

Ostavljanje prošlosti za sobom

Stajališta mladih u Bosni i Hercegovini

Ožujak 2012.

Ostavljanje prošlosti za sobom

Stajališta mladih u Bosni i Hercegovini

Zahvale

Ovaj izvještaj su napisali Julie Brethfeld i Nino Vadakaria. Terensko istraživanje su proveli Nansen dijalog centar Sarajevo (NDC) i Saferworld, uz pomoć mladih iz raznih mjesta širom Bosne i Hercegovine. Želimo se zahvaliti Sarah Bayne za stručne savjete i informacije o postojećim EU politikama i programiranju te Dorte Hvidemose za korisne savjete tokom izrade koncepta istraživanja i značajne doprinose pisanju i uređivanju izvještaja. NDC Sarajevo i druge kolege Saferworld su također doprinijele vrijednim povratnim informacijama na početne rezultate i nacрте. Lekturu izvještaja je uradio Christian Humphries, a osmislila ga je Jane Stevenson. Ovaj izvještaj je pripremljen u sklopu Projekta Viđenje običnih ljudi o mirotvorstvu (PPP).

Željeli bismo se zahvaliti svima iz građanskog društva, vladinih agencija, organa bezbjednosti, sektora obrazovanja, političkih stranaka, vjerskih zajednica, analitičara, Delegacije EU i agencija u Briselu te drugih međunarodnih agencija u BiH i Briselu koje su učestvovalе u istraživanju te pružale informacije i mišljenja o ulozi mladih u dinamici mira i konflikta. Posebno se zahvaljujemo mladima koji su nam pomogli da potvrdimo i proširimo naše rezultate u raznim prilikama, naročito mladim istraživačima koji su izravno doprinijeli rezultatima: Ena Šečić (Sarajevo), Mia Dejanović (Doboj), Bojana Vučenović (Banja Luka), Selena Grizić (Novi Travnik), Ivana Čavlović (Sanski Most), Lejla Alagić (Sanski Most), Gordana Radaković (Banja Luka), Enis Muslimović (Novi Travnik) i Jelena Tubić (Bratunac).

Projekat Viđenje običnih ljudi o mirotvorstvu

Projekat Viđenje običnih ljudi o mirotvorstvu (PPP) je zajednička inicijativa koju implementiraju organizacija Conciliation Resources i Saferworld, koja se financira u sklopu Instrumenta za stabilnost Europske komisije. Projekat pruža institucijama Europske unije analize i preporuke zasnovane na mišljenjima i iskustvima lokalnih ljudi u nizu država i regija koje su nemoćne i pogođene nasilnim konfliktom.

© Saferworld, ožujak 2011. godine. Sva prava pridržana. Nijedan dio ove publikacije se ne smije umnožavati, pohranjivati u sustavu za pretraživanje ili prenositi u bilo kojem obliku ili na bilo koji elektronski, mehanički, fotokopirani, snimljeni, ili drugi način bez potpunog pripisivanja prava. Saferworld pozdravlja i potiče primjenu i širenje materijala uključenih u ovu publikaciju.

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku pomoć Europske unije. Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost organizacije Saferworld i ni pod kojim okolnostima se ne smije smatrati da odražava stajališta Europske unije.

Sadržaj

Administrativna mapa Bosne i Hercegovine

Spisak akronima

Pregled **i**

1 Uvod **1**

2 Kontekst **4**

BiH nakon rata: kratki pregled 4

BiH danas: politička i ekonomska kriza 7

Sigurnosno stanje u BiH 10

Institucije mladih i mehanizmi unutar BiH i entitetskih vlada 13

3 Politike i programi EU vezani za mlade **16**

Okvir za pristupanje BiH EU 16

Mehanizmi EU 17

Kako politike i strategije EU mogu pomoći mladima i doprinijeti miru? 18

Na koji način programi koje finansira EU mogu podržati mlade i mir? 20

4 Percepcija mladih vezana za društvo i institucije **22**

Nedostatak povjerenja u politiku i političare 22

Preispitivanje stanja i adekvatnosti demokratije u BiH 23

Pomiješana osjećanja u vezi sa EU 25

Frustriranost medijima u BiH 26

Potreba razdvajanja religije od politike 27

Nedostatak pažnje od strane lokalne uprave 30

Kritika obrazovnog sistema 30

Korupcija i nepotizam – obeshrabrenost mladih 32

5 Nošenje s prošlošću? **34**

6 Identitet mladih: ja i 'drugi'? **37**

Mladi i etnički identitet: ambivalentan odnos 37

Percepcija 'drugih'? 38

Uzori za mlade? 40

7 Mladi kao akteri	41
Pasivnost i apatija	41
Mladi kao 'pozitivni akteri': volontiranje, aktivizam i politika	42
Mladi kao 'negativni' akteri: nasilje i agresija	44
Faktori koji dovode do agresivnog ponašanja	45
8 Mladi i pitanje budućeg konflikta	48
9 Zaključci i preporuke	51
Preporuke državnim institucijama i akterima civilnog društva u BiH	53
Preporuke za Evropsku uniju	58
ANEKS 1: Metodologija	60
1. Pripremna faza i istraživanje sekundarnih podataka	60
2. Istraživačka faza 1	61
3. Istraživačka faza 2	64
4. Istraživačka faza 3	65
5. Provjera i radionica vezana za obuku o zagovaranju	65
ANEKS 2: Istraživanje mladih o muzici: manifestacija radikalizacije i 'poruke mira' u muzici	67
OKVIR SA TEKSTOM 1: Istraživanje mladih o utjecaju politike na oblikovanje mišljenja mladih	23
OKVIR SA TEKSTOM 2: Istraživanje o mladima: Percepcije mladih o demokratiji i demokratskim vrijednostima u BiH?	24
OKVIR SA TEKSTOM 3: Istraživanje mladih: Percepcije mladih vezane za Evropsku uniju	26
OKVIR SA TEKSTOM 4: Istraživanje o mladima: utjecaj medija na oblikovanje mišljenja mladih	28
OKVIR SA TEKSTOM 5: Mladi i politika	43

Administrativna mapa Bosne i Hercegovine

Spisak akronima

BAM	Konvertibilna marka	IO	Međunarodna organizacija
BiH	Bosna i Hercegovina	IPA	Instrument pretpristupne pomoći
CCYI	Povjerenstvo za koordinaciju pitanja mladih (u BiH)	KII	Razgovor sa ključnim ispitanicima
CFSP	Zajednička vanjska i sigurnosna politika	MIPD	Dokument višegodišnjeg indikativnog planiranja
COE	Vijeće Europe	NDC	Nansen dijalog centar
CSDP	Zajednička sigurnosna i obrambena politika	NVO	Nevladina organizacija
CSO	Organizacija civilnog društva	OHR	Ured visokog predstavnika
DPA	Daytonski mirovni sporazum	OSCE	Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi
EC	Europsko povjerenstvo	PPP	Viđenje običnih ljudi o mirotvorstvu
ECHR	Europski sud za ljudska prava	PDP	Partija demokratskog progresa
EIDHR	Europski instrument za demokraciju i ljudska prava	RS	Republika Srpska
EU	Europska unija	SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
EUFOR	Vojna misija Europske unije (Operacija Althea)	SAP	Proces stabilizacije i pridruživanja
EUPM	Policajska misija EU	SALW	Malo oružje i lako naoružanje
EUSR	Posebni predstavnik Evropske unije	SNSD	Savez nezavisnih socijaldemokrata
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine	SDP	Socijaldemokratska partija BiH
FGD	Diskusija u okviru fokus grupa	UK	Ujedinjeno Kraljevstvo
GIZ	Njemačko društvo za međunarodnu suradnju	USA	Sjedinjene Američke Države
HDZ	Mladež Hrvatske demokratske zajednice		
IfS	Instrument za stabilnost		
MNVO	Međunarodna nevladina organizacija		

Pregled

MLADI U BOSNI I HERCEGOVINI (BIH) odrastaju u teškom okruženju: društvom koje je i dalje duboko podijeljeno i bori se sa zaostavštinom rata; političkim vodstvom koje ne vodi; gospodarstvom koja je teško pogođena gospodarstvenom krizom i unutarnjih pogrešnim upravljanjem; i nesigurnom budućnosti unutar ili izvan Europske unije (EU).

Kako se mladi nose sa tim izazovima? Da li pokušavaju ostaviti prošlost iza sebe i premostiti jaz između različitih etničkih i vjerskih skupina u BiH? Ili se oslanjaju na etničke i nacionalističke osjećaje u ovim izazovnim vremenima? Da li imaju aktivnu ulogu u oblikovanju svog društva ili čekaju nekoga da im pokaže put – i, ako čekaju, koji put?

Malo je poznato o ulozi koju mladi u BiH igraju po pitanju dinamike mira i konflikta. Prethodna istraživanja koje je izvršio Saferworld ukazuju na to da mladi obično imaju negativnije mišljenje o sigurnosnoj situaciji i da su kritičniji po pitanju organa bezbjednosti nego starije generacije. Roditelji, nastavnici, lokalne vlasti i predstavnici civilnog društva izrazili su zabrinutost da su mladi koji su odrasli nakon rata skloniji etničkom nacionalizmu te nasilju i konfliktu. Ovo je istaklo potrebu za daljnjim i detaljnijim istraživanjem po ovom pitanju.

U sklopu Projekta Viđenje običnih ljudi o mirotvorstvu, zajedničke inicijative koju implementiraju Conciliation Resources i Saferworld¹ te koja se financira u sklopu Instrumenta za stabilnost Europskog povjerenstva, Saferworld i Nansen dijalog centar (NDC) Sarajevo su uz podršku mladih istraživača u BiH istražili ulogu koju mladi u BiH igraju po pitanju dinamike mira i konflikta.

Izvještaj navodi da mladi u BiH odrastaju u kontekstu koji potiče etničke i nacionalističke osjećaje i strahove, ometa nezavisno i kritičko razmišljanje i tek bezvoljno rješava i reagira na brige i prioritete mladih. Mladi imaju ograničene mogućnosti da iznesu svoja mišljenja i da ih se čuje. Oni reagiraju na ovo nepovoljno stanje mješavinom kritike, apatije i nezainteresiranosti. Dosta im je toga što su zahvaćeni naslijeđem rata i žele da izbjegnu etničko, vjersko i geografsko etiketiranje. Zanima ih život u kojem nema nesigurnosti i gospodarskih ograničenja, u kojem se prema ljudima odnosi jednako i u kojem mogu učestvovati u donošenju odluka. Političke ideje i pogledi na svijet zasnovani na etničkom nacionalizmu nemaju mjesta u toj viziji.

Etnička i nacionalistička retorika i priča ostavila je svoj trag na mladima i iako je pozitivno međudjelovanje (za razliku od pukog suživota) i dalje teško, naročito u takozvanim „podijeljenim gradovima“, postoji interes za češćim sastajanjem u

---

¹ *Nezavršeni mir: Potreba za dugoročnom strategijom u Bosni i Hercegovini, Saferworld (kolovoz 2010. godine)*

pozitivnom okruženju. Agresivno ponašanje među mladima je sve veća briga, naročito kada se kombinira sa prikazom ili korištenjem oružja, ali je rijetko usmjereno protiv drugih na osnovu etničke pripadnosti. Mladi su frustrirani generacijom svojih roditelja, naročito političkom elitom prema kojoj je nepovjerenje i prezir nevjerovatno visok. Ovu elitu se optužuje da je odgovorna za rat, za održavanje etničkih podjela, za održavanje korumpiranog sistema i za nepoštivanje vrijednosti, kao što su jednakost i učešće, ograničavajući tako budućnost mladih. Iako je prethodno istraživanje naglasilo brigu starijih generacija u svezi sa stavovima mladih, mladi ispitanici su u ovom izvještaju okrivili ulogu starije generacije u utvrđivanju etničkih podjela.

Kao reakciju na to, mladi padaju u apatiju: osjećaju da moraju sačekati da nestane utjecaj starije generacije prije ostvarivanja značajnih promjena. Ova apatija značajno ograničava glas i djelovanje mladih i očekuje se da će se takvo stanje nastaviti ukoliko se ne riješi. Još jedna ozbiljna skrb koju je istaklo istraživanje je da bi sve veći stupanj frustracije među ljudima (i mladim i starim) mogao u nekom trenutku eskalirati. Iako ovo ne mora biti negativno samo po sebi, postoji rizik da bi se ova eskalacija mogla odvijati duž poznatih i vidljivih etničkih podjela i da otpor prema etničkom nasilju ne bi bio dovoljno jak, iako etnička pripadnost i vjera ne moraju biti uzrok frustracije – pošto su ljudi jednako obespravljani bez obzira na njihovu etničku ili vjersku pripadnost.

Napori da se mladi aktivnije uključe u građanski život, da se potakne njihov otpor prema nasilju i ojača međuetničko djelovanje, su ograničeni, naročito po pitanju aktera iz BiH. Iako su prethodnih godina uspostavljene određene bitne politike i zakoni u vezi sa mladima, kao što su Državna strategija za borbu protiv maloljetničke delinkvencije ili Zakon o maloljetničkom pravosuđu u Republici Srpskoj (RS), ključne politike kao što su strategija za mlade za Federaciju BiH (FBiH) se tek moraju razviti. Također, provedba je veliki izazov u BiH. Mnogi mladi čak i ne pokušavaju da iskoriste postojeće mehanizme pošto vjeruju da neće moći izvršiti nikakav utjecaj na donošenje odluka, bez obzira da li su u pitanju omladinske organizacije ili političke stranke.

Samo nekolicina programa koje podržava EU primarno za cilj ima pružanje podrške mladima kako bi oni imali pozitivnu ulogu u dinamici mira. Međutim, posmatrajući različite instrumente, čini se da EU podržava niz projekata namijenjenih mladima i starijima te programa koji imaju potencijal razriješiti čimbenike konflikta i rizika te podržati mlade kako bi odigrali ulogu u izgradnji mira, čak iako to nije izričiti cilj projekta. Uz to, kroz svoje ključne politike i strategije, mehanizme za dijalog o politici i nadzor po pitanju procesa proširenja EU, EU uspostavlja kriterije i potiče napredak u područjima koja su bitna za ovo istraživanje, kao, na primjer, obrazovnim sistemom koji stvara podjele, visokom stopom nezaposlenosti mladih ili raširene korupcije. Kako bi se iskoristio i dalje ojačao potencijal kojim mladi moraju doprinijeti pozitivnoj i mirnoj budućnosti te kako bi se ograničile tendencije i stvorio otpor prema nasilju i nestabilnosti zasnovanoj na etničkoj pripadnosti ili vjeri, bit će potrebna dodatna usmjerena podrška iz BiH i međunarodnih aktera.

Izvještaj naglašava koliko je značajno razumjeti da su mladi značajan i konstruktivan čimbenik za budućnost BiH. Ovo znači da se potrebama i skrbi mladih mora dati veći prioritet u područjima politika koja su bitna za mlade – od školovanja i obrazovanja do prilika za mlade za angažiranje na općinskom nivou, od borbe protiv korupcije i nepotizma do smanjenja etničke i nacionalističke retorike stranaka i političara. Treba shvatiti da su mladi sredstvo, a ne teret i da bi ih se trebalo poticati i dati im prostora da odigraju konstruktivnu ulogu u društvenom i političkom životu.

To, također, znači da bi se angažiranje mladih trebalo posmatrati iz perspektive izgradnje mira i sprečavanja konflikata. Kako bi postali akteri u izgradnji mira, mladima iz različitih etničkih ili vjerskih skupina ili geografskih lokacija mora se dati prilika da se sastanu i da djeluju na konstruktivan način koji potiče mirne i pozitivne odnose. Ovo uključuje smanjivanje institucionalnih prepreka, kao što su podijeljene

škole, ali i proaktivne pokušaje da se mladi zbliže kako bi razmijenili iskustva i radi zajedničkih aktivnosti.

Na kraju, da li se mir i stabilnost u BiH mogu održati i ojačati ovisi uveliko od toga da li će se i na koji način pozadinski razlozi za tenzije razriješiti. Ovo uključuje pitanje da li će BiH ostati država zasnovana i strukturirana na etničkoj pripadnosti; da li će etnička segregacija nastaviti oblikovati svakodnevni život; da li će se otvoreni i konstruktivni dijalog o tome šta se desilo tokom rata desiti na političkom i društvenom nivou; te da li će političke vođe nastaviti koristiti politiku uglavnom kao poligon za jačanje svoje gospodarske i političke moći i utjecaja umjesto da traže rješenja koja će poboljšati uvjete života svim građanima BiH.

1

Uvod

MLADI U BOSNI I HERCEGOVINI (BIH+H) odrastaju u teškom okruženju: društvu koje je i dalje duboko podijeljeno i bori se sa zaostavštinom rata; političkim vodstvom koje ne vodi; gospodarstvom koja je teško pogođena gospodarskom krizom i unutarnjim pogrešnim upravljanjem; i nesigurnom budućnosti unutar ili izvan Evropske unije (EU).

Kako se mladi nose sa tim izazovima? Da li pokušavaju ostaviti prošlost iza sebe i premostiti jaz između različitih etničkih i vjerskih skupina u BiH? Ili se oslanjaju na etničke i nacionalističke osjećaje u ovim izazovnim vremenima? Da li imaju aktivnu ulogu u oblikovanju svog društva ili čekaju nekoga da im pokaže put – i, ako čekaju, koji put?

Međunarodna zajednica i državni i međunarodni stručnjaci su podijeljeni po pitanju rizika povratka nestabilnosti i potencijalnog nasilja sa kojim je BiH suočena te šta da urade po tom pitanju. Neki, uglavnom oni koji misle da je stanje neizvjesno, zagovaraju veće međunarodno učešće i strožije uslovljavanje, koje bi uključivalo održavanje međunarodne političke, vojne i policijske prisutnosti u BiH. Drugi, uključujući mnoge države članice EU, polažu svoje nade u integraciju BiH sa EU i misle da će izgledi za pridruživanje EU biti dovoljno jaki da održe i ojačaju stabilnost i mir.

Malo je poznato o ulozi koju mladi u BiH igraju po pitanju dinamike mira i konflikta. Prethodna istraživanja koja je izvršio Saferworld² ukazuju na to da mladi obično imaju negativnije mišljenje o sigurnosnoj situaciji i da su kritičniji po pitanju organa bezbjednosti nego starije generacije. Roditelji, nastavnici, lokalne vlasti i predstavnici civilnog društva izrazili su zabrinutost da su mladi koji su odrasli nakon rata skloniji etničkom nacionalizmu te nasilju i konfliktu. Ovo je istaklo potrebu za daljnjim i detaljnijim istraživanjem po ovom pitanju.

Ova studija teži tome da pruži institucijama EU, kao i akterima iz vlada i organizacija civilnog društva u BiH, analizu i preporuke po pitanju uloge mladih i kako oni utječu na dinamiku mira u BiH, što je većim dijelom zasnovano na mišljenjima i iskustvima mladih, dobi između 16 i 30 godina, koji žive³ u BiH. Ova dobna skupina je ili preživjela rat u djetinjstvu, ali je bila premlada da aktivno učestvuje u borbama, ili je rođena tokom ili kratko nakon rata i ne sjeća ga se. Izvještaj istražuje slijedeća pitanja:

- Koji čimbenici utječu na mlade u BiH danas i da li su ti utjecaji pozitivni ili negativni za budući mir i stabilnost?

² *Nezavršeni mir: Potreba za dugoročnom strategijom u Bosni i Hercegovini, Saferworld (kolovoz 2010. godine)*

³ U skladu sa zakonodavstvom FBiH, mladi su mlade osobe starosti od 15 do 30 godina, dok je u RS-u to 16-30 godina.

- Kako mladi reagiraju na trenutno okruženje i da li je vjerovatnije da će poslijeratna generacija biti graditelji mira ili skloni etničkom nacionalizmu i radikalizaciji?
- Kako politike i programi EU i BiH mogu osigurati da koriste potencijal mladih da djeluju kao graditelji mira i smanjiti rizik radikalizacije mladih?

Istraživanje je provedeno u saradnji sa Nansen dijalog centrom (NDC) Sarajevo između travnja i rujna 2011. godine. Cilj mu je da kombinira prikupljanje i analizu čvrstih kvalitativnih podataka sa participativnim pristupima koji ne samo da bi omogućili mladima da se oglase, već bi im omogućili aktivnu ulogu u izvršavanju određenih dijelova istraživanja. Očekivalo se da će ovo a) omogućiti pristup mladim ispitanicima i određenim informacijama koje inače nisu dostupne odraslim istraživačima; b) potaći mlade da kritički ispituju svoja vlastita mišljenja i ponašanja po pitanju mira i konflikta; c) pokazati mladima da samostalno mogu postići puno. Učesnici su odabrali slijedeće teme za istraživanje u sklopu ovog izvještaja:

- Utjecaj politike na oblikovanje mišljenja mladih medija na oblikovanje mišljenja mladih (vidi okvir sa tekstom 1)
- Viđenja mladih po pitanju demokracije i EU (vidi okvire sa tekstom 2 i 3)
- Utjecaj medija na oblikovanje mišljenja mladih (vidi okvir sa tekstom 4)
- Mladi i politika (vidi okvir sa tekstom 5)
- Ispoljavanje radikalizacije i „poruka mira“ u muzici (vidi Aneks 2)

Procjena je vršena u pet koraka (vidi Aneks 1 za opis metodologije):

- **Pripremna faza i interno istraživanje:** uključujući istraživanje EU politika i mehanizama
- **Faza 1 istraživanja:** diskusije u fokus grupama (FGD) sa mladima (ukupno 217 je učestvovalo) i razgovori sa ključnim ispitanicima (KII) u deset odabranih lokacija širom BiH
- **Faza 2 istraživanja:** participativna radionica sa odabranim učesnicima FGD-ova kako bi se a) potvrdili rezultati Faze 1; b) bolje shvatili odabrani rezultati Faze 1 i c) razvile jednostavne metodologije sa učesnicima kako bi oni sami mogli vršiti istraživanje (za Fazu 3)
- **Faza 3 istraživanja:** malo istraživanje mladih istraživača koje je ukupno obuhvatilo 94 ispitanika
- **Potvrda:** radionica sa odabranim mladim istraživačima i predstavnicima nevladinih organizacija u Sarajevu kako bi se potvrdili rezultati.

Pored samog fokusa na istraživanje i potvrđivanje, radionica je imala pozitivne učinke koje istraživački tim nije planirao. Tokom i nakon radionice, učesnici su naveli da su cijenili mogućnost da se sastanu sa mladima iz drugih lokacija u BiH, drugih entiteta, te drugih etničkih grupa. Skoro svi oni su spomenuli da su vidjeli koliko je važno slušati mišljenja drugih i posmatrati stvari sa različitih strana, te da su cijenili iskustvo rada na specifičnim pitanjima zajedno sa vršnjacima koji pripadaju drugim etničkim grupama ili dolaze iz drugih lokacija. Također su razumjeli da je moguće ne slagati se u vezi sa određenim stvarima, ali se ipak poštivati. To pokazuju dva primjera:

- Tokom drugog dana radionice, nekoliko djevojaka iz različitih etničkih grupa i dijelova BiH su nam rekle da su jedna drugoj noć ranije obećale da se neće boriti jedne protiv drugih tokom rata, već će napustiti zemlju.
- Diskusija vezana za pitanje da li treba koristiti različite jezike u BiH ili samo jedan zajednički jezik, te da li su bosanski, hrvatski i srpski zapravo različiti jezici ili samo varijacije istog je bila vrlo živa među učesnicima, a na vidjelo su izašla sasvim suprotna mišljenja. Međutim, na kraju su prihvatili da se ne slažu i nastavili sa drugom temom bez zamjeranja jedni drugima.

Učesnici su također u velikoj većini naveli da bi trebalo osigurati više prilika za takve razmjene, te tokom dužih vremenskih perioda.

Kako bi se rezultati stavili u kontekstualni okvir, Poglavlje 2 daje kratak pregled okruženja u kojem se nalaze mladi u BiH. Poglavlje 3 procjenjuje na koji način politike, mehanizmi i programi EU rješavaju pitanja određena istraživanjem i kako doprinose tome da se mladima omogući da igraju konstruktivnu ulogu u dinamici mira. Poglavlja 4-8 predstavljaju rezultate sa terenskog istraživanja. Kako bi se bolje shvatilo stajalište mladih po pitanju mira i dinamike konflikta, studija je kao pokazatelje uzela mišljenja i odgovore mladih na niz ključnih pitanja. Ti pokazatelji, oko kojih su rezultati strukturirani, uključuju:

■ **Percepcija mladih društva, institucija i donosilaca odluka**

Da li mladi prihvataju i odobravaju sustav u kojem odrastaju? Da li imaju alternativne modele koje bi preferirali, i ukoliko je to slučaj, koje vrijednosti i principe ti modeli podstiču? U kojoj mjeri su u stanju i zainteresirani za oblikovanje društva i vlastite budućnosti, te kako bi ta budućnost izgledala?

■ **Utjecaj prošlosti na živote mladih danas**

U kojoj mjeri ratna sjećanja i priče još uvijek utječu na stavove i ponašanje mladih prema drugima, sadašnjost i budućnost?

■ **Mišljenje mladih o samim sebi i o drugima**

Šta definira identitet mladih danas? U kojoj mjeri 'drugi' igraju ulogu i da li je ta uloga pozitivna ili negativna? Da li se mladi osjećaju ugodno u tim ulogama, ili pokušavaju da ih promijene?

■ **Mladi kao akteri:**

Koju ulogu mladi igraju u oblikovanju društva? Da li je ova uloga pozitivna ili negativna i koji čimbenici doprinose tome?

■ **Mladi i budući konflikti:**

Prva analiza potencijala mladih da izgrade mir ili da ga naruše.

Na kraju, dajemo preporuke akterima u BiH (naročito akterima iz vladinih institucija i civilnog društva) te međunarodnim akterima (međunarodnoj zajednici, naročito EU, donatorima, međunarodnim organizacijama i nevladinim organizacijama).

Dodatak 1 sadrži detaljnu metodologiju, uključujući i spisak lokacija na kojima je vršeno istraživanje, FGD-ova i ključnih ispitanika. Dodatak 2 sadrži istraživanje mladih o muzici i njenim porukama mira ili radikalizacije.

Na koji način starosna dob i spol utiču na stavove i ponašanje mladih?

Ispitanici su podijeljeni u mlađu grupu (16 – rane 20-e) i 'stariju' (do 30) kako bi se vidjelo da li postoje razlike u stavovima i ponašanju u svezi sa konfliktom, sigurnošću i percepcijama 'drugog' ili nivoom aktivizma između onih koji imaju određeno svjesno iskustvo rata i onih koji su bili premladi da bi imali ikakvo sjećanje na rat. Međutim, nalazi nisu pokazali velike razlike između ove dvije grupe.

Razlike su bile uočljivije na osnovu spolova. Kod djevojaka i mladih žena je postojala manja vjerovatnoća da učestvuju u fizičkom nasilju, ali su ipak smatrale da postoji veća vjerovatnoća da budu žrtve nasilja, naprimjer seksualnog uznemiravanja ili nasilja u porodici. Dječaci i mladići su češće učestvovali u fizičkom nasilju i agresivno se ponašali, često zbog percepcija onoga što se smatra muževnim u društvu, posebno od strane vršnjaka. Međutim, to također uključuje činjenicu da su oni žrtve vršnjačkog nasilja i žrtve (ili svjedoci) nasilja u porodici.

2

Kontekst

MLADI⁴ U BIH SU ODRASLI U DRŽAVI kojom dominiraju temeljne promjene. S jedne strane, kraj rata koji se odvijao od 1992. do 1995. godine rezultirao je velikim povratkom izbjeglica i interno raseljenih osoba, obimnom obnovom građevina i infrastrukture te procesom pomirenja (barem političkog). S druge strane, raspad Jugoslavije doveo je do političke i gospodarske reforme: od socijalizma do zapadnjačke demokracije te prelaska sa socijalističkog na tržišno gospodarstvo.

Mladi u BiH žive u društvu koje ima želju da ostavi za sobom svoju nasilnu prošlost, ali u kojem je naslijeđe rata sveprisutno; naročito po pitanju načina na koji etnička pripadnost oblikuje svaki aspekt života. Uz to, trenutna politička i gospodarska kriza ja stavila stanovništvo pod dodatni pritisak, iako je to do sada imalo slab utjecaj na stabilnost. Ovo poglavlje želi odrediti ključne čimbenike koji utječu na živote mladih u BiH, pružajući pozadinske informacije uz koje će se rezultati istraživanja bolje shvatiti.

BiH nakon rata: kratki pregled

Politika

Daytonski mirovni sporazum (DPA, ili Dayton), kojim je okončan rat između 1992. i 1995. godine, definirao je Bosnu i Hercegovinu kao federaciju koja se sastoji od dva glavna entiteta: Federacije BiH (FBiH) (u kojoj prvenstveno žive Bošnjaci i bosanski Hrvati) i Republike Srpske (RS) (u kojoj prvenstveno žive bosanski Srbi); kao i Distrikta Brčko⁵. FBiH je podijeljena u deset kantona, od kojih svaki ima ogromne individualne ovlasti. Politička moć (naprimjer mjesta u Parlamentu) je podijeljena između tri glavne etničke skupine⁶ sukladno dogovorenim „etničkim ključem“, dok je drugim manjinama (kao što su Romi ili Jevreji) te drugim građanima koji se ne identificiraju sa bilo kojom etničkom ili vjerskom skupinom de facto onemogućeno da obavljaju političku dužnost.

Dayton je uspostavio politički sustav koji institucionalizira etničke podjele i daje velike ovlasti entitetima (i kantonima) na račun države; i administrativni sustav koji je složen, birokratski i skup. Kao posljedica toga, političke stranke se obično definiraju etnički, i kao posljedica toga, vjerski, prije nego na tradicionalni način od ljevice prema desnici dok, naročito tokom predizbornih kampanja, i dalje često igraju na „etničku kartu“.

⁴ Od zadnjeg popisa u BiH 1991. godine, nije bilo novijih podataka o demografiji. Prema Agenciji za statistiku BiH (2007. godina), 24% stanovništva BiH imalo je između 15 i 30 godina 2000. godine. Podaci iz Perspektive svjetskog stanovništva (2008. godine) navode da je 29% stanovništva ispod 24 godine starosti.

⁵ Zbog svog strateškog položaja, Brčko nije uključeno u entitete već je dobilo vlastiti poseban status.

⁶ Prema Daytonskom mirovnom sporazumu, u BiH žive tri "konstitutivna naroda": bosanski muslimani (Bošnjaci), bosanski Hrvati i bosanski Srbi. Od 4.622.163 (procjena za srpanj 2011. godine) ljudi koji žive u Bosni i Hercegovini danas, Bošnjaci čine 48% stanovništva, bosanski Srbi (uglavnom pripadnici Srpske pravoslavne crkve) 37,1% a bosanski Hrvati (uglavnom katolici) 14,3%, dok drugi čine 0,6%. Zadnji popis stanovništva je proveden 1991. godine: ovi brojevi su kasnije procjene Centralne obavještajne agencije, Podaci o državama (The World Factbook): Bosna i Hercegovina, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html, kojima je pristupljeno u studenom 2011. godine.

Obrazovni sistem

The institutionalisation of ethnic divides permeates the education system in BiH. Looking first at the primary level, schools in BiH can be divided into three 'types':

■ „Dvije škole pod jednim krovom“

Ovo je najvidljiviji primjer etnički podijeljenih škola. U ovom sustav, dvije grupe administrativnog osoblja, nastavnika i učenika, etnički podijeljenih, dijele jednu zgradu, ali rade u smjenama i nemaju časove zajedno niti ikakav fizički kontakt. Te škole je uvela Organizacija za sigurnost i suradnju u Evropi (OSCE) kao jednu od preventivnih mjera protiv budućeg nasilja odmah nakon rata, kako bi se olakšao proces povratka porodica koje su protjerane iz svojih domova etničkim čišćenjem i koje su se bojale poslati svoju djecu u školu u kojoj je dominantna druga etnička skupina. Namijenjena kao privremena mjera, mnoge od tih škola su se u međuvremenu ujedinile, ali najmanje 54 takve škole i dalje postoje, usprkos žestokim kritikama državnih i međunarodnih organizacija civilnog društva i drugih aktera. OSCE procjenjuje da je njihov broj stabilan od 2005. godine (KII, pravni službenik, OSCE, korespondencija putem e-maila, 2. studeni 2011. godine).

■ Monoetničke škole

U većini mjesta u BiH, etnički odnos lokacije definira etnički odnos u školama i pošto je mnogo gradova u RS-u u svakom pogledu monoetnično, škole odražavaju tu stvarnost. Uz to, ponekad roditelji doprinose jačanju ove posljedice, pošto radije upisuju svoje dijete u školu koja je udaljenija kako bi osigurali da on/ona pohađa školu sa djecom koja su iste etničke pozadine, umjesto da ga/nju upišu u lokalnu školu u susjedstvu, ukoliko u njoj dominira druga etnička skupina. „Neki vide odvojeno obrazovanje kao svoje ljudsko pravo. Ministar obrazovanja nakon savjetovanja sa roditeljima odlučuje da li će škole biti podijeljene ili ne. „Dvije škole pod jednim krovom“ je samo vidljiviji način segregacije, ali postoje i drugi primjeri. Na primjer, djecu iz jedne etničke skupine autobus vozi u najbližu monoetničku školu, čak iako su druge miješane škole usput“ (KII, pravni službenik, OSCE, korespondencija putem e-maila, 2. studeni 2011. godine)

■ Multietničke škole sa odvojenim nastavnim planom i programom za određene predmete

Mnoge škole u BiH su (barem teoretski) etnički pomiješane, opet odražavajući sastav zajednice u kojoj se škola nalazi. Dok se „neutralni“ predmeti kao što su matematika ili biologija uče zajedno (uistinu na isti način kao i za sve učenike širom BiH), postoje odvojeni nastavni planovi i programi za druge predmete koji se smatraju osjetljivijima: učenici uče religiju, jezike i književnost, historiju i geografiju u skladu sa verzijom „njihove“ etničke zajednice i na etnički odvojenim časovima.⁷

Posebno se postojanje odvojenih udžbenika za određene predmete (“nacionalna grupa predmeta”) smatra problematičnim, pošto su udžbenici često “usmjereni na jednu etničku skupinu i ne usađuju osjećaj zajedničkog državljanstva.”⁸ Studija koja je provedena 2011.⁹ godine zaključila je da mnogi udžbenici doprinose etničkoj i vjerskoj segregaciji i antagonizmu u BiH: svaka grupa udžbenika je usmjerena na jednu određenu etničku skupinu i učenici ne uče ono što druge skupine uče. Mnogi udžbenici služe više razvoju jačeg osjećaja pripadnosti drugim državama (Hrvatska i Srbija) nego BiH. Direktor Odjela za obrazovanje OSCE-a, Claude Kiffer, je tačno istakao da „nedostatak istinske reforme obrazovanja koja za cilj ima spajanje budućih građana podriva sve ostale dosadašnje reforme“ i da trenutni obrazovni sistem proizvodi „tri grupe građana koji ne znaju ništa o drugima, koji nemaju međukulturalne vještine“. U tom smislu su obrazovanje, identitet i sigurnost usko

⁷ Magill C, Education and Fragility in Bosnia and Herzegovina, UNESCO, IIEP (2010. godine), http://www.iiep.unesco.org/fileadmin/user_upload/Info_Services_Publications/pdf/2010/Bosnia-Herzegovina.pdf, pristupljena u studenom 2011. godine

⁸ OSCE-ova misija u Bosni i Hercegovini, “Reforma nastavnog plana i programa”, <http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=31&lang=EN>

⁹ Lokalno konsultantsko preduzeće, Promente, provelo je sveobuhvatnu analizu sadržaja svih 146 udžbenika vjeronauke i udžbenika za takozvanu nacionalnu grupu predmeta (maternji jezik, geografija i historija) koje su za upotrebu preporučila ministarstva obrazovanja u BiH, <http://promente.org/OSFo-pres-e.pdf>, pristupljena u rujnu 2011. godine

povezani u BiH. Kiffer je dalje upozorio da „na duge staze, ovo može doprinijeti raspadu države“.¹⁰

U srednjoj školi i sistemu visokog obrazovanja, etnička podjela nije toliko velik problem – barem na institucionalnom nivou. Svih osam univerziteta u BiH se nalazi u urbanim područjima, sa studentima iz čitave države (iako postoji tendencija odabira najbližeg univerziteta) i smatra se da su univerziteti mnogo više etnički pomiješani nego osnovno i srednje obrazovanje.¹¹ „Studenti su otvoreniji i ne postoji način za segregaciju univerziteta. Tu se miješaju i dožive više stvari skupa. Djeca iz podijeljenih zajednica su isprva šokirana kada se upišu na univerzitet“ (KII, Helsinški komitet za ljudska prava, 16. svibanj 2011. godine, Sarajevo). Međutim, najveći problem visokog obrazovanja u BiH je kvalitet obrazovanja. Jedan od razloga je to što sistem visokog obrazovanja nije uspostavljen tako da osigurava usklađenost, saradnju i homogenost širom države po pitanju nastavnog plana i programa te standarda obrazovanja. Ne postoji agencija ili ministarstvo na državnom nivou koje se bavi obrazovanjem. Umjesto toga, nadležnost nad obrazovanjem je data entitetima i (u FBiH) kantonima. Ne postoje zakoni ili dogovoreni principi kako bi se osigurala saradnja ili koordinacija između raznih institucija, ili garantirali i nadzirali akademski standardi. Ova situacija znači da je visoko obrazovanje u BiH suočeno sa nerazriješenim upravnim pitanjima „i na nivou koordinacije i na nivou upravljanja institucijama“.¹² Drugi problemi određeni u istraživanju uključuju korupciju i pritisak političkih stranaka na akademske građane (više o ovome u Poglavlju 4).

Religija

Religija, politika i etnička pripadnost su blisko međusobno povezani u BiH. S obzirom da je vjera bitan dio etničkog identiteta i da je etnička podjela u velikoj mjeri institucionalizirana, vjera nije isključivo privatna stvar. Bošnjake se općenito povezuje sa islamom, bosanske Hrvate sa Rimokatoličkom crkvom, a bosanske Srbe sa Srpskom pravoslavnom crkvom.¹³ Neko ko se ne identifikira sa nekom od ove tri „glavne“ religije lako može biti marginaliziran, s obzirom da je sistem uređen prema tim etničkim/vjerskim skupinama. Vjerske vođe zauzimaju snažna politička stajališta u svojim javnim nastupima i često podržavaju određene političke stranke – dok sa svoje strane, političke stranke traže njihovu potporu: „Linija koja razgraničava politiku, etnički identitet i vjeru je često nejasna. (...) Vođe mnogih političkih stranaka koriste religiju kako bi osnažili svoj kredibilitet među glasačima. Vjerske vođe imaju utjecaja u vladinim politikama i programima, ponekad na štetu ateista i pripadnika drugih vjera“¹⁴. Ovakva podrška uključuje čak i to da vjerske vođe potiču ljude da glasaju za određene političke stranke. Ovakvu blisku vezu kritiziraju predstavnici civilnog društva, koji zamjeraju to što lokalni političari koriste vjeru u političke svrhe (KII, Schüler Helfen Leben, SHL, 26. svibanj 2011. godine, Sarajevo; KII, Fakultet islamskih nauka, 20. lipanj 2011. godine, Sarajevo). Jedan od razloga za ovakav blizak odnos religije i politike je finansiranje. Većina vjerskih zajednica nije samoodrživa i ovisi od donacija te je dobijanje financijske podrške od političara/političkih stranaka stoga primamljivo.

Možda zbog njenog bliskog odnosa sa političkim životom, često se ne smatra da vjera ima pozitivnu ulogu u poboljšanju međuetničkih odnosa u BiH¹⁵. Na državnom nivou,

¹⁰ Robinson AC, „School segregation threat to long-term peace“, Associated Press, 30. kolovoz 2009. godine www.articles.sfgate.com/2009-08-30/news/17177733_1_bosnian-croats-bosnia-s-ethnic-groups-croatian-elections/2, pristupljen u rujnu 2011. godine

¹¹ Izuzeci su Univerzitet „Džemal Bijedić“, koji se nalazi u istočnom Mostaru, za koji se smatra da je bošnjački Univerzitet (u kojem je bosanski zvanični jezik) i Univerzitet u Mostaru, u zapadnom Mostaru, hrvatski Univerzitet (jedini univerzitet u BiH na kojem se govori hrvatski).

¹² *Overview of Higher Education System in Bosnia and Herzegovina (Pregled sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini)*, The UK Higher Education International Unit, <http://www.international.ac.uk/resources/Overview%20of%20Higher%20Education%20System%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>, pristupljen u listopadu 2011. godine.

¹³ Prema nezvaničnim procjenama državne Agencije za statistiku BiH, muslimani čine 45% stanovništva, pripadnici Srpske pravoslavne crkve čine 36%, rimokatolici čine 15%, protestanti čine 1% te druge grupe, uključujući Jevreje sa 3%. Izvještaj o međunarodnim vjerskim slobodama 2010, Ured za demokratiju, ljudska prava i rad, Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, <http://www.state.gov/documents/organization/171686.pdf>, pristupljen u listopadu 2011. godine.

¹⁴ *Izvještaj o međunarodnim vjerskim slobodama 2010, Ured za demokratiju, ljudska prava i rad, Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, str.5*, <http://www.state.gov/documents/organization/171686.pdf>, pristupljen u listopadu 2011. godine.

¹⁵ Naprimjer, gore navedeni izvještaj kritizira vjerske institucije zbog poticanja netolerancije i daljnje segregacije raznih vjerskih zajednica

Međureligijsko vijeće u BiH¹⁶ treba da potiče međureligijski dijalog i razumijevanje. Javno osuđuje činove huliganstva i nasilja usmjerenih protiv vjerskih građevina i objekata. Jedna od njenih pet radnih grupa bavi se mladima¹⁷ i ona je radila na raznim projektima, uključujući i spajanje mladih iz raznih vjerskih zajednica i poticanje dijaloga i aktivnosti za transformaciju konflikata među njima.

Mediji u BiH

Postoji zakonodavstvo i institucije¹⁸ za zaštitu slobode i nezavisnosti medija u BiH te za sprečavanje klevete i govora mržnje. Međutim, mediji u BiH ne djeluju u vakuumu i na njih utječu podjele i problemi koji postoje svugdje u društvu. Prijetnje i nasilje usmjereno protiv novinara su problem, baš kao i politički pritisak koji se vrši na medije.¹⁹ Mediji su u velikoj mjeri podijeljeni i polarizirani na političkoj i etničkoj osnovi. Iako otvorena kršenja zakona protiv klevete nisu uobičajena,²⁰ etnička i politička privrženost utječe na izvještavanje medija i uredničke odluke: vrijeme/prostor koji se izdvaja za različite vijesti (naročito „osjetljive“ vijesti kao što su sudske presude u slučajevima ratnih zločina), perspektiva novinarskog izvještavanja i jezik koji se koristi.

Uz to, većina novinarstva je neprofesionalna i ne poštuje etiku novinarstva: Ne uspijeva obraditi više od jedne strane neke priče, ne razlikuje pretpostavke i činjenice te primjenjuje autocenzuru. Ti problemi su povezani sa ekonomskim i političkim interesima vlasnika medija te, u nekim slučajevima, ozbiljnog finansijskog pritiska na medijske centre – koji se pogoršao sa gospodarskom krizom i doveo do pada u prihodima od reklamiranja.²¹

Etnička pripadnost također uveliko utiče na način na koji narodi u BiH prate medije: većina Bošnjaka gleda kanale sa sjedištem u Sarajevu, većina bosanskih Srba gleda kanale sa sjedištem u Banjoj Luci i Beogradu, dok većina bosanskih Hrvata ovisi od i usmjerena je na kanale iz Hrvatske.²² Priroda informacija kojima se pristupa razlikuje se među raznim etničkim skupinama, uz očite posljedice po oblikovanje mišljenja o tome šta se dešava u BiH i u regiji.

BiH danas: politička i ekonomska kriza

Politički zastoj nepostojanje vlade

Poput većine mirovnih sporazuma, DPA odražava kompromise koji su potrebni kako bi se završile borbe i nikada nije zamišljen kao trajni upravni okvir. Međutim, iako je nova politička i administrativna struktura (novi ustav) potreban (ne samo za održivost BiH kao funkcionalne države, već i kao preduvjet za napredak u pristupanju EU), pokazalo se da su pregovori toliko teški da redovno uzrokuju potpuni zastoj političkog sustava. Prvenstveno, pitanje kako prenijeti ovlasti sa entitetskog na državni nivo je osjetljivo, s tim da se RS naročito odupire odricanju značajnog stupnja autonomije koji im je podaren prema trenutnom sustavu. Nakon općih izbora, u listopadu 2010.

¹⁶ Međureligijsko vijeće BiH spaja predstavnike četiri glavne vjerske zajednice unutar BiH: Islamsku zajednicu, Srpsku pravoslavnu crkvu, Rimokatoličku crkvu i Jevrejsku zajednicu Bosne i Hercegovine. Sa internet stranice Vijeća, www.mrv.ba/en/about-us, pristupljene u rujnu 2011. godine

¹⁷ Za više informacija posjetite njihovu internet stranicu: www.svizajedno.org/en/home

¹⁸ Slobodu izražavanja i slobodu medija garantira Ustav, Evropska konvencija o ljudskim pravima, Zakon o zaštiti od klevete (Službeni glasnik RS br. 37/01, Službeni glasnik FBiH br. 31/01) i Zakon o komunikacijama (Službeni glasnik BiH br. 33/02, 12. Studeni 2002. godine), što je opći pravni okvir za industriju za emitiranje i telekomunikaciju. Isto zakonodavstvo definira Regulatornu agenciju za komunikacije (RAK) kao nezavisnu državnu agenciju koja uređuje sektore emitiranja i telekomunikacija.

¹⁹ Statut javnog emitera BHRT-a je izmijenjen kako bi se povećala moć Upravnog odbora nad uredništvom, što je utjecalo na uređivačku slobodu (Izveštaj EU o napretku 2011). Politički pritisci koji su utjecali na finansijsku i političku nezavisnost Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) su nastavljeni. Izmjene u Zakonu o ministarstvima i drugim tijelima uprave u Bosni i Hercegovini se i dalje trebaju usvojiti kako bi se osigurala nezavisnost RAK-a. Izveštaj EU o napretku 2011, str. 16

²⁰ Slučajevi govora mržnje su rijetki (na primjer Vijeće za štampu je registriralo četiri slučaja u štampanim medijima u 2010. godini), ali su nezavisni analitičari primijetili tendenciju političara i drugih vođa koji neželjene kritike označavaju kao govor mržnje. Izveštaj o ljudskim pravima u medijima 2010 str. 13.

²¹ Indeks održivosti medija u Bosni i Hercegovini 2011, http://www.irex.org/sites/default/files/EE_MSL_2011_Bosnia.pdf

²² TV gledanost i navike gledalaca potvrđuju opću podjelu BiH duž etničkih granica. Ovo se najbolje vidi na gledanosti kanala u javnom vlasništvu svakog od entiteta. Prema MIB-u 31 FTV je imao gledanost od oko 21 posto u Federaciji u 2006. godini, dok je RTRS imao gledanost od svega oko 1 posto, a BHT1 oko 10 posto. U Republici Srpskoj, gledanost RTRS-a u 2006. godini je iznosila oko 9,4 posto (2006. godina), BHT1 je imao 3 posto, dok je FTV imao svega 1,4 posto. GfK-ov Centar za istraživanje tržišta BiH, izvjava za tisak, 12. veljače 2006. godine. Pristupljeno 16. rujna 2007. godine. Dostupno na <http://www.gfk.ba/PR/2006/GfK%20PR%2002-2006%20-%20TV%20and%20radio.pdf>

godine, zastoj u formiranju vlade koji je trajao više od 14 mjeseci doveo je do nove političke krize, blokirao konstruktivnu vladavinu, spriječio bitne proračunske odluke i stavio postupak reforme na čekanje. Također je povećao etničku i nacionalističku retoriku, naročito među političarima, bosanskim Hrvatima, koji sve više traže entitet bosanskih Hrvata. Kriza se, također, može shvatiti kao potvrda mnogim, već frustriranim, glasačima da političari mogu zanemariti volju izbornog tijela i obustaviti rad čitave države ako tako odluče. Što je još gore, prijetnje u svezi sa raspadom države su još jednom bile na vrhu dnevnog reda u proljeće 2011. godine, kada je premijer RS, Milorad Dodik, zvanično najavio referendum o odvajanju RS-a od ostatka BiH.²³ Iako referendum nije održan, dijelom zbog hitne posjete Visokog predstavnika EU za vanjske poslove i politiku sigurnosti, Catherine Ashton, ovaj događaj je još jednom iznio na vidjelo duboke političke konflikte koji dominiraju BiH. Zastoj loše utječe na narod Bosne i Hercegovine i postoje pokazatelji da frustracije također utječu na sigurnost (više o ovom pitanju u Poglavlju 4).

Međunarodna zajednica: neslaganje po pitanju stupnja djelovanja

Međunarodna zajednica je i dalje veoma prisutna u BiH te i dalje igra bitnu ulogu u političkom životu, uglavnom preko Ureda visokog predstavnika (OHR). OHR je uspostavljen nakon rata, sa ovlastima da provodi DPA te mu je također odobren niz širokih ovlasti. Tokom proteklih četiri ili pet godina, namjera je bila da OHR manje intervenira, dajući više odgovornosti lokalnim političarima i omogućujući prelazak na sustav u kojem međunarodnu zajednicu zastupa manje snažan (i u budućnosti, samo "savjetodavno") Posebni predstavnik EU (EUSR). Kako i koliko brzo izvršiti ovaj prijenos je nešto oko čega je podijeljena međunarodna zajednica. Iako neke države zagovaraju davanje više odgovornosti lokalnim političarima i naglašavaju na posljedice „utjecaja“ mogućeg pristupanja EU, drugi zagovaraju da je stajalište sa većim stupnjem intervencija – „poticaj“ međunarodnog učešća i pritiska – i dalje potrebno. Ta temeljna neslaganja (i činjenica da je BiH pala na spisku vanjskopoličkih prioriteta mnogih država) je ostavila politički vakuum u kojem se lokalni političari bore za položaje. U političkim krizama tokom prethodnih godina, bilo je čestih „ubiranja simpatija“ – što najvidljivije pokazuje predsjednik RS koji osporava ovlasti međunarodne zajednice u BiH.

Zastoj u napretku BiH prema članstvu u EU

Mogućnost pristupa EU je bitan cilj kojem teži većina Bosanaca, od kojih mnogi vjeruju da će članstvo u EU donijeti gospodarske prilike i političku stabilnost i sigurnost. Međutim, nije bilo velikog napretka po pitanju ispunjavanja kriterija za postizanje statusa države kandidata tokom protekle dvije godine, pošto je politički zastoj predstavljao kočenje uvođenja potrebnog novog zakonodavstva. Čak postoje pokazatelji da je BiH nazadovala u nekim poljima.²⁴ Istovremeno je, unutar EU, splasnulo entuzijazam za prihvatanje novih država članica EU: prvo „umorom od proširenja“ koji su uzrokovale poteškoće nakon zadnjeg proširenja prema istoku; i kao drugo, utjecajem globalnog ekonomskog pada na EU i krize u eurozoni. Zbog nedostatka napretka i miješanih poruka od EU narod u BiH je počeo gubiti vjeru u europsku budućnost države.²⁵

²³ Traynor, Ian, „Bosnia in worst crisis since war as Serb leaders calls referendum“, Guardian, 28. Travanj 2011. godine, www.guardian.co.uk/world/2011/apr/28/bosnia-crisis-serb-leader-referendum, accessed in September 2011

²⁴ Blzvieštaj o napretku Bosne i Hercegovine za 2010. godinu, Europsko povjerenstvo, studeni 2010. godine, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf, pristupljen u listopadu 2011. godine, str. 14.

²⁵ Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, Focus: Perceptions of the EU in the Western Balkans, Gallup, Balkan Monitor, lipanj 2009. godine, http://www.balkan-monitor.eu/files/Gallup_Balkan_Monitor-Focus_On_EU_Perceptions.pdf, pristupljen u studenom 2011. godine.

Gospodarstvo: slabi rezultati i visoke stope nezaposlenosti

BiH je teško pogodila globalna gospodarska kriza. Dovela je, između ostalog, do naglog pada bruto domaćeg proizvoda (BDP), smanjenja proizvodnje i izvoza te smanjenja uplata iz inozemstva. Napori da se smanji siromaštvo i stvore radna mjesta su prekinuti, poništavajući trendove blagog napretka u tim poljima.²⁶ Domaćinstva su osjetila utjecaj gospodarske i financijske krize kako su se plate smanjivale, kako je rodbina iz inozemstva slala manje uplate i kako se nezaposlenost povećala još više, sa 23 posto 2009. godine na 27,2 posto 2010. godine te 27,6 posto 2011. godine. Istovremeno je došlo do povećanja inflacije, što je dovelo do povećanja cijena potrošačke robe. Očekuje se spor oporavak dok će na ljude vjerovatno i dalje srednjoročno do dugoročno utjecati posljedice krize.²⁷

Mlade naročito pogađa teško stanje po pitanju zaposlenja. Stopa nezaposlenih mladih je alarmantno visoka: od oko 50 do više od 60 posto mladih između 15–24 godine nema posao (brojevi se razlikuju u zavisnosti od izvora).²⁸ Mlade žene su neznatno teže pogođene od mladih muškaraca (stopa nezaposlenosti od 65,7 posto među mladim ženama u poređenju sa 60,2 posto među mladim muškarcima).²⁹ Visoku stopu nezaposlenosti prije objašnjava opći nedostatak poslova nego nedostaci po pitanju mladih na tržištu rada. Međutim, stupanj obrazovanja i polje stručnosti također igraju ulogu: Na mlade koji imaju slabe kvalifikacije, ili ih nemaju nikako, najviše utječe nezaposlenost, dok je vjerovatnije da će osobe koje su završile fakultet naći zaposlenje. Međutim, kvalifikacija radne snage, bez obzira da li u pogledu stručne obuke ili drugih oblika obrazovanja, trpi zbog niskog kvaliteta obrazovanja te, uz to, profili osoba koje su završile fakultet često ne odgovaraju potrebama tržišta. Ustvari, u slučajevima kada se stvori radno mjesto, ono se često ne može popuniti pošto nedostaje stručnjaka sa odgovarajućim vještinama.³⁰ Zbog ove nepodudarnosti, vjerovatnoća da se čak i kvalificirani mladi zaposle i odigraju konstruktivnu ulogu u gospodarskom oporavku je mala.

Nadalje, javni sektor je jedan od najvećih poslodavaca u BiH, velikim dijelom zbog ogromne birokratije, koja je nuspojava administrativnog ustrojenja. Međutim, ovaj sektor je naročito osjetljiv na nepotizam i klijentelizam, zbog čega je zaposlenje mladima bez „veza“ još veći izazov. Kada mladi nađu posao, to je često u neformalnom sektoru, u kojem nemaju sigurnost zaposlenja i u kojem nisu uključeni u socijalno ili mirovinsko osiguranje.³¹

Korupcija nije problem samo mladima koji traže posao, već je to problem koji utječe na čitavo gospodarstvo. Izvještaj EU o napretku za 2010. godinu navodi da je korupcija „raširena u javnom i privatnom sektoru, što utječe na sudsku, poreznu i carinsku administraciju, javne nabavke i privatizaciju“.³² Na nivou institucija i politika je BiH poduzela određene korake, kao što je usvajanje Zakona o uspostavi Agencije za borbu protiv korupcije 2009. godine³³ te početak provedbe strategije za borbu protiv korupcije

²⁶ Zaštita siromašnih u vrijeme globalne krize, Ažurirani izvještaj o siromaštvu za Bosnu i Hercegovinu za 2009. godinu, Jedinica za smanjenje siromaštva i gospodarski menadžment, Svjetska banka, <http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/361930-1266406160604/ECCBAPO2009.pdf>, pristupljen u kolovozu 2011. godine, str. iv; Strategija partnerstva sa Bosnom i Hercegovinom za period FG12 – FG15, Svjetska banka 2011. godine, Strategija partnerstva sa Bosnom i Hercegovinom za period FG12 – FG1, http://siteresources.worldbank.org/BOSNIAHERZEXTN/Resources/362025-1240235526234/6038984-1317407893166/bihCPS_Annex.pdf, pristupljena u kolovozu 2011. godine, str. 5.

²⁷ Procjena potencijala za obnovu konflikta u BiH: Analiza sigurnosnih rizika, Atlantska inicijativa, Vijeće za demokratizaciju politike (AI DPC), listopad 2011. godine, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, pristupljena u studenom 2011. godine, str. 28.

²⁸ Svjetska banka 2009. godine, str. iv; Svjetska banka 2011. godine; Izvještaj EC-a o napretku za 2010. godinu, str. 26, zasnovano na Istraživanju radne snage za 2010. godinu; Izvještaj EU o napretku za 2011. godinu, str. 24.

²⁹ Međunarodna organizacija rada, str. 23, 35; 61 posto prema tabeli sa podacima; 57,5 posto prema SB, na osnovu Izvještaja o radnoj snazi iz srpnja 2010. godine; 48,7 posto prema Izvještaju EU o napretku za 2010. godinu, str. 41.

³⁰ Niall O'Higgins, Tržišta rada mladih u Bosni i Hercegovini Dokumenti ILO-a za politiku zapošljavanja 2009, str. 34; Svjetska banka 2011: Međunarodno udruženje za razvoj i Međunarodna financijska korporacija: Strategija partnerstva sa Bosnom i Hercegovinom za period FG12–FG15, 30. kolovoz 2011. godine, str. 13.

³¹ Niall O'Higgins, Tržišta rada mladih u Bosni i Hercegovini DOKUMENTI ILO-a ZA POLITIKU ZAPOŠLJAVANJA 2009, str. 18, str. 45.

³² Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine za 2010. godinu, Evropska komisija, studeni 2010. godine, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf, pristupljen u listopadu 2011. godine, str. 14.

³³ Other measures taken by BiH in the fight against corruption include the ratification of the additional protocol to the Council of Europe Criminal Law Convention on Corruption, and the adoption of the Law establishing the Agency for Prevention and Coordination of the Fight against Corruption, but policies and measures are not adequately implemented, and investigation and prosecution of corruption remain weak (EC Progress Report 2010, p. 14).

za 2009–2014. Međutim, napredak u provedbi strategije nije dostigao očekivanja³⁴ i većina Bosanaca i dalje smatra korupciju velikim problemom.

Sigurnosno stanje u BiH

Utjecaj rata na sigurnost

U poređenju sa mnogim drugim postkonfliktnim državama, naročito imajući na umu žestinu borbi i do koje su mjere ljudska prava narušena, u BiH je stupanj nasilja relativno nizak otkako je rat završen 1995. godine. Ozbiljno međuetničko nasilje, naročito usmjereno prema povratnicima, bilo je problem odmah nakon završetka rata, ali je nestalo relativno brzo (djelimično zahvaljujući prisustvu velikog broja međunarodnih mirotvoraca).³⁵ Većina mladih u BiH danas srećom vjerovatno neće imati osobno iskustvo fizičkog međuetničkog nasilja (iako su mnogi iskusili druge oblike međuetničkog nasilja, kao što su verbalni napadi, zastrašivanja i diskriminacija, kao što je to navedeno u Poglavlju 6). Međutim, imamo razlog da vjerujemo da je rat imao „suptilnije“ posljedice na sigurnost i bezbjednost mladih, kroz povećanje broja osoba koje boluju od posttraumatskog stresa nakon rata, što je dovelo do povećanja nasilja u domaćinstvima i rodno zasnovanog nasilja, ali i nasilja među vršnjacima³⁶ (vidi Poglavlje 7). Uz to, rat na još jedan način utječe na sigurnosnu situaciju u BiH: veliki broj ilegalnog malog oružja i lakog naoružanja (SALW), koje je u uporabi³⁷ i koje doprinosi osjećaju nesigurnosti (za više detalja, vidi Poglavlje 7).

Trenutna sigurnosna situacija

Usprkos političkim i socijalnim pritiscima koji se vrše na etnički polarizirano društvo, BiH je i dalje relativno sigurno i, trenutno, stabilno područje. Organi bezbjednosti su adekvatno opremljeni da se nose sa trenutnim stupnjem kriminala i socijalnih nemira, iako ostaje pitanje njihove sposobnosti da se bore sa nasiljem na većoj razini – naročito na etničkoj osnovi – ukoliko se to desi. Ukratko, sigurnosna situacija u BiH može se sažeti na slijedeći način:

■ Stopa kriminala je niska, ali u porastu

Broj nasilnih zločina u BiH je nizak u poređenju sa europskim standardima: u poređenju sa glavnim gradovima mnogih drugih država, manje je vjerovatno da će osoba biti žrtva kriminala u Sarajevu. Međutim, čini se da je stopa kriminala u porastu: Statistika Policijske misije EU (EUPM) navodi godišnji prosjek od 98,9 nasilnih zločina mjesečno u 2010. godini (2009. godine: 83,3) dok se u 2011. godini (podaci iz svibnja 2011. godine) stopa povećala na 123 nasilna zločina mjesečno. Zadnjih godina se naročito povećao broj imovinskih zločina, kao što su nasilna krađa ili krađa uz prijetnju oružjem (i interni posmatrači očekuju porast ovog trenda (KII, EUPM, 26 svibanj 2011. godine, Sarajevo), često zajedno sa korištenjem oružja ili eksploziva. Policijski obavještajci smatraju da je ovo rezultat gospodarske krize sa višom stopom nezaposlenosti, povećanim troškovima života i rastućim brojem ovisnika o drogama, ali i zbog toga što ljudi imaju više vrijedne imovine koju vrijedi ukrasti.³⁸

■ Podaci o maloljetničkoj delinkvenciji nisu definitivni

Podaci o maloljetničkoj delinkvenciji nisu pouzdani i razlikuju se u zavisnosti od izvora. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, broj maloljetnika koji su

³⁴ U skladu sa analizom napretka provedbe, Transparency International kao neke od razloga za neuspjeh vidi nedovoljno učešće svih bitnih interesnih grupa, nedostatak planiranja potrebnih resursa i poboljšanje operativnih aspekata određenih komponenti Strategije i njihove realizacije, nedovoljna i nesistematska provedba, često nakon pritiska državnih ili međunarodnih aktera, nedostatak vlasništva i određivanja prioriteta prilikom provedbe strategije, kao i nedostatak svijesti javnosti i mnogih članova vlade na entitetskom nivou i nivou distrikta (Transparency International 2011, Analiza stepena provedbe Strategije BiH za borbu protiv korupcije 2009–2014, Drugi periodični izvještaj Transparency Internationala za BiH, str. 7).

³⁵ Za analizu stupnja poslijeratnog nasilja u BiH, pročitati: Mats Berdal, Gemma Collantes Celador i Merima Zupcevic Buzadzic, „Post-war violence in Bosnia and Herzegovina“ u Berdal, Mats i Suhrke, Astri (urednici): „The Peace In Between: Post-war Violence and Peacebuilding“, (Routledge, 2011. godine).

³⁶ Claudia C, War at Home – a Review of the Relationship between War Trauma and Family Violence (Univerzitet Bielefeld, 2010. godine).

³⁷ Većina oružja je u rukama civila (1.098.762 od ukupno 1.224.142 komada SALW-a u BiH). Samo trećina oružja (349.366) je u legalnom vlasništvu. Činjenica da statistički, većina domaćinstava posjeduje oružje znači da djeca i mladi imaju jednostavan pristup oružju.

³⁸ Povećane brojke po pitanju maloljetničke delinkvencije mogu također biti rezultat napredaka u policijskim istraživanjima i izvještavanju (KII predstavnik policije, 13. svibanj 2011. godine, Banja Luka; KII predstavnik policije, 20. svibanj 2011. godine, Mostar).

osuđeni za kazneno djelo u FBiH se smanjio sa 237 na 188 između 2007. godine i 2010.³⁹ godine. Iako su ovo potvrdili određeni policijski KII-ovi koji spominju smanjenje delinkvencija za oko 30% godišnje (između 2010. godine i 2011. godine te između 2008. godine i 2009. godine)⁴⁰, druge studije pokazuju da su se brojevi drastično povećali u prvim mjesecima 2011. godine u poređenju sa 2010. godinom, naročito u Kantonu Sarajevo.⁴¹ U RS-u, broj maloljetničkih počinitelja varira; Uprava kriminalističke policije RS navodi 783 maloljetničkih počinitelja 2008. godine, 837 počinitelja 2009. godine te smanjenje na 705 počinitelja u 2010. godini.⁴² Prema policijskim obavještajcima (KII, predstavnik policije, 10. svibanj 2011. godine, Sarajevo), većina počinjenih prekršaja su materijalne prirode kao što su pljačka i krađe. Delinkvencije se često počinju u kombinaciji sa alkoholom ili korištenjem drugih droga – u oba slučaja zato što mladi (uglavnom muškarci) pod utjecajem alkohola lakše zapadaju u tuče i pošto se osobe mogu okrenuti krađama kako bi kupile droge.

Broj međuetničkih incidentata čini se niskim, ali podaci nisu definitivni

Podaci o međuetničkim incidentima su rijetki i nepouzdana. Tokom istraživanja, predstavnici policije sa kojima su vođeni razgovori su skoro jednoglasno naveli da nema međuetničkog nasilja u njihovom geografskom području odgovornosti. Mišljenja i podaci koje su dali međunarodni posmatrači razlikuju se zbog različitih kategorija izvještavanja.⁴³ Između 1. Siječnja i 18. svibnja 2011. godine, EUPM je prijavio ukupno 32 etnički ili vjerski motivirana sigurnosna incidenta, od kojih je 11 registrirano kao nasilni međuetnički incidenti; ostali incidenti bili su djela usmjerena protiv grobalja ili vjerskih/etničkih objekata ili simbola. Mjesečni prosjek od 7,2 međuetnička incidenta u 2011. godini je blago povećanje u odnosu na 2010. godinu (5,0), ali je smanjenje u odnosu na 2009. godinu (12,5). Drugi međunarodni posmatrači kao ukupan broj međuetničkih incidentata širom BiH za period između siječnja i travnja 2011. godine navode 56 incidentata i brinu se da ovo predstavlja veliko povećanje: ovaj broj je više od 50 posto ukupnog broja slučajeva zabilježenih između siječnja i prosinca 2010. godine. Većina incidentata se desila u Mostaru, nakon čega slijede Sarajevo i Potočari (KII, predstavnik međunarodne zajednice, Sarajevo, 24. svibanj 2011. godine). Od ukupnog broja od 56 napada koji su se desili u ovom periodu, 28 napada je izvršeno na objekte Islamske zajednice, 17 napada na objekte Srpske pravoslavne crkve, devet napada na objekte Katoličke crkve i dva napada na objekte Jevrejske zajednice. Općenito, policija i lokalne vlasti uzimaju međuetničke incidente, naročito napade na etničke ili vjerske objekte, ozbiljno, ali se počinioci rijetko nađu i dovedu pred lice pravde.⁴⁴

³⁹ Information supplied by the Federal Statistics Office in FBiH, in November 2011

⁴⁰ While the report AI, DPC A security risk assessment (p 59) states an increase in the number of juvenile offenders by 81.4 percent in Sarajevo canton, KII with the police in Sarajevo reported a decrease in juvenile delinquencies by 39 percent between 2010 and 2011 (KII police representatives, 19 May 2011, Sarajevo)

⁴¹ Juvenile crime jumped by 19.2 percent in the federation as a whole from January and June 2010 compared to the same period in 2011. Source: Buric, Ahmed: Federation Fails to Curb Rising Bosnian Youth Crime, BalkanInsight 9 November 2011. <http://www.balkaninsight.com/en/article/federation-fails-to-curb-rising-bosnian-youth-crime>, accessed 20 February 2012.

⁴² Data provided by the Department of Criminal Police of RS, January 2012

⁴³ The main recorded form of inter-ethnic violence is attacks on religious sites and symbols, most commonly in communities where a certain religious ethnic group represents a minority, as these are easiest to determine as incidents directed against a religious or ethnic group. In RS for example, attacks tend to target mosques and Catholic churches and sites; while in FBiH, attacks are mostly aimed against Orthodox sites. It is more difficult to determine, for example, whether the window of a car with a number plate from a specific location (potentially indicating the ethnicity of the driver) has been smashed in for ethno-nationalist reasons or is simply an act of vandalism.

⁴⁴ *Monitoring and responses to attacks on religious buildings and other holy sites in BiH (Protections of Holy sites)*, Report on the pilot project covering November 1st 2010 – October 31st 2011, Inter-religious Council in Bosnia and Herzegovina, accessed in December 2011, http://www.mrv.ba/images/stories/documents/izvjetaj_monitoring_kratki_engl.pdf

Organi bezbjednosti i pravosudni organi

Učinjeni su značajni naponi da se poboljša tehnički kapacitet policije u BiH, policijskih standarda i odnosa između policije i zajednice, a policija je funkcionalna u mnogim područjima. Međutim napredak po pitanju policijske reforme je i dalje spor, a operativna saradnja (naročito razmjena informacija) između policijskih agencija pati od nefunkcionalne organizacijske strukture administrativnog ustrojstva BiH.⁴⁵ Uz to, policija je podložna političkom utjecaju, često u okviru lokalnih zaštitničkih sistema ili privrženosti koje utječu na istraživanje slučajeva (uglavnom organiziranog kriminala i korupcije) za koje političari imaju interes ili u koje su čak i umiješani. Korupcija unutar policije je ozbiljan problem,⁴⁶ koji također utječe na to kako zajednica doživljava policiju. Iako ne postoji rašireno mišljenje da je policija etnički pristrasna ili da bi njeno ponašanje moglo dovesti do eskalacije međuetničkih tenzija (KII, EUPM, 26. svibanj 2011. godine, Sarajevo), nastala je sumnja da bi policija bila u stanju spriječiti ili suzbiti veći konflikt, naročito između etničkih skupina (KII, Atlantska inicijativa, 24. svibanj 2011. godine, Sarajevo). Policija se posebno povezuje sa mladima u školama. Policijski službenici se prvenstveno fokusiraju na mlađu mladež nego na stariju mladež koja „već ima svoje mišljenje i do kojih je teško doprijeti“ (KII, predstavnik policije, 10. svibanj 2011. godine, Drvar). Također se koncentriše na podizanje svijesti o drogama, maloljetničkoj delinkvenciji i spometnim pravilima, ali se čini da ne radi sa rizičnim mladima kako bi ih spriječili da dođu u sukob sa zakonom, ili sa onima koji su već činili prekršaje. U nekim gradovima je uspostavljeno nekoliko specijaliziranih policijskih jedinica koje su odgovorne za istraživanje prekršaja koje počine maloljetnici kao i za sprečavanje zločina.⁴⁷

Poput policije, oružane snage BiH (koje su se tokom sukoba borile kao tri zaraćene vojske) su doživjele reformu i integrirane su pod jedinstvenom komandom Ministarstva odbrane (Centar za međunarodne inovacije u vladavini (Centre for International Governance Innovation), CIGI, Profil države BiH).⁴⁸ Iako su tranziciju oružanih snaga u BiH unutarnji i i vanjski akteri doživjeli kao ogroman uspjeh, bilo je skepticizma međunarodnih stručnjaka po pitanju kapaciteta i otpora vojske da se ujedini u slučaju unutarnjeg ili regionalnog konflikta: „Ukoliko se država raspadne, vojnici će svakako „otići kući““ (i pridružiti se svojoj etničkoj skupini). Po pitanju vanjskih prijetnji, ukoliko dođe do rata sa Hrvatskom, hrvatski vojnici bi se pridružili hrvatskoj strani; u slučaju rata sa Srbijom, srpski vojnici bi se pridružili srpskoj strani“ (KII, stručnjak za međunarodnu sigurnost, 24. svibanj 2011. godine).⁴⁹

Sektor pravde trpi zbog nedostatka koherentnosti, saradnje i koordinacije što je uzrokovano administrativnim sistemom⁵⁰ te zbog političkog uplitanja i korupcije.⁵¹ Napredak potrebnih reformi sektora pravde, kao što je provedba Strategije za reformu sektora pravde za 2009.–2013., je i dalje spor te ga ometa nedostatak političke volje i resursa. Politička kriza je dodatno omela napredak. Pritisak, naročito političara, na sudske i pravne institucije, ukazuje na „problematični opći stav i ponašanje političke elite po pitanju sudstva i vladavine prava“.⁵² Iako je efikasnost obrade slučajeva blago povećana, ogroman broj zaostalih slučajeva znači da je sektor pravde značajna prepreka napretku u stvaranju vladavine prava.⁵³

⁴⁵ Policijski sistem odražava upravnu strukturu pošto postoje odvojene agencije za provođenje zakona na entitetskom nivou (FBiH i RS) te na nivou Brčko Distrikta, plus policijske nadležnosti u deset kantona u BiH (CIGI Profil države BiH, u Mapi sigurnosti (Security folder); izvorno iz Ureda visokog predstavnika i Posebnog predstavnika EU (2009a). Restrukturiranje policije u BiH. Sarajevo. Dostupno na <http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/prc/>).

⁴⁶ Procjena potencijala za obnovu etnički motiviranog nasilja u Bosni i Hercegovini: Analiza sigurnosnih rizika. Atlantska inicijativa, DPC. Listopad 2011. godine, pristupljen u prosincu 2011. godine, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, str. 52, str 7, str 39; KII-ovi sa policijskim službenicima u BiH

⁴⁷ Procjena reforme maloljetničkog pravosuđa i dostignuća u Bosni i Hercegovini (UNICEF, veljača 2011. godine), str. 7

⁴⁸ Otprilike 10.000 vojnika i 5.000 rezervista služe vojsku, sa malo više od 2.000 međunarodnih vojnika (ESI, 2007: 2).

⁴⁹ Vidi također AI, DPC: Analiza sigurnosnih rizika. Listopad 2011. godine, str. 35

⁵⁰ Four separate judicial systems exist in BiH: one at the state level, and one each in FBiH, RS, and Brčko District.

⁵¹ Procjena potencijala za obnovu etnički motiviranog nasilja u Bosni i Hercegovini: Analiza sigurnosnih rizika. Atlantska inicijativa, DPC. Listopad 2011. godine, pristupljen u prosincu 2011. godine, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, str. 52

⁵² Procjena potencijala za obnovu etnički motiviranog nasilja u Bosni i Hercegovini: Analiza sigurnosnih rizika. Atlantska inicijativa, DPC. Listopad 2011. godine, pristupljen u prosincu 2011. godine, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, str. 52

⁵³ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine za 2010. godinu, Evropsko povjerenstvo, studeni 2010. godine, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf, pristupljen u listopadu 2011. godine, str. 11.

Napredak je također bio spor u suzbijanju maloljetničkih zločina te su odgovarajući mehanizmi i institucije koje se bave mladima i koje im pomažu da ne počine ponovno zločin te da se uspješno reintegriraju u društvo do sada nedovoljni. Državna strategija protiv maloljetničkog prestupništva (2006–2010) je usvojena te je 2009. godine uspostavljeno Tijelo za koordinaciju maloljetničkog pravosuđa. Međutim, provedba Strategije ograničava administrativno ustrojstvo BiH, nedostatak resursa i politička volja.⁵⁴ Zakon o maloljetničkom pravosuđu,⁵⁵ zasnovan na međunarodnim standardima i uvodeći alternativne načine kažnjavanja, kao što su posredovanje, nadoknade, ili sastanci za pomirenje žrtve i počinioca, usvojen je u RS-u 2010. godine i stupio je na snagu u siječnju 2011. godine (KII, ToPeeR, 14. svibanj 2011. godine, Doboj; KII, OSCE, 24. svibanj 2011. godine). Sličan zakon se također možda usvoji u FBiH i u Brčkom 2012. godine. Međutim, stručnjaci izražavaju zabrinutost zbog nedostatka kapaciteta među ključnim akterima za provedbu zakonodavstva:⁵⁶ „Nedostaje kapaciteta, naročito po pitanju centara za socijalnu skrb. Kažu da imaju previše obaveza, ali će Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite morati pojačati napore [kao reakciju na novo zakonodavstvo]“ (KII, OSCE, 24. svibanj 2011. godine). Ne postoji dovoljan broj stalnih centara za maloljetničke delinkvente (naročito za djecu ispod 18 godina) koji odgovaraju njihovom uzrastu i koji podržavaju njihovu rehabilitaciju u društvo te su mnogi mladi počinioci umjesto toga smješteni u obične zatvore sa odraslim počiniocima, iako u odvojenim jedinicama (KII, Fondacija lokalne demokracije, 12. svibanj 2011. godine, Sarajevo; KII, ToPeeR, 14. svibanj 2011. godine, Doboj). Međutim, postoje neke dobre ustanove, a uspostavljene su dodatne.⁵⁷

Institucije mladih i mehanizmi unutar BiH i entitetskih vlada

U okviru EU integracija, BiH mora razviti omladinske politike koje poštuju međunarodne standarde i koje pomažu poboljšati standard života i obrazovanje mladih, povećati učešće mladih u procesu donošenja odluka i osigurati aktivnu uključenost mladih u sve sfere socijalnog, ekonomskog i kulturološkog života te okoliša. Napredak je bio spor po pitanju uspostavljanja potrebnih institucija, usklađivanja zakonodavstva i usvajanja bitnih politika, strategija i akcionih planova koji se fokusiraju na mlade. Ovako spor napredak je dijelom uzrokovan složenim administrativnim ustrojem,⁵⁸ ali, također, i nedostatkom stvaranja prioriteta za pitanja mladih na političkoj i finansijskoj osnovi.

Glavna tijela i strukture odgovorne za mlade u BiH su slijedeće:

■ Na državnom nivou

- Glavno vladino tijelo koje je zaduženo za pitanja mladih je Povjerenstvo za koordinaciju pitanja mladih u BiH (CCYI BiH).⁵⁹ Ovo je stalno tijelo u sklopu Vijeća ministara BiH koje je zaduženo za stvaranje omladinskih politika na državnom nivou i koordiniranje aktivnosti ključnih aktera, kao što su vlada, međunarodna zajednica i lokalno civilno društvo.⁶⁰ CCYI BiH se sastoji od devet članova: četiri su predstavnici vladinih institucija (dva sa entitetskog nivoa i dva iz Ministarstva civilnih poslova BiH) te pet članova iz sektora omladinskih nevladinih organizacija.⁶¹ Kao koordinaciono tijelo, CCYI bi trebao prisustvovati svim seminarima i aktivnostima vezano za mlade, ali se to ne radi sistematski zbog

⁵⁴ Procjena Reforme maloljetničkog pravosuđa i dostignuća u Bosni i Hercegovini. UNICEF, veljača 2011. godine, str. 7

⁵⁵ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku

⁵⁶ Procjena Reforme maloljetničkog pravosuđa i dostignuća u Bosni i Hercegovini. UNICEF, veljača 2011. godine, str. 12

⁵⁷ Procjena Reforme maloljetničkog pravosuđa i dostignuća u Bosni i Hercegovini. UNICEF, veljača 2011. godine, str. 7, 13

⁵⁸ Odgovornost za rješavanje pitanja mladih je raspoređena između: državnog nivoa, entitetskog nivoa (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska), deset kantonalnih nivoa (u Federaciji), jednog distrikta (Brčko) i općinskih nivoa (63 općine u RS-u i 79 u Federaciji), str. 3 – Pregled omladinskih politika i politika omladinskog rada u državama Jugoistočne Evrope i Kavkaza – Bosna i Hercegovina, Vijeće Evrope, zadnji put ažurirano 21.03.2011. godine, Jasmin Jasarevic, pristupljeno u listopadu 2011. godine, na http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf

⁵⁹ Za više informacija posjetite njihovu internet stranicu: www.mladi.gov.ba

⁶⁰ Dokument Vijeća Evrope sa podacima države u vezi sa omladinskim politikama za 2010. godinu (Country Sheet on Youth Policy, 2010), pristupljen u rujnu 2011. godine, na <http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Questionnaires/Country/2008-09/Bosnia.pdf>

⁶¹ Pregled omladinskih politika ...2011 pristupljen u rujnu 2011. godine, na http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf

nedostatka ljudskih resursa, informacija i kapaciteta: „Nemamo dovoljno potrebnih informacija, poput podataka o omladinskim organizacijama, naprimjer“ (KII, CCYI BiH, 20. lipanj 2011. godine, Sarajevo). Predstavnici civilnog društva su kritizirali CCYI zbog njegove pasivnosti, slabih rezultata i nedostatka potrebnog kapaciteta i vještina.

- U Parlamentu BiH, postoji Zajedničko povjerenstvo za ljudska prava, prava djeteta, mlade, imigraciju, izbjeglice, azil i etiku⁶² koji se bavi pitanjima vezanim za izvršavanje prava mladih – naročito poboljšavanja statusa mladih u BiH. Jedna je od šest zajedničkih parlamentarnih povjerenstava.

■ Na entitetskom nivou

- U RS-u: U sklopu Narodne skupštine RS-a postoji Odbor za pitanja mladih. Ministarstvo porodice, omladine i sporta na nivou entiteta ima posebna Služba za omladinu. Uz to, postoje druga nadležna ministarstva u sklopu vlade koja se također bave mladima.⁶³
- U FBiH: U sklopu Parlamenta FBiH postoji Povjerenstvo za pitanja mladih. Ministarstvo kulture i sporta na nivou entiteta ima „Centar za mlade“⁶⁴ koji funkcionira kao organizaciona jedinica,⁶⁵ ali ima ograničene ljudske resurse⁶⁶ i ograničen portfelj te se trenutno fokusira samo na sport i kulturu.⁶⁷

■ Na kantonalnom nivou (u Federaciji)

- Kantoni imaju nadležnost nad pitanjima mladih i odgovorni su za implementiranje Akcionog plana za mlade i dodjeljivanje proračuna istom.

■ Na općinskom nivou

- Od općina se očekuje da uspostave Općinsko povjerenstvo za mlade⁶⁸ u sklopu skupština općine kao „potrebno i stalno tijelo u sklopu općinske strukture“⁶⁹ koja će se sastojati od predstavnika iz raznih sfera, kao što su obrazovanje, kultura i sport. Njena glavna uloga je doprinosti razvoju općinskih strategija za mlade i njihovu provedbu, kao i nadzirati i procjenjivati provedbu. Općine bi trebale izdvojiti proračun za provedbu strategija. Napredak u razvoju strategija za mlade razlikuje se od općine do općine i čini se da je provedba poseban problem na određenim mjestima. Svaka općina bi također trebala imati službenika za mlade, koji je izravno odgovoran za pitanja mladih. Od 2003. godine, Njemačko društvo za međunarodnu suradnju (GIZ) je podržalo postavljanje službenika za mlade i izgradnju njihovih kapaciteta kroz program „Uspostavljanje i promocija struktura u omladinskom sektoru“, ali proces još nije završen u svim općinama: u nekim područjima, ti službenici za mlade ili nisu još određeni ili se smatra da nemaju potrebni kapacitet ili posvećenost potrebnu za posao (učesnici radionice u junu). Do 2007. godine, samo 50 od postojećih 142 općine u BiH je imala službenike za mlade⁷⁰.

⁶² Više na: https://www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/zajednicke_komisije/ljudska_prava/default.aspx?id=28474&mid=1&langTag=en-US

⁶³ Ministarstvo prosvjete i kulture RS-a, Ministarstvo nauke i tehnologije RS-a i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS-a

⁶⁴ Centar za mlade obavlja poslove koji se odnose na suradnju sa mladima u domenu kulture i sporta. Podržava realizaciju postojećih programa u ovoj oblasti i iznalazi nove forme kulturnog i sportskog angažmana mladih u sklopu cjelokupne skrbi društva o mladima u cilju sprečavanja i borbe protiv alkoholizma i narkomanije, brine i motivira mlade za ostanak u domovini i repatrijaciju mladih, surađuje sa drugim federalnim ministarstvima, nevladinim organizacijama i institucijama koje se bave pitanjima mladih, surađuje sa nadležnim kantonalnim organima i tijelima, vrši i druge poslove u cilju zaštite interesa mladih. Prevedeno sa internet stranice ministarstva: www.fmsa.com/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=76

⁶⁵ Jasarevic J, Pregled omladinskih politika i politika omladinskog rada u državama Jugoistočne Evrope, Istočne Evrope i Kavkaza, Bosna i Hercegovina, partnerstvo EU-CoE, zadnji put ažurirano 21. ožujka 2011. godine, http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, pristupljeno u kolovozu 2011. godine, str.17.

⁶⁶ Kao što je to spomenuo jedan KII (CCYI BiH) ima samo jednog zaposlenog.

⁶⁷ Mazalica, S, Institucionalni okvir za mlade i opcije za omladinske politike u BiH, Dokument sa podacima o državi u vezi sa omladinskim politikama u Bosni i Hercegovini, zadnji put ažurirano 19. 04. 2010. godine <http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Questionnaires/Country/2008-09/Bosnia.pdf>

⁶⁸ Neki izvještaji ih nazivaju "omladinski komiteti"

⁶⁹ Kačapor Z, Izvještaj o omladinskim politikama na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini, prosinac 2007. godine, http://www.cisp.ba/publikacije/Studija_%20omladinske%20politike%20u%20BiH_engleski.pdf, pristupljeno u kolovozu 2011. godine, str. 27

⁷⁰ Za više informacija o službeniku za mlade pročitati Izvještaj Kačapora o omladinskim politikama, str.28, 2007. godine

Po pitanju strategija i politika na entitetskom nivou, RS je razvila strategiju za mlade („Omladinska politika 2010–2015“), koja je usvojena u studenom 2009. godine (već druga strategija od 2006. godine) zajedno sa akcionim planom. Strategija je odredila slijedeća područja: (1) zaposlenje, (2) obrazovanje, (3) zdravstvo, (4) socijalna politika, (5) aktivno učešće mladih, (6) informacije za mlade i (7) kultura i sport.⁷¹ Umjesto razvoja omladinske politike na entitetskom nivou, FBiH želi razviti strategiju na državnom nivou, Koordinirana omladinska politika za BiH 2011–2015.⁷²

Lokalne omladinske nevladine organizacije

Postoji oko 250–300 aktivnih omladinskih organizacija u BiH.⁷³ Koordinacija tih organizacija je bitna kako bi nastale razne inicijative koje dopunjavaju, a ne dupliraju, međusobni rad. Suradnja i zajedničko zastupanje među raznim NVO-ima unutar i između dva entiteta bi također doprinijelo većem uspjehu tih inicijativa. Zakon o omladinskom organizovanju RS definiira pravne odredbe kako bi Omladinski savjet djelovalo kao krovno tijelo omladinskih NVO-ova.⁷⁴ Takvo vijeće ne postoji na državnom nivou niti u FBiH, bilo na federalnom ili kantonalnom nivou. EC i Vlada FBiH priznaju potrebu za Omladinskim savjetom i „EC je upravo odobrila projekat koji će podržati uspostavljanje ovakvog vijeća na federalnom nivou“ (KII, CCYI BiH, 20. Lipanj 2011. godine, Sarajevo). Osim Omladinskog savjeta RS, postoji samo još nekoliko predstavničkih tijela, kao što je Omladinska inicijativa Centralne Bosne koja predstavlja neformalnu inicijativu omladinskih organizacija Srednjobosanskog kantona (u FBiH).⁷⁵ „Postoji veliki broj omladinskih NVO-ova koji se bave pitanjima mladih i pitanjima omladinskih politika u BiH ali ne postoji jedna jedinstvena državna krovna organizacija BiH za omladinske NVO-ove koja može zastupati provedbu omladinskih politika u BiH.“⁷⁶

Omladinski NVO-i se oslanjaju na dobrovoljce i samo nekoliko njih je finansijski samoodrživo. Većina njih ovisi o međunarodnoj pomoći ili podršci općinskih vlasti. Njihove aktivnosti su čak bitnije na općinskoj razini, pošto tu nema toliko prilika da se mladi uključe i provedu svoje slobodno vrijeme na konstruktivan način: na primjer, u omladinskim klubovima, baveći se sportom, kulturom ili društvenim aktivnostima, itd. (Učesnik radionice o zastupanju, predstavnik NVO-a).

⁷¹ Strategija RS-a koju je izradio Omladinski savjet RS-a

⁷² Povjerenstva za koordinaciju pitanja mladih u BiH, CCYI, Radni izvještaj koji pokriva period između 1. januara i 31. decembra 2010. godine, www.mladi.gov.ba/images/upload/god.izv.0%20radu%20komisije.%20eng.%202010.doc, pristupljeno u kolovozu 2011. godine.

⁷³ Za više informacija pročitati www.civilnodrustvo.ba, www.ngo.ba, www.omladina-bih.net. www.mladi.info

⁷⁴ Jasarevic J, Pregled omladinskih politika i politika omladinskog rada u državama Jugoistočne Evrope, Istočne Evrope i Kavkaza, Bosna i Hercegovina, partnerstvo EU-COE, zadnji put ažurirano 21. ožujka 2011. godine, http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, pristupljeno u kolovozu 2011. godine

⁷⁵ Jasarevic J, Pregled omladinskih politika i politika omladinskog rada u državama Jugoistočne Evrope, Istočne Evrope i Kavkaza, Bosna i Hercegovina, partnerstvo EU-COE, zadnji put ažurirano 21. ožujka 2011. godine, http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, pristupljeno u kolovozu 2011. godine

⁷⁶ Jasarevic J, Pregled omladinskih politika i politika omladinskog rada u državama Jugoistočne Evrope, Istočne Evrope i Kavkaza, Bosna i Hercegovina, partnerstvo EU-COE, zadnji put ažurirano 21. ožujka 2011. godine, http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, pristupljeno u kolovozu 2011. godine

⁷⁷ Jasarevic J, 2011. godine, str.3.

3

Politike i programi EU vezani za mlade

ANALIZA KLJUČNIH POLITIKA I STRATEGIJA, mehanizama za dijalog o politikama i praćenje vezano za proces širenja EU otkriva niz relevantnih oblasti po pitanju pristupanja ključnim čimbenicima određenim tokom istraživanja. Neki od njih imaju direktnu relevantnost s obzirom na to da se fokusiraju izričito na pitanja vezana za mlade; drugi imaju indirektnu relevantnost i fokusiraju se na prioritete ili obaveze koje nisu direktno usmjerene specifično na mlade, ali se ipak fokusiraju na pitanja koja su određena kao relevantna za situaciju mladih ljudi koji su dio istraživanja (naprimjer, korupcija, učešće), te koji mogu imati pozitivan učinak na mlade.

Okvir za pristupanje BiH EU

Širi okvir politika za proširenje EU i pristupanje zemalja Zapadnog Balkana je proces stabilizacije i pristupanja (SAP) koji je modeliran po uzoru politike EU za srednju Europu.⁷⁸ 'Europska perspektiva' svih zemalja Zapadnog Balkana je uvedena 2000., što je potvrdilo da sve zemlje imaju potencijal za članstvo u EU. BiH su ponuđene povlastice u vanjskoj trgovini (bescarinski pristup tržištima EU), ekonomska i financijska podrška i 'mapa puta' poredbenih pokazatelja kao osnova za pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pristupanju (SAA). BiH je dobila formalni status 'potencijalne zemlje članice' 2003., te je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pristupanju 2008. koji je uspostavio međusobna prava i obveze vezane za pristup tržištu, bezvizno putovanje, itd. Sporazum koji će stupiti na snagu nakon što se završi proces ratifikacije postavlja široke standarde ka kojima zemlja mora težiti u cilju dobijanja članstva i ima za cilj da vrši ulogu katalizatora za internu reformu. Trenutno je na snazi privremeni Sporazum o stabilizaciji i pristupanju.

Sporazum o stabilizaciji i pristupanju dopunjava Europsko partnerstvo⁷⁹ sa BiH: odluka Vijeća u kojoj su sadržani principi, uslovi za financijsku podršku EU, te kratkoročni i srednjoročni prioriteti za napredak ka pristupanju. Provedba Europskog

⁷⁸ Dva specifična dodatna uslova su dodata za Zapadni Balkan, a cilj je prevazilaženje naslijeđa prošlih konflikata: regionalna suradnja i saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. Prioriteti SAP-a uključuju: uspostavljanje demokratije na osnovu vladavine prava; razvoj tržišnog gospodarstva i borbu protiv organiziranog kriminala.

⁷⁹ Odluka Vijeća od 18.02.2008. o principima, prioritetima i uvjetima sadržanim u Europskom partnerstvu sa Bosnom i Hercegovinom i stavljanju van snage Odluke 2006/55/EC (2008/211/EC)

partnerstva se provjerava na osnovu godišnjih izvještaja o napretku. Godišnja strategija proširenja u vidu obavijesti Povjerenstva daje informacije o statusu procesa proširenja i dodatno strateško usmjerenje za odnos EU sa (potencijalnim) zemljama kandidatkinjama, uključujući i BiH.

U cilju pružanja pomoći BiH pri napretku po pitanju ovih reformskih procesa, postoji niz instrumenata putem kojih EU finansijski podržava BiH. Glavni finansijski instrument je instrument pretpristupne pomoći (IPA) koji za cilj ima pružanje podrške zemlji pri tranziciji od potencijalne zemlje kandidatkinje do zemlje kandidatkinje. Okvir politike IPA se zasniva na prioritetima Evropskog partnerstva i Strategije proširenja, a provodi se putem trogodišnjih višegodišnjih dokumenata indikativnog planiranja (MIPD). MIPD navodi glavne prioritete, očekivane rezultate, vidove pomoći, finansijske naznake i oblasti djelovanja. Cilj MIPD-a je pružanje podrške strategijama za reformu i razvoj BiH (u onoj mjeri u kojoj one pomažu pri ispunjenju uslova za evropske integracije).

Usprkos ovim okvirima politika i finansijskoj podršci, pristupanje EU tokom slijedećih godina se čini vrlo nevjerovatnim, ako ne čak i nerealističnim za BiH. Ostvaren je mali napredak po pitanju Evropskog partnerstva tokom zadnje dvije godine, a također postoje naznake da je BiH u nekim oblastima nazadovala. Istovremeno će 'zamor od proširenja' u samoj EU vjerovatno utjecati na tempo pristupanja EU. Izazovi zadnjeg kruga proširenja i učinak svjetske finansijske krize na EU su negativno utjecali na entuzijazam za proširenje Unije i prijem novih zemalja članica. Međunarodni akteri, posebno u EU, vide pristupanje EU kao glavni cilj BiH i u isto vrijeme kao rješenje za probleme BiH. Međutim, ove izjave nikako nisu u skladu sa smanjenjem angažmana vezanog za EUPM i vojne snage EU čije prisustvo u BiH mnogi smatraju stabilizirajućim faktorom, posebno s obzirom na to da može proći dug vremenski period prije nego BiH postane zemlja članica EU.

Mehanizmi EU

Dijalog i strategija vezani za politiku

Putem procesa stabilizacije i pridruživanja i uvjeta za zadovoljavanje kriterija pristupa, EU ima sredstvo isticanja slabosti u postojećim politikama i praksama, te praćenje napretka pri rješavanju tih slabosti. To je prvenstveno politika i politički dijalog u vezi sa procesom stabilizacije i pridruživanja (što obuhvata Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i Evropsko partnerstvo), te godišnji Izvještaj o napretku koji objavljuje Evropsko povjerenstvo. Tokom zadnjih godina nekoliko izvještaja o napretku je govorilo o pitanjima kao što su: podjele u obrazovnom sistemu – razdvajanje djece u školama po nacionalnoj pripadnosti i postojanje jednonacionalnih škola; velika nezaposlenost među mladima; nedovoljan napredak po pitanju zakonodavstva vezanog za maloljetnike, te kapaciteti socijalnih službi kada se radi o ispunjenju njihove odgovornosti prema djeci i mladima. Na regionalnom nivou, komunikacije Evropskog povjerenstva ističu regionalne strateške pristupe i prioritete za napredak ka pristupanju EU.

Finansijski instrumenti

Finansijski instrumenti daju dodatnu mogućnost za određivanje prioriteta i daju finansijsku podršku u prioritetnim oblastima. Oni uključuju:

■ Instrument pretpristupne pomoći (IPA)

Prioriteti za pomoć u okviru Instrumenta pretpristupne pomoći (IPA), formulirani u okviru višegodišnjih dokumenata indikativnog planiranja (MIPD), zavise od potreba koje se uočavaju u izvještajima o napretku i podrške BiH vlastitim strategijama reforme i razvoja u onoj mjeri u kojoj pomažu ispunjenje uvjeta za evropske integracije. Naprimjer, MIPD za period 2011–2013. daje finansijsku pomoć za pitanja poput: reforme obrazovanja, poboljšanje sistema socijalne zaštite na svim razinama upravljanja u cilju rješavanja posebnih potreba ranjivih grupa (uključujući mlade);

te poboljšanje koordinacije između institucija za rad i zaposlenje i jačanje njihovih kapaciteta.

■ **Europski instrument za demokraciju i ljudska prava (EIDHR)**

BiH, također, ima pravo na pomoć u okviru globalnog Europskog instrumenta za demokraciju i ljudska prava (EIDHR). EIDHR podržava aktivnosti civilnog društva pri promociji ljudskih prava i demokracije i ima svrhu dopunjavanja raznih programa nacionalne i regionalne suradnje Unije. Za razliku od IPA-e, djeluje nezavisno od odobrenja vlade zemlje domaćina i drugih javnih organa.

■ **Instrument za stabilnost (IfS)**

Tokom 2009. IfS je osigurao financijska sredstva za Partnerstvo izgradnje mira (IfS član 4.3) u cilju povećanja stabilnosti i mira i promocije kulture ljudskih prava među mladima i zajednici u BiH. Ova sredstva su alocirana direktno od (tadašnje) Generalne direkcije za vanjske odnose u Briselu.

Pored toga, **MIPD za višestruke korisnike** dopunjava MIPD na regionalnom nivou. Dokument za period 2011-2013 pruža podršku u oblasti socijalnog razvoja, kao što je promocija razmjene mladih, volonterskih servisa i doprinos jačanju demokracije i civilnog društva.

Misije EU

Dvije misije EU koje djeluju u BiH u okviru Zajedničke vanjske i sigurnosne politike (CFSP) i Zajedničkog okvira sigurnosne i obrambene politike (CSDP), Policijske misije EU (EUPM) i Operacije Althea vojnih snaga Europske unije (EUFOR), nemaju specifičan fokus na mlade u svom mandatu. Međutim, obje imaju dimenziju posvećenu mladima. EUPM pruža pomoć agencijama za provedbu zakona u BiH da rješavaju pitanja vezana za sigurnost, kao što je maloljetnička delinkvencija i zlouporaba droga, ohrabrujući sistematske napore na svim razinama vlasti u cilju rješavanja glavnih uzroka i vršenja procjena rizika kao dio strategije za sprečavanje kriminala. Oni također podržavaju kampanje javnog informiranja. Naprimjer, EUPM je podržao inicijativu "Veseli ambasadori u borbi protiv korupcije" koju je izradila i provela grupa udruženja mladih i studenata, a za cilj je imao podizanje svijesti o potrebi borbe protiv korupcije na svim nivoima u BiH. EUFOR također provodi kampanje podizanja svijesti i inicijative za podršku mladima, te ohrabruje interakciju među mladima iz različitih dijelova zemlje. Naprimjer, nedavno je podržao kampanju za mlade koja se bavi pitanjima sa kojima se suočavaju mladi u BiH.

Pored toga, specijalni predstavnik EU (EUSR) ima mogućnost podržavanja aktivnosti vezanih za mlade. Jedan nedavni primjer je projekat pod nazivom 'Generacija BiH za Evropu', inicijativa koja je okupila 100 mladih ljudi iz cijele zemlje i različitog porijekla u cilju razvijanja zajedničke vizije za BiH, o čemu su obaviješteni donosioci odluka u BiH, EU i na međunarodnom nivou.

Kako politike i strategije EU mogu pomoći mladima i doprinijeti miru?

Sve politike i strategije vezane za proces proširenja EU imaju određenu relevantnost (bilo 'direktnu' ili 'indirektnu') pri rješavanju ključnih pitanja koja se javljaju u okviru istraživanja. Ukoliko se provedu na odgovarajući način, ove obveze bi mogle imati pozitivan utjecaj na mlade, te pomoći u borbi protiv čimbenika koji mlade navode da igraju negativnu ulogu u svezi sa dinamikom mira i konflikta.

Ono što je važno, EU jasno priznaje negativni utjecaj etničkih podjela u okviru obrazovnih sustava na mlade. U okviru procesa stabilizacije i pridruživanja, zvaničnici EU stalno govore o ovom pitanju putem političkog dijaloga sa partnerima u BiH, a godišnji izvještaji o napretku Europskog partnerstva sa BiH su se tokom zadnjih godina bavili pitanjima razdvajanja djece u školama na osnovu etničke pripadnosti,

te postojanjem monoetničkih škola. Čini se da je u ovoj oblasti postignut određeni napredak, uz radnu grupu koju su vlasti u FBiH uspostavile kako bi se bavila ovim pitanjem. Međutim, tek treba vidjeti utjecaj 'na terenu'.

Europsko partnerstvo i planski dokumenti IPA-e (MIPD) prepoznaju potrebu za poboljšanjem demokratskog učešća i razumijevanja pitanja mladih na političkom nivou, podržavaju socijalno i gospodarsko snaženje ranjivih grupa (uključujući djecu) i poboljšavaju mogućnosti za obrazovanje i zaposlenje. Veće obveze, kao što je borba protiv korupcije, reforma policije i pravosuđa, razvoj medija i civilnog društva, te socijalni i ekonomski razvoj, iako nije nužno fokusiran na mlade, također može imati pozitivan učinak na mlade iz perspektive izgradnje mira. Regionalne politike imaju poseban fokus na važnost poboljšanja interakcije između etničkih grupa unutar i između zemalja regije, te imaju veći fokus na pomirenje i razmjenu mladih.

Da li pitanja mladih polako postaju dijelom programa EU u BiH?

Bavljenje posebnim izazovima sa kojima se suočavaju mladi nije bio posebno veliki prioritet EU u okviru proširenja (u odnosu, na primjer, na pitanja manjina). Upućivanje na probleme mladih je dosta rijetko u okviru dokumentacije, a mladi se ne javljaju kao pitanje koje se tiče nekoliko oblasti u okviru MIPD-a za period 2009-2011. Međutim, postoje naznake da se ovo možda mijenja. MIPD 2011.-2013. uključuje obvezu uzimanja u obzir problema ranjivih grupa u svim aktivnostima koje su planirane u okviru IPA (posebno u vezi sa zakonodavnim pitanjima, javnim servisima i socio-ekonomskim razvojem), te podržavanje specifičnih aktivnosti koje se fokusiraju na socijalnu inkluziju i ranjive grupe. Nejasno je da li se 'ranjive grupe' tumače kao da uključuju i mlade. Ukoliko je to slučaj, to može značiti veću podršku za aktivnosti vezane za mlade i postojanje novih programa u pripremi.

Promjena ka podršci EU sektora će donijeti kako mogućnosti tako i rizike iz perspektive mladih

MIPD 2011.-2013. uvodi promjenu ka sektorskoj podršci kao vid pomoći BiH, pri čemu će se naporu fokusirati na ciljne sektore i u većoj mjeri biti usklađeni sa strategijama i prioritetima BiH, gdje je to moguće pod vodstvom vlasti BiH. Cilj je poboljšati usklađenost pomoći i koordinaciju sa drugim donatorima. Podrška Europskog povjerenstva pri provedbi Nacionalne politike za mlade odražava ovu promjenu i stvara mogućnosti za povećanje lokalnog vlasništva i bolje koordiniran pristup. Međutim, sektorski pristup također donosi rizike pretjerane naglašenosti državnog nivoa i manje podrške za intervencije na lokalnoj razini. To može ograničiti prostor EU za pristupanje izazovima i osjetljivim lokalnim pitanjima (kao što su angažman unutar zajednica i međuetnički odnosi) koja su relevantna za mlade. To također može povećati mogućnosti za političku manipulaciju po pitanju gdje i kome se alociraju sredstva – izazov sa kojim se nezavisne lokalne organizacije civilnog društva već bore.

Politika EU u BiH se prvenstveno posmatra kroz prizmu pristupanja EU, a ne sa aspekta izgradnje mira

Ukoliko se EU više fokusira na mlade u BiH, to čini sa stanovišta njihove uloge kao elementa koji pokreće demokratske reforme i napretka ka pristupanju EU. Postoji jako malo, ukoliko je ikako prisutno, upućivanja u politikama i strategijama na poziciju mladih iz izričite perspektive mira i konflikta – iako su ova dva pitanja, naravno, povezana. Ali ovo je simptomatično za šire pitanje: politika EU ka BiH (kao što je to slučaj i sa ostatkom zemalja Zapadnog Balkana) se posmatra kroz prizmu proširenja i pristupanja, što dokazano ograničava potencijal EU da procjenjuje, fokusira se i

naglašava one faktore koji su posebno važni sa šire perspektive sprečavanja konflikta i izgradnje mira.

Instrumenti koji nisu vezani za proširenje imaju eksplicitniji fokus na izgradnju mira

Instrumenti poput EIDHR-a i CSDP-a imaju eksplicitniji fokus na pomirenje, pitanja sigurnosti i stvaranje konsenzusa u svezi sa spornim ili kontroverznim oblastima politike nego što je to slučaj sa IPA-om; a također su dobro usmjereni na rješavanje pitanja koja su se pojavila tokom istraživanja. Smjernice EIDHR-a uključuju podršku sprečavanju konflikta i konsolidaciji političkog učešća i predstavljanja. Pitanje dječijih prava je pitanje koje se odnosi na nekoliko oblasti. Međutim, EIDHR predstavlja samo dio cjelokupne podrške EU za BiH. Nažalost, većina instrumenata pruža samo kratkoročno financiranje umjesto dugoročne podrške i često ima ograničene financijske kapacitete što ograničava njihov potencijal za podršku inicijativa koje obuhvataju cijelu zemlju a imaju potencijal da vode i ohrabruju djecu i mlade od rane dobi da prevazilaze podjele, razmišljaju drugačije i preuzimaju inicijativu.

Na koji način programi koje financira EU mogu podržati mlade i mir?

Samo mali broj programa koje podržava EU imaju primarni cilj da podrže mlade u pozitivnoj ulozi u dinamici mira. To je program Mladi zagovarači mira koji se podržava u okviru IfS-a i programi koji se podržavaju u okviru programa Mladi u akciji (te se stoga nalaze izvan okvira proširenja).

Međutim, kada se posmatraju različiti instrumenti, očigledno je da EU podržava cijeli niz projekata i programa koji su vezani za mlade ili to nisu, a koji imaju potencijal da se bave rizikom konflikta i podrže mlade kako bi igrali ulogu u izgradnji mira, čak i ukoliko to nije eksplicitan cilj programa. To uključuje podršku za UNICEF kako bi se rješavala socijalna isključenost među djecom te projektima fokusiranim na mlade u okviru regionalnog programa Civil Society Facility (CSF).

Značajan program je podrška IPA-e razvoju i provedbi Nacionalne politike za mlade, što predstavlja stalnu obvezu EU na rješavanju pitanja mladih u BiH. Predviđeni projekat je usklađen sa izazovima vezanim za razvoj i provedbu politika i programa mladih, čak i ukoliko je vjerovatno da će utjecaj Nacionalne politike o mladima biti ograničen širim političkim izazovima koji imaju utjecaj na cjelokupni razvoj i provedbu politika u BiH.

Pitanje etničkih podjela među mladima se ne uzima u obzir u projektima koji se financiraju u okviru IPA-e

Interesantno je uočiti da nema projekata koji se financiraju u okviru BiH IPA a koji obuhvataju pitanje etničkih podjela među mladima, bez obzira na posvećenost politike etničkoj dimenziji u obrazovanju u okviru Evropskog partnerstva. To može biti odraz teškoća izrade efektivnih programa u svezi sa ovim pitanjima, ili, što je vjerovatnije, otkriva određenu nespornost od strane EU da se direktno bavi ovim osjetljivim političkim pitanjima u okviru procesa programiranja: posebno kada to uključuje razgovore sa partnerima iz relevantnih državnih organa. Posmatrajući podršku u okviru IPA-e koja se pruža sektorima poput sektora obrazovanja i pravde, čini se da EU favorizira dosta 'tehnički' pristup – fokusiranje na administrativnu efikasnost i podršku u vidu 'hardvera' (zgrade i slično), umjesto veće primjene političke leće kojom se nastoji utjecati na stavove, političku kulturu, itd. Ovaj fokus možda odražava posebne oblasti stručnosti Povjerenstva, te je simptomatičan za preference opipljivih rezultata koje postoje kod donatora.

Potencijal EIDHR da financira projekte koji se fokusiraju na mlade i izgradnju mira nije ostvaren

EIDHR smjernice za projekte koji za cilj imaju prelaženje preko socijalnih podjela i promoviraju pomirenje (uključujući integraciju dvije škole pod jednim krovom). Međutim, tokom zadnje četiri godine nisu financirani projekti ove vrste (sa ili bez specifičnog naglaska na mlade) putem ovog instrumenta. To predstavlja izgublenu priliku.

Ne postoje programi koje podržava EU a koji se bave pitanjem dostupnosti oružja među stanovništvom (mladima)

Isto tako, ne postoje programi koji se financiraju u okviru bilo kojeg instrumenta a koji se bave specifičnim pitanjem dostupnosti oružja među populacijom, uključujući i mlade.

4

Percepcija mladih vezana za društvo i institucije

ANALIZA NALAZA ISTRAŽIVANJA POČINJE percepcijama mladih vezanim za: dominantno pitanje politike i stanja demokracije u BiH; nadama za europske integracije; ulogom medija; ulogom religijskih institucija; lokalnom administracijom (općine); i obrazovnim sistemom. Zadnji dio je posvećen pitanju korupcije/nepotizma koje se odnosi na više oblasti.

Nedostatak povjerenja u politiku i političare

Na koji način mladi ljudi vide situaciju?

Tokom općih izbora u listopadu 2010. je došlo do najvišeg izlaska na izbore glasača tokom zadnjih 10 godina (56.53%)⁸⁰ : 51.75% glasača starosne dobi ispod 30 je učestvovalo na izborima, a 80.000 mladih ljudi su glasali po prvi put.⁸¹ Istovremeno (ili možda zbog neuspjeha političara da uspostave novu vladu nakon ovih izbora), naše istraživanje je pokazalo da mladi ljudi općenito imaju jako malo povjerenja u politiku i političare. Prema citatu jednog od učesnika, politika se smatra "prljavom i povezanom sa ilegalnim radnjama" (KII, fondacija One World SEE, 12. svibanj 2011., Sarajevo), a mnogi mladi ne žele njom da se bave.

Na koji način reaguju mladi?

Mladi u BiH su bez iluzija, razočarani, čak 'šokirani' ponašanjem političara, te nemaju političkih prava. Uz ove negativne percepcije nije iznenađujuće da mladi ljudi pokazuju malo interesa i povjerenja u politiku. Mnogi od njih ne žele imati ništa s tim iz straha da će 'uprljati ruke'. Kao što je to definirala dvadesettrogodišnja studentica iz Banje Luke, "Ne želim učestvovati u uništenju ljudi." (Istraživanje o utjecaju politike, intervju 1). Stoga su mnogi rekli da ne bi glasali u slučaju izbora.

Istovremeno postoje dokazi na osnovu intervjua da bi mladi ljudi, posebno oni u mlađoj starosnoj grupi sa kojima se razgovaralo, postali politički aktivni – bilo tako što bi se učlanili u političku stranku ili putem građanskog angažmana – ukoliko bi smatrali da njihovi glasovi mogu dovesti do promjene (vidi Međutim, do sada je preovladavajući osjećaj da čak i da se uključe u politiku, ne bi bili u stanju ništa promijeniti. To je usko vezano za mišljenje da starije generacije ne cijene učešće mladih u donošenju odluka. Smatra se da se stariji i iskusni političari čvrsto drže moći, dok javno daju izjave poput 'Svijet ostaje na mlađima'. Za brojne mlade ljude bi samo

⁸⁰ Podaci koje je na raspolaganje stavila Centralno izborno povjerenstvo

⁸¹ Rondić A, Analyse der Wahlen in Bosnien-Herzegovina 2010, (Fondacija Heinrich Böll, 12. oktobar 2010.)

OKVIR SA TEKSTOM 1: Istraživanje mladih o utjecaju politike na oblikovanje mišljenja mladih

Dvije grupe mladih istraživača su se bavile mišljenjima mladih o politici i mjeri u kojoj smatraju da politika utječe na njihove živote. Intervjui su vođeni sa 11 mladih iz Travnika/Novog Travnika i sedam iz Prijedora/Banje Luke (o utjecaju politike na mlade), te sa deset mladih iz Sanskog Mosta (u svezi sa percepcijom mladih politike i političara). Iako su nalazi bili specifični za lokacije i ne mogu se smatrati reprezentativnim, daju interesantan pregled odnosa između mladih i politike. Nalaze dopunjavaju intervjui koje je vodio Saferworld sa mladim političarima i drugim ključnim informantima (vidi aneks 1).

'Korupcija', 'bogaćenje', 'moć' – to su glavne asocijacije koje se javljaju kod mladih u slučaju politike. Ljudi su umorni od neispunjenih obećanja i shvataju da je taktika koju stranke koriste pružajući stipendije i druge nagrade mladima sredstvo za 'kupovinu' glasova.

Smatra se da političari sve rade za vlastitu dobit. "Svi oni obećavaju, ali niko ništa ne radi" (Istraživanje o utjecaju politike na mlade, djevojka, 23 godine, studentica, bosanska Srpkinja, intervju 1, Banja Luka). "Oni bi mogli učiniti mnogo, ali na kraju ne rade ništa, svi rade za vlastitu korist i [ne] mare za ljude" (Istraživanje o utjecaju politike na mlade, djevojka, 17 godina, studentica, intervju 6, Travnik).

Mnogi krive političare za probleme u BiH i umorni su od njihove etno-nacionalističke retorike. Izjave poput "zašto se umjesto toga ne fokusiraju na otvaranje radnih mjesta" su se stalno javljale. Mladi su izgubili poštovanje za političare, "liče na neku vrstu turbo-folka" (Istraživanje o utjecaju politike, djevojka, 21 godina, studentica, Bošnjakinja, intervju 2, Travnik). Mnogi od njih ih također smatraju ključnim elementima koji potiču mogući konflikt: "Bojim se da bi političari mogli dovesti do novog konflikta kao što su to uradili u prošlosti." (učesnik na radionici u junu, Doboj). Istovremeno političari polariziraju mišljenja – najbolji primjer je predsjednik RS, Milorad Dodik, kojem se ljudi ili dive ili ga preziru – koji su najpoznatiji i o čijim se izjavama najviše raspravlja.

potpuna promjena političke klase mogla vratiti njihovo povjerenje u politiku – što bi im omogućilo da glasaju za nove, mlade političare koji bi se bavili ključnim političkim pitanjima relevantnim za mlade ljude. Mladi ljudi bi željeli da vide nova lica u politici: "Novi lideri, novi ljudi koji vode BiH na bolji način," (učesnik u diskusiji u okviru fokus grupa, mladić, 21 godina, student, bosanski Srbin, Banja Luka) – političari koji nisu 'prljavi' i koji se ne dovode u vezu sa korupcijom ili ratom. 'Novim' licima bi se vjerovalo više nego trenutnim licima.

Preispitivanje stanja i adekvatnosti demokracije u BiH

Na koji način mladi vide situaciju?

Mladi se žale na stanje demokracije u BiH. Skoro svi učesnici u diskusijama u okviru fokus grupa smatraju ili da BiH nema demokratski sistem ili da je sistem samo djelimično demokratski: "Demokratija je vrlo slaba u Bosni i Hercegovini. Ljudi u Bosni i Hercegovini govore o demokratiji na teoretski način. Postoji vrlo malo demokracije u praksi u BiH. Sve se radi u skladu sa ličnim interesom, ne zajedničkim" (učesnica diskusije u okviru fokus grupa, djevojka, 19 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Bratunac); "Postoji velika razlika između teorije i prakse. U teoriji, sve izgleda savršeno, ali ništa od toga nije primjenjivo u stvarnom životu" (učesnik diskusije u okviru fokus grupa, mladić, 17 godina, bosanski Hrvat, srednjoškolac, Novi Travnik).

"Demokratiju vidim kao upakovanu diktaturu" (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, muškarac, 26 godina, bosanski Srbin, nezaposlen, Banja Luka); "Ukoliko izrazim svoje mišljenje o nečemu u javnosti, a onda me osobe koje ne misle isto napadnu – gdje je tu demokratija? To nije demokratija." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 23 godine, bosanska Srpkinja, zaposlena, Doboj).

Učesnici krive političare za loše stanje demokracije. Izražavaju sumnju da političari koriste rupe u demokratskom sistemu kako bi vladali po vlastitoj želji, te ih optužuju da mlade ne uzimaju ozbiljno: "Vlasti (...) ne poštuju nas mlade" (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Sanski Most).

Međutim, i građane se krivi za njihov nedostatak razumijevanja stvarnog značenja demokracije: "Ovdje nema demokratije. U pitanju je anarhija. Ljudi bi trebali naučiti

šta znači demokratija. Postoje prava, ali također postoje obaveze i odgovornosti. Ljudi bi ih trebali naučiti i ponašati se u skladu s tim" (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, muškarac, 22 godine, bosanski Srbin, nezaposlen, Doboj); "Smatram da pogrešno shvatamo demokratiju. Smatramo da to znači da svi moraju poštivati naša prava, a da mi nemamo nikakvu obavezu da se brinemo za druge" (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Novi Travnik); "Svi mi imamo vlastitu verziju demokratije – u većini slučajeva pogrešnu" (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 21 godina, bosanski Srbin, student, Doboj).

Učesnici su bili frustrirani građanima u BiH zbog njihovog prividnog nedostatka spremnosti za promjene. "Ne vjerujem u demokratiju koja se prakticira ovdje... 'Demos' [učesnik ovdje upućuje na grčku riječ] znači narod, tako da narod treba biti taj koji upravlja državom, ali mi smo tako pasivni i ne vršimo nikakve promjene" (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, muškarac, 27 godina, Bošnjak, nezaposlen, Novi Travnik). Nedostatak civilnog društva se također smatra preprekom za funkcioniranje demokratije; "Stvarna demokratija ovdje ne postoji, jer nemamo stvarno civilno društvo." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godine, bosanska Hrvatica, studentica, Mostar)

Neki demokratiju u BiH vide kao sistem u kojem svi mogu raditi ono što žele: "Postoji previše demokratije ovdje, ljudi nemaju ograničenja u verbalnoj komunikaciji. Mislim da demokratija podržava verbalno nasilje. Vjerujem u poštivanje zakona." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 23 godine, bosanski Srbin, nezaposlen, Drvar). "Ne podržavam punu slobodu" (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 23 godine, studentica, Sarajevo).

Na kraju, neki učesnici su demokratiju smatrali utopijom, nečim što nije moguće ostvariti u praksi: "Nemogućnost ostvarenja od teorije do prakse" (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godine, Bošnjakinja, studentica, Sarajevo); "utopija poput socijalizma i komunizma" (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 18 godina, Bošnjak, student, Sarajevo).

OKVIR SA TEKSTOM 2: Istraživanje o mladima: Percepcije mladih o demokraciji i demokratskim vrijednostima u BiH?

Mladi istraživači su istraživali percepcije demokracije i demokratskih vrijednosti kod mladih. To su uradili slanjem upitnika mladima starosti od 16 do 30 godina iz Bratunca i Sanskog Mosta. 36 mladih je odgovorilo na upitnik.

Na pitanje šta povezuju sa terminom 'demokracija' najčešća tri odgovora su bila: 1) sloboda mišljenja / sloboda govora; 2) jednakost i 3) veće učešće naroda / odluke koje se ne nameću narodu. Od učesnika se tražilo da procijene nivo demokracije u BiH na skali od 1 (vrlo slaba) do 5 (vrlo dobra). Samo jedan učesnik je demokratski sistem u BiH procijenio kao 'dobar'. Svi drugi su dali ocjene između 1 i 3, pri čemu su ocjene bile dosta jednako raspoređene.

Na pitanje da li preferiraju jakog vođu ili parlamentarni sistem, dvije trećine su se odlučile za prvu opciju. Iako je zabrinjavajuće da mladi ljudi preferiraju autoritarniji sustav od demokracije, ove izjave treba posmatrati u kontekstu trenutnog sustava vladavine koji je obzirom na rotirajuću poziciju predsjedavajućeg Predsjedništva i svoju vrlo decentraliziranu strukturu krajnje izložen blokiranju efektivnog i efikasnog upravljanja. U tom kontekstu 'jak vođa' vrlo lako može značiti 'jedan predsjednik umjesto tri' (što je trenutno slučaj – jedan iz svakog konstitutivnog naroda).

Ono što je interesantno, pitanje o prijedlozima za pravi sustav upravljanja za BiH je pokazalo da postoji određeni nivo nostalgije: četiri učesnika su rekla da preferiraju 'komunizam', 'sistem poput onog u bivšoj Jugoslaviji' ili sistem 'poput onog za vrijeme Tita'.

Drugo pitanje je bila mjera u kojoj se posebna prava i vrijednosti poštuju u BiH po mišljenju ispitanika. Od ispitanika se tražilo da daju bodove (nikako – ne puno – u određenoj mjeri – u potpunosti) na osnovu slijedećih kriterija: sloboda govora, jednakost/jednak tretman, transparentnost, sloboda kretanja, rodna jednakost. Rezultati su pokazali slabu ocjenu vlasti: polovina svih ispitanika je smatrala da se navedene vrijednosti nisu poštivale nikako ili ne puno. Jednakost/jednak tretman i transparentnost su poštovani u najmanjoj mjeri – više od 75% svih ispitanika je smatralo da nisu poštovani u velikoj mjeri ili nikako. Osobe su smatrale da se rodna jednakost najviše poštuje, pri čemu je više od trećine ispitanika navela da se poštuje u određenoj mjeri; 16% je čak smatralo da se poštuje u potpunosti.

Kakav je odgovor mladih?

Ispitanici bi željeli da građani iskoriste mogućnosti koje im demokracija daje – posebno pravo glasanja – u cilju promjene trenutne političke situacije: "Imali smo izbore i ljudi su glasali za skoro iste političare i istu vlast. To je krivica ljudi, ne političara" (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 20 godina, bosanska Srpkinja, studentica, Banja Luka); "Smatram da živimo u demokratskom društvu. Mi biramo i to je ono što imamo." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 30 godina, Bošnjakinja, nezaposlena, Sanski Most). "Naš način razmišljanja treba da se promijeni. Zašto uvijek glasamo za iste ljude, zašto ne glasamo za nekog drugog. Mladi ljudi bi trebali dobiti priliku. Sve se okreće u krug, ništa se ne mijenja" (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 26 godina, Bošnjak, nezaposlen, Sarajevo).

Ispitanici su također često izražavali mišljenje da je demokracija još uvijek nova i da o njoj treba 'učiti': "O demokratiji učimo u školama. Znamo o njoj u teoriji, ali u praksi to izgleda znatno drugačije." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 20 godina, bosanska Srpkinja, studentica, Banja Luka); "Moramo naučiti više o tome. Moramo biti u većoj mjeri demokratski kao pojedinci." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 18 godina, bosanski Srbin, srednjoškolac, Doboj).

Međutim, frustracije zbog trenutnog sistema su neke mlade navele da preispitaju adekvatnost demokratskog sistema u BiH. Neki smatraju da BiH još uvijek nije spremna za demokratiju: "Demokratija nije za nas" (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 20 godina, Bošnjak, student, izbjeglica iz Čapljine, Mostar); "Smatram da nismo bili spremni za demokratiju." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, muškarac, 28 godina, Bošnjak, nezaposlen, Sanski Most); "Mislim da bi za nas bilo bolje da imamo diktaturu, nismo još dovoljno zreli za demokratiju" (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godine, Bošnjakinja, studentica, Sarajevo). Neki također žele jakog i jedinstvenog vođu: "Ne vjerujem u demokratiju u BiH. Mislim da ova zemlja mora imati vođu koji će preuzeti odgovornost, umjesto tri vođe istovremeno." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, muškarac, 28 godina, Bošnjak, nezaposlen, Sanski Most); "Utopija je da smo svi jednaki, trebali bismo imati vođu." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 23 godine, bosanska Hrvatica, studentica, Mostar); "Neko bi trebao preuzeti i vršiti dužnost vođe." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, muškarac, 26 godina, Bošnjak, nezaposlen, Novi Travnik).

Pomiješana osjećanja u vezi sa EU

Na koji način mladi vide situaciju?

U vezi sa trenutnom situacijom postoji skeptičnost o ulozi i motivima EU i drugim međunarodnim akterima u dinamici mira i konflikta. Iako brojni mladi međunarodno prisustvo vide kao ublažavajući činičnik koji pomaže da se osigura mir i stabilnost, također postoji percepcija da određeni međunarodni akteri žele stalnu nestabilnost u BiH: "Svjestan sam geopolitičkih igara vanjskih snaga, ne žele mir u ovoj regiji" (učesnik na radionici u junu). Postoji neprecizan osjećaj, a mladi nisu bili u stanju da daju opravdanje kada se njihovoj izjavi proturječi.

Po pitanju budućnosti, mladi ljudi imaju pomiješana osjećanja u vezi sa integracijom BiH u EU. S jedne strane postoji velika podrška BiH u pristupanju EU, a ljudi polažu velike nade u europske integracije. S druge strane, ljudi su zabrinuti u svezi s tim da članstvo u EU također može donijeti nedostatke. Mnogi misle da europske integracije moraju početi u samoj BiH: "Kako se možemo integrirati u EU ukoliko nismo jedinstveni čak ni među sobom?"

Postoji zabrinutost i sumnje u svezi s tim da li bi EU bila dobra za ljude u BiH. Gospodarska kriza u EU, a posebno loša financijska situacija trenutnih zemalja članica EU kao što su Grčka, Irska i Portugal su izazvali bojazan. Brojne osobe su zabrinute jer misle da se BiH posmatra kao izvor jeftine radne snage i da je glavni interes EU eksploatacija prirodnih resursa BiH, kao što je voda i drvo, što mladi smatraju rijetkim resursima koje BiH može unijeti u EU.

OKVIR SA TEKSTOM 3: Istraživanje mladih: Percepcije mladih vezane za Europsku uniju

Upitnik su poslali mladi istraživači kako bi ispitali percepcije mladih u svezi sa EU i demokracijom općenito. 36 mladih starosne dobi od 16 do 30 godina iz Bratunca i Sanskog Mosta su odgovorili na upitnik. Nalazi iz ovog učesničkog istraživanja dopunjavaju nalaze diskusija u okviru fokus grupa i intervjua sa ključnim informantima (KII).

Istraživanje je pokazalo da mladi ljudi imaju velika očekivanja u svezi sa europskim integracijama po pitanju mogućih prednosti za gospodarstvo. Ljudi se nadaju da će doći do poboljšanja mogućnosti zaposlenja i općeg gospodarskog razvoja u BiH, ali također i do poboljšanja kvaliteta obrazovanja. Mladi ljudi se također nadaju da će im EU donijeti mir i stabilnost, te poboljšanje demokratskih praksi, kao što su pravedniji izbori i veća sloboda govora. Ispitanici su bili donekle skeptičniji kada se radi o smanjenju korupcije i poboljšanju međuetničkih odnosa: većina njih još uvijek očekuje poboljšanje, ali znatan broj njih smatra da se ništa ne bi promijenilo ukoliko bi BiH postala članica EU.

Većina mladih se ili u potpunosti ili dijelom slaže da je EU važan faktor. Smatra se da EU ima posebno pozitivnu ulogu u gospodarskom razvoju BiH. EU se u manjoj mjeri smatra akterom koji doprinosi miru i stabilnosti. Međutim, interesantno je primijetiti da petina ispitanika smatra da EU doprinosi konfliktu i tenzijama. Mladi EU vide kao aktera zainteresiranog za stavove mladih i to se cijeni. Većina ljudi se također u potpunosti ili u određenoj mjeri slažu da EU ljude tretira jednako, bez obzira na njihovu etničku ili religijsku pripadnost.

EU...	Slažem se u potpunosti	Slažem se u određenoj mjeri	Ne slažem se	Ukupno
... je važan faktor	17	16	4	37
... ima pozitivan utjecaj na gospodarski razvoj	18	11	8	37
... doprinosi miru i stabilnosti	14	16	7	37
... doprinosi konfliktu i tenzijama	8	12	15	35
... jednako tretira etničke grupe	14	16	7	37
... jednako tretira religijske grupe	16	14	7	37
... je zainteresirana za stavove mladih	17	12	8	37

Frustriranost medijima u BiH

Na koji način mladi vide situaciju?

Svi ispitanici medije smatraju glavnim faktorom koji oblikuje mišljenje mladih. Svi ispitanici općenito smatraju da je njihov utjecaj na dinamiku lokalnog konflikta negativan, a velika većina je izrazila izričit nedostatak povjerenja u medije. Glavne stvari koje su istaknute je da mediji u BiH:

- **imaju veliki utjecaj, te da mnogima nedostaje znanje ili sposobnost da budu kritični u svezi sa informacijama koje dobijaju putem medija:** "Političari i mediji lako manipuliraju populacijom. S obzirom na to da su mladi, oni ne idu van ovog područja, samo žive u svojim malim selima, i imaju tu mentalnu predodžbu ogromnog zmaya koji živi iza brda. To je način kako je rat počeo u BiH." (KII, Odisej, 24. svibanj 2011., Bratunac). "Njihov glas je najglasniji i ostavlja dubok utjecaj na kolektivno mišljenje i međuetničke odnose" (iz istraživanja mladih o medijima, Doboj).
- **da su negativni:** čak i ukoliko se dešavaju dobre stvari, mediji rijetko izvještavaju o pozitivnim pričama: "Oni šalju vrlo pesimistične i negativne poruke. Čak su i međunarodni mediji samo zainteresirani da čuju loše stvari o Bosni." (učesnik na radionici u lipnju).
- **da se nalaze pod kontrolom političkih stranaka i da su politički pristrasni:** "Mediji imaju veliki utjecaj, i oni su vrlo pristrasni. Ukoliko živite u jednom entitetu i gledate lokalnu

tv stanicu, nemate nepristrasan stav." (KII, predstavnik škole, 14. svibanj 2011., Doboj). "(...) Tokom predizborne kampanje jedan političar je otvoreno koristio svoje novine za svoju kampanju. Televizija u RS je također vrlo loša. Oni su pozvali samo glavnu stranku u televizijsku emisiju i neko je nazvao, pitajući gdje je opozicija, a oni su ga jednostavno ukinuli." (KII, Žene za žene, 16. svibnja 2011., Sarajevo). Neki ispitanici su imali sumnju da mediji također namjerno odvlače pažnju gledalaca od važnih pitanja kao što je nezaposlenost, usmjeravajući njihovu pažnju na stvari koje su se desile u prošlosti, ili na privatne živote poznatih tajkuna (na osnovu istraživanja mladih o medijima, Doboj).

- **da promoviraju etničke stereotipe ili čak podstiču međuetničke tenzije:** "(...) da sam samo pratila televizijski program, bez da sam se prethodno družila sa Bošnjacima, ne bih nikada htjela biti u kontaktu s njima. Utjecaj medija je tako jak." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 20 godina, bosanska Srpkinja, izbjeglica iz Sarajeva, Bratunac). "(...)Mediji me podsjećaju na rat, a to je vrlo politizirano." (KII, Omladinski komunikativni centar, OKC Banja Luka, 18. svibanj 2011. Banja Luka). "Većina medija koriste i iskorištavaju informacije izvan konteksta u cilju promoviranja međuetničke mržnje, posebno koristeći događaje zadnjeg rata" (Istraživanje o medijima, Doboj). Pojedinci su smatrali da mediji, iako doprinose pojačavanju tenzija, vjerovatno ne shvataju kakvu štetu čine.
- **da su loše kvalitete: nedostatak istraživačkog novinarstva i nepozivanje osoba koje su na vlasti na odgovornost u svezi sa njihovim djelovanjem i politikama:** "Ne postoji istraživačko novinarstvo, nema analize onoga što se dešava. Razlog tome je nedostatak vještina. Mediji također nisu osjetljivi na spol. Fakultet za medije ima vrlo lošu reputaciju. Studenti ne uče ništa tamo." (KII, Žene za žene, 16. svibanj 2011., Sarajevo). Mnogi su smatrali da im mediji ne daju nikakve korisne informacije: "Pored širenja međuetničke mržnje i međustranačkog prepiranja, nije moguće dobiti korisne informacije od medija" (iz istraživanja mladih o medijima, Doboj).

Šta je odgovor mladih?

Uloga medija je bio fokus za jednog od naših mladih istraživača koji su radili intervju u Doboju specifično u svezi sa ovom temom. Deset mladih ljudi je intervjuirano, starosne dobi između 17 i 30 godina. Intervju je u Doboju, RS, vodio učesnik fokus grupe (iz Doboja) u srpnju 2011. Ispitanici su izabrani putem 'snowball uzorkovanja'.⁸²

Mladi reagiraju na medije koji podstiču podjele i loše su kvalitete tako što pokušavaju izabrati izvore koje smatraju najobjektivnijim i najnezavisnijim, te traže sadržaj koji ih privlači. Mnogi namjerno izbjegavaju izvještavanje medija o politici, s obzirom na to da se ono smatra pristrasnim i nepouzdanim, te traže "neutralne" teme poput sporta ili vremenske prognoze – dodatni faktor koji doprinosi postojanju jaza između mladih i politike. Mladi ponekad gledaju medijske priloge iz drugog entiteta ukoliko smatraju da je njihov kvalitet bolji od lokalnih medija, ili da bi uporedili prilog sa onim koji uobičajeno gledaju. Za više detalja pogledajte ispod.

Potreba razdvajanja religije od politike

Na koji način mladi vide situaciju?

Religiju većina mladih ispitanika smatra važnom za svoje živote. Većina učesnika je rekla da su religiozni, te slave religijske praznike sa svojim porodicama. Neki ispitanici (iz RS i FBiH) su rekli da je religija za njih nebitna i da su ateisti.

Međutim, mladi ispitanici su zabrinuti zbog činjenice da se u BiH religija često zloupotrebljava, te se koristi kako bi se promovirale negativne poruke umjesto ljubavi i razumijevanja: "Religija je vrlo važna za nas. Problem je što ljudi pogrešno tumače

⁸² S obzirom na to da istraživački volonteri nisu profesionalni istraživači, smjernice koje su date za vođenje intervjua su bile jednostavne. Od volontera se tražilo da intervjuiraju osobe koje nisu znali lično (koje nisu bile njihovi prijatelji) kako bi se izbjeglo intervjuiranje samo grupe osoba sa sličnim stajalištima.

OKVIR SA TEKSTOM 4: Istraživanje o mladima: utjecaj medija na oblikovanje mišljenja mladih

Za ovo istraživanje je intervjuirano deset osoba starosne dobi između 17 i 30 godina. Intervjui su vođeni u Doboju, RS. Svi ispitanici žive u Doboju, ali 3 osobe su rođene na drugim lokacijama. Po pitanju etničke ravnoteže, šest osoba (je izjavilo da) su Srbi, jedna osoba (je izjavila da) je Bošnjak (rođen u Njemačkoj), a ostatak se nije želio izjasniti.

Koje vrste medija koriste mladi?

Osobe koje su intervjuirane većinom koriste skoro sve vrste medija (osim radija): tiskane medije, internet i TV. Internet i posebno Facebook daju cijeli niz različitih mišljenja: kada ljudi daju komentare u vezi sa određenim događajima ili grupama, to daje mogućnost da se nauči kako različite osobe vide iste stvari. Štampani mediji se koriste posebno tokom druženja u kafićima ili ujutro.

Zašto odabiru određene medije?

Od ispitanika je traženo da odaberu kriterije na osnovu kojih odabiru određeni medij kao izvor informacija. Njihovi prioriteti su bili slijedeći: objektivnost, neovisnost, zabava, programi o pitanjima vezanim za mlade/mladih, politička alijansa, davanje informacija brže od drugih, te kvalitet informacija.

"Mislim da većina ozbiljnih medija pokušava da postigne sve to u jednakoj mjeri, ali u slučaju vodećih javnih medija se može primijetiti da je povećan utjecaj politike, dok je neovisnost smanjena. Iako svim medijima po mom mišljenju nedostaje više kvalitetnih programa i emisija koje se bave pitanjima mladih. A ukoliko bi morao odabrati neki medij sa više kvalitete i bržim informacijama, onda bih rekao hrvatski mediji, jer po meni oni su najbrži i u određenoj mjeri izvještavaju uz najviše kvalitete. To im ide u prilog samo ukoliko ostavimo po strani međuetničke odnose. Ali kada se radi o sportu ili vremenskoj prognozi, oni su najbrži i najprecizniji, niko im nije ni blizu." (istraživanje o medijima, Doboju, bosanski Srbin, 26 godina, zaposlen).

Koja vrsta informacija ih većinom zanima?

Većinu njih su interesirale informacije o sportu, kulturi i vremenu. Nisu uopće bili zainteresirani za politiku i druga pitanja od kojih 'boli glava' (istraživanje o medijima, Doboju, bosanski Srbin), zbog toga što misle da su mediji posebno pristrasni kada izvještavaju o politici i političkim pitanjima. "Prva stvar koju uočavam i čitam u medijima su sport i kultura, jer barem ja mislim da je to interesantno za nekoga mojih godina. S druge strane, izbjegavam politiku, jer ne smatram da je nužno upućena meni, niti želim da bude" (istraživanje o medijima, Doboju, bosanski Srbin).

Da li traže perspektivu medija 'druge strane'?

Kada je od ispitanika traženo da navedu da li prate neke medije iz drugog političkog entiteta ili drugih regija, neki su rekli da obično ne gledaju TV stanice drugog entiteta, ali da im je svejedno ukoliko se radi o sportu i kulturi. Većina je priznala da ponekad gledaju TV stanice iz drugog entiteta, bilo putem kablovske ili interneta. Jedan od razloga koji je naveden je da su boljeg kvaliteta od lokalnih medija. Neki ih gledaju specifično zbog toga da bi uporedili na koji način različiti mediji (srpski, hrvatski i bosanski) izvještavaju o istim pitanjima.

religiju i religijsku praksu. Propagiraju mržnju, a ne ljubav i razumijevanje." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 19 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Bratunac). "Čujem religijske vođe kako šire mržnju i netoleranciju." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 25 godina, bosanski Hrvat, student, Mostar). "Svaka religija propagira ljubav i poštovanje između ljudi, ali religija se ovdje zloupotrebljava." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Novi Travnik).

Ova negativna uloga religijskih institucija je usko povezana sa utjecajem politike: mnogi mladi ljudi kritiziraju usku vezu između religijskih zajednica i institucija s jedne strane i političkih stranaka s druge strane, a mnogi specifično krive političare za zlouporabu religije u cilju manipuliranja ljudima. "Religija može biti zloupotrijebljena, u Republici Srpskoj postoji propaganda pravoslavlja i to koriste političari." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, bosanska Srpkinja, srednjoškolka, Trebinje). "Religija mi je važna, ali smatram da svakog treba poštivati. Nažalost, religija u BiH zauzima ključno mjesto u politici." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 25 godina, bosanski Srbin, nezaposlen, Trebinje). "Jedan od primjera zlouporabe religije je činjenica da nisu dozvolili da Djed Mraz dijeli poklone djeci u vrtićima za novogodišnje praznike. Religijski lideri imaju veliki utjecaj na opću politiku." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godine, bosanska Hrvatica, studentica, Sarajevo). Uplitanje religijskih vođa u politički život je istaknuto kao ključna stvar na skoro svim lokacijama, bez obzira na etničku ili religijsku pripadnost.

Ispitanici su također kritizirali utjecaj religijskih institucija u obrazovnom sektoru. "Ona [religija] igra značajnu ulogu u mom privatnom životu. Mislim da religijsko obrazovanje ne treba biti predmet u našim školama." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 19 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Srebrenica). Ovi nalazi su u suprotnosti sa preovladavajućim stajalištima starije generacije:⁸³ većina roditelja se ne protivi religijskom obrazovanju svoje djece, ali mlađe generacije izražavaju sekularnija stajališta u vezi s ovim.

Kakav je odgovor mladih?

Na pojedinačnoj razini stav mladih prema drugim religijskim grupama je pozitivan, a to je uočeno kod svih grupa u oba entiteta. Ispitanici iz FBiH i RS se slažu da religija nije prepreka za komunikaciju, te navode da imaju prijatelje drugih religija sa kojima idu u školu ili slave različite religijske praznike. "U mom razredu su dva Bošnjaka i sve je OK. Oni donose kolače (baklavu) za Bajram. Također, mi donosimo kolače tokom naših religijskih praznika. Družimo se. Tokom časa vjeronauke jedan Bošnjak nam je pokazao kako da se molimo i sve je dobro prošlo. Bili smo vrlo zainteresirani dok je to pokazivao i postavljali smo mu dosta pitanja." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 18 godina, bosanska Srpkinja, srednjoškolka, Doboj). Mnogi se druže s mladima druge vjeroispovijesti: "Ja imam puno prijatelja koji nisu iste vjeroispovijesti kao ja, a mi čak pohađamo časove vjeronauke zajedno." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Sanski Most).

Svi ispitanici, širom svih lokacija na kojima je rađeno istraživanje, smatraju da je način da se nastavi miran suživot veća razmjena informacija o različitim religijskim/etničkim grupama, učenje o običajima i tradicijama drugih, veće mogućnosti međuetničke razmjene i više putovanja u entitetima i regijama BiH. "Ja idem u školu u Prijedor (Republika Srpska) i mi svake godine putujemo u Grčku na ekskurziju i posjećujemo manastire. Bilo bi lijepo posjetiti sve kulturne spomenike, ne samo pravoslavne." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Sanski Most).

Većina ispitanika želi vidjeti sekularnije društvo: da se religija tretira kao privatna stvar, bez uplitanja državnih institucija, ili, obrnuto, bez utjecaja religijskih lidera na politiku. Svi se slažu da je religija privatna stvar i da se lična uvjerenja ne trebaju koristiti za političku manipulaciju. Većina ispitanika zagovara sekularnu državu u kojoj su uloge i odgovornosti državnika i religijskih lidera jasno odvojene. "Ona [religija] je povezana sa politikom i političarima. To nije dobro. Ona treba biti privatna stvar svakog pojedinca." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 18 godina, bosanska Srpkinja, srednjoškolka, Doboj). "Ja smatram da je religija privatna stvar i da ne treba da se upliće u državne institucije." (učesnica diskusije u okviru fokus grupa, djevojka, 23 godine, bosanska Hrvatica, studentica, Mostar).

U cilju rješavanja pitanja religijskog utjecaja na obrazovni sistem, učesnici radionice u svibnju 2011. bi umjesto predmeta vjeronauka željeli imati predmet 'kultura religija' u školskom sustavu. Ovaj predmet je zapravo uveden⁸⁴ 2008., ali ne u svim školama. Opće stajalište je da vjeronauka koja se podučava u školama ne treba obuhvatati samo najzastupljeniju religiju, već i druge religije i kulture različitih religija. "Trebali bismo učiti o svim religijama, a oni koji žele naučiti više o religiji trebaju ići u crkvu ili džamiju." (učesnica diskusije u okviru fokus grupa, djevojka, 19 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Srebrenica).

⁸³ Za više informacija vidi izvještaj, Podijeljene škole u Bosni i Hercegovini, (UNICEF Bosna i Hercegovina, decembar 2009.), dostupan na stranici www.unicef.org/bih/media_14093.html

⁸⁴ Prezentacija o Međureligijskom vijeću u BiH, <http://www.mrv.ba/images/stories/documents/IRC-BiH.pdf>, pristup u rujnu 2011.

Nedostatak pažnje od strane lokalne uprave

Kako mladi vide ovu situaciju?

Brojni ispitanici se osjećaju zapostavljenim od strane općinskih organa za koje smatraju da ih ne podržavaju. "Ne uvažavaju mlade i naše potrebe, stalno govore da nemaju novca za sve što mi tražimo. Ne alociraju nikakva sredstva za naše aktivnosti, čak ni za sport. Budžet se koristi samo za njihove plate." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 27 godina, bosanska Hrvatica, nezaposlena, Sanski Most). Iskustvo varira od općine do općine, zavisno od strukture općine i osoba koje rade tamo: ukoliko je osoblje osobno zainteresirano za pružanje podrške mladima, onda postoji veća vjerovatnoća da će mladi u toj regiji dobiti pažnju.

Postoji mišljenje da je podrška lokalnih vlasti važna, posebno u ruralnim područjima u kojima je prisustvo NVO-a ograničeno, čak i u slučaju kulturnih aktivnosti ili sportskih događaja. "(...) za nas mlade je važno da imamo podršku lokalnih vlasti kada se radi o projektima u oblasti kulture i sporta." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Sanski Most).

Mnogi kritiziraju općine zbog neispunjavanja svoje obaveze da prilagode strategije za mlade i akcione planove. Tamo gdje postoje strategije i planovi, ispitanici sumnjaju da se pozivi za dostavljanje relevantnih projektnih prijedloga ne provode na pravedan i transparentan način. Nadalje, pozivi se često objavljuju prekasno kako bi osobe prikupile neophodnu dokumentaciju za apliciranje ili su kriteriji odabira previše ekskluzivni i nerealistični. Ova pitanja podupiru percepciju da općinama nije zaista važan pravedan izbor i da su već izabrali inicijativu ili organizaciju koju favoriziraju (KII, omladinska NVO, Srebrenica). Pored toga postoji zabrinutost za korupciju: "Općine krađu novac. Ne podržavaju nas. Postoji određeni budžet za mlade i inicijative u općini, ali mi nikad ne dobijemo ništa." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 19 godina, bosanska Srpkinja, srednjoškolka).

Kakav je odgovor mladih?

Većina mladih reagira rezignirano na ovaj uočeni nedostatak interesa od strane općina. Međutim, neki ispitanici priznaju da je nedostatak interesa za potrebe mladih od strane općina djelimično njihova vlastita odgovornost: "Općenito govoreći, mladi su pasivni. Čak i kada se odluče da se obrate zvaničnicima, ukoliko postoji prepreka, oni odmah odustaju. Postoji strategija i budžet odobren za mlade u općini Ilidža, ali siguran sam da 90% mladih nisu svjesni toga. Postoje različite prilike za neformalno obrazovanje, tj. neobavezni časovi, popodnevne aktivnosti, ljetne ili zimske škole, u svakoj srednjoj školi, ali studenti nisu zainteresirani." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 23 godine, Bošnjakinja, studentica, Sarajevo).

Kritika obrazovnog sistema

Kako mladi vide situaciju?

Tokom diskusija u okviru fokus grupa i radionice je dominiralo pitanje obrazovanja. Pomenute su razne teme koje se tiču osnovnog, srednjoškolskog i višeg obrazovanja: kvaliteta i troškovi obrazovanja, knjige, akademsko osoblje, potreba za kritičkim razmišljanjem, različite vrste sistema, uključujući monoetničke škole, "dvije škole pod jednim krovom" i 'nacionalnu grupu predmeta'.

O ulozi školskog sistema u podjeli budućih generacija u BiH se intenzivno raspravljalo među mladim ljudima na radionici u lipnju 2011.⁸⁵ Učesnici su bili posebno zabrinuti u vezi sa nacionalnom grupom predmeta. Bili su zabrinuti da različite škole u kojima se predaje različita historija na osnovu različitih knjiga sprečava interakciju i dijalog između etničkih grupa. "Govoreći o predmetu historije u osnovnoj školi, imam osjećaj da djeca ovdje uče jednu historiju, a njihovi vršnjaci u Federaciji BiH drugu. U ovom predmetu sve se predstavlja na onaj način koji odgovara jednoj ili drugoj strani."

(učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 18 godina, bosanska Srпкиnja, srednjoškolkica, Doboj).

Što se tiče srednjoškolskog obrazovanja, pomenuto je 'obrazovanje bolje kvalitete' kao dio neophodnih promjena u cilju poboljšanja života mladih ljudi u skoro svim grupama. Mnogi su zabrinuti da svi nemaju jednak pristup srednjoškolskom i višem obrazovanju zbog finansijskih problema tokom trenutne ekonomske krize. "Pravo na obrazovanje je najvažnije [pravo]. Mi završimo srednju školu, ali problem se javlja ukoliko želimo nastaviti obrazovanje na fakultetu. Problem je novac. Tako da ne možemo ići na onaj fakultet na koji bismo željeli, u skladu sa svojim talentom, već odabiremo onaj koji si možemo priuštiti." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 19 godina, Bošnjakinja, srednjoškolkica, Bratunac).

Pored toga, ispitanici smatraju da nastavnici, kao dio starije generacije koja je odrasla u toku trajanja Jugoslavije, ne podržavaju kritičko razmišljanje. Nastavnike se kritizira zbog toga što mlade ne tretiraju kao dovoljno 'pametne' kako bi postavljali pitanja ili proturječili njihovom znanju. Ovaj se stav također nastavlja kada završe srednju školu i odu na fakultet. "Kriv je sistem obrazovanja jer ne potiče učenike na kreativnost." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 27 godina, Bošnjakinja, studentica, Mostar). S druge strane, predavači kritiziraju studente da su previše pasivni i da im ne proturječe, kao ni starijoj generaciji općenito. "U Bosni [BiH] studentski život je katastrofa. Profesori su poput 'malih bogova', diktatora, što god oni kažu, mora se uraditi..." (KII, predstavnik političke stranke koji također predaje na fakultetu, 26. svibanj 2011., Sarajevo). Korupcija i nepotizam su također pomenuti kao problemi u obrazovnom sistemu (vidi odvojen odjeljak o korupciji i nepotizmu ispod za više detalja). To ima demoralizirajući učinak, te ljude navodi da misle: "Zašto trebam dobro studirati, ako lako mogu kupiti diplomu?" (KII, Narko NE, 16. svibanj 2011., Sarajevo).

Kakva je reakcija mladih?

Ispitanici žele bolji sistem obrazovanja. U osnovnoj školi bi željeli promijeniti odvojene nastavne planove i programe. "Smatram da nismo u stanju razgovarati o historiji jer imamo tri historije, a trebamo imati jednu, koju je napisao neko izvana, ko je neutralan," stav je jednog od učesnika radionice. "Smatram da udžbenik za historiju u školama treba napisati drugdje, a ne u Bosni i Hercegovini. Neko u inostranstvu ga treba napisati za nas. Treba ga napisati na osnovu činjenica, ne na osnovu subjektivnog mišljenja i stava." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 23 godine, bosanska Srпкиnja, zaposlena, Doboj). Zaista, smatra se da sistem obrazovanja ima važan potencijal za premošćivanje etničkih podjela: "Idemo u različite škole, čak i u različite zgrade: Bošnjaci imaju svoje vlastite škole, a Hrvati svoje. Trebali bismo biti zajedno, sjediti u istim školskim klupama, bez obzira na etničku ili religijsku pripadnost." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Novi Travnik).

Kako bi mladi bili zaposleni i zainteresirani za razne aktivnosti, ispitanici bi željeli da škole više rade sa djecom na njihovom ponašanju (KII, predstavnik škole, 11. svibanj 2011., Drvar) i ohrabruju ih da učestvuju u više vanškolskih aktivnosti, posebno s obzirom na to da se smatra da roditelji ne provode dovoljno vremena sa djecom zato što su zauzeti poslom. "Obrazovanje sasvim sigurno treba biti prioritet. Roditelji nemaju vremena, a neki od njih nisu u stanju pomoći djeci pri učenju zbog vlastitog nedostatka obrazovanja. Smatram da studenti na fakultetima trebaju volontirati kako bi pomogli učenicima osnovne škole, te također bili pozitivan uzor za njih." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godine, bosanska Hrvatica, studentica, Sarajevo).

Tokom diskusije u okviru fokus grupe i radionice u junu učesnici su predložili više "neformalnog obrazovanja" poput ljetnih/zimskih škola ili mogućnosti za volontiranje i stažiranje, te "više obrazovanja za mlade u ruralnim oblastima. 70% mladih žive u ruralnim oblastima, tako trebamo obraćati više pažnje na njih." (učesnik na radionici

u junu). Obrazovanje u ruralnim oblastima je posebno pomenuto na radionici, s obzirom na to da mnogi mladi ljudi žive u ruralnim oblastima.

Na kraju, ispitanici bi željeli da nastavnici i obrazovni sistem potiču kritičko i kreativno razmišljanje: "[Trebaju nam] različiti pristupi obrazovanju; nastavnici/profesori imaju veliki utjecaj na mlade." (učesnik na radionici u junu). To su također istakli neki nastavnici i profesori sa kojima se vodio intervju za istraživanje, a koji su kritizirali činjenicu da učenici samo nauče da reproduciraju ono što čuju od nastavnika ili čitaju u knjigama, ali ne uče kako da rade sa tim znanjem: "Obrazovni sistem ne potiče studente da postanu analitički nastrojeni, da budu kritični, da si postavljaju pitanja." (KII, profesor i politički analitičar, 24. Svibanj 2011., Sarajevo).

Korupcija i nepotizam – obeshrabrenost mladih

Kako mladi vide situaciju?

Ključni informanti i učesnici u diskusijama u okviru fokus grupa su spomenuli različite vrste i oblike korupcije sa kojom se suočavaju u svakodnevnom životu. Oni uključuju:

- **plaćanje usluga koje bi trebale biti besplatne** (S obzirom na to da se plaćaju putem poreza). Ove usluge uključuju zdravstvenu zaštitu, kada osobe moraju da liječnicima daju dodatni novac kako bi dobile dobar i brz tretman, te obrazovni sektor. Nije neuobičajeno za studente koji žele dobre ocjene da daju novac nastavnicima (često na 'suptilan' način, kupujući njihove knjige). Brojni univerziteti imaju reputaciju da 'prodaju' diplome na zahtjev, "Kako možete dobiti bilo koju vrstu diplome za nekoliko mjeseci? Postoji šest univerziteta u Travniku sa 25 fakulteta! Naviknete se na ovo, skandali postanu normalni. A mladi preuzimaju takvo ponašanje." (KII, Katolička škola, 19. svibanj 2011., Sarajevo). To ponašanje nije samo frustrirajuće za mlade ljude koji studiraju danas, već se također očekuje da će to imati utjecaj na budućnost zemlje: "Po mom mišljenju, univerziteti direktno doprinose korupciji jer proizvodimo lažne stručnjake [oni koji plaćaju novac kako bi prošli ispite i dobili svoje diplome] koji će kasnije zauzimati odgovorne pozicije, ali nemaju kapacitet i vještine za obavljanje svog posla." (KII, profesor i politički analitičar, 24. svibanj 2011., Sarajevo). Ovo je općeprisutan problem i vlasti su ga svjesne. "Saznajemo o korupciji u sektoru obrazovanja, izvještavamo o tome i prosljeđujemo izvještaje tužilaštvu." (KII, predstavnik policije, 20. Svibanj 2011., Mostar);
- **direktno podmićivanje, posebno policije, umjesto plaćanja kazni.** To je posebno problematično jer znači da su same agencije koje treba da osiguravaju provedbu antikorupcijskih zakona uključene u korupciju;
- **klijentelizam i nepotizam, koji su vrlo uobičajeni.** Jako puno predratnih struktura moći u politici i ekonomiji su očuvane ili su formirane neposredno nakon rata. Kako bi pronašli zaposlenje, važno je imati neophodne veze, koje su obično vezane za porodične veze, etničku i političku pripadnost: "Ne možete dobiti posao bez dobrih veza ili novca da platite za radno mjesto." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 24 godine, bosanska Srkinja, nezaposlena, Banja Luka). "Imate ljude koji su odgovorni za bolonjski proces, a oni čak ne govore nijedan strani jezik, a oni koji zaista znaju nešto ne mogu doći do tih pozicija, nemaju novca da dobiju tu poziciju, i to je pravi problem." (KII, Pravoslavna crkva, 27. svibanj 2011., Sarajevo)

Kakva je reakcija mladih?

Mladi su frustrirani činjenicom da korupcija i nepotizam preovladavaju, te kritiziraju status quo. Međutim, to je aspekt života u BiH na koji su navikli i u kojem moraju djelovati: tako da iako im se to ne sviđa, mladi će to ipak okrenuti u svoju korist kada je to neophodno ili im ide u prilog.

"Zašto bismo učili kada možemo platiti da budemo primljeni na fakultet a i za dobijanje diplome?" (KII, Narko Ne, 16. svibanj 2011., Sarajevo); "Profesori studente tjeraju da plaćaju (...) a niko ne protestuje na ulicama zbog toga." (KII, HDZ, 26.

svibanj 2011., Sarajevo). Mnogi mladi su priznali da, iako mrže podmićivanje, oni to ipak rade. Naprimjer, radije će platiti manje mito umjesto veće kazne: "Nekako nam to odgovara, jer je lakše dati 10 BAM⁸⁶ nego dati 50 BAM da bismo platili kaznu." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 20 godina, bosanska Srpkinja).

Iako je korupcija na nižem nivou skoro svakodnevno 'ulje koje podmazuje točkove', postojanje nepotizma može imati dramatičan učinak na živote mladih ljudi, posebno u trenutnoj teškoj situaciji po pitanju zaposlenja. "Danas je posao moguće dobiti samo putem veze, nepotizma." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 24 godina, bosanska Hrvatica, nezaposlena, Drvar). Mladi su frustrirani zbog činjenice da kvalifikacije, vještine i iskustvo vrijede vrlo malo u odnosu na to 'koga poznajete'. To djeluje kao dodatni činilac koji odvraća od trošenja novca i ulaganja novca i ulaganje truda u studij. "Bez obzira na obrazovanje i dobar uspjeh, ne možemo dobiti posao ukoliko ne poznajemo nekoga ili nemamo rodbinske veze." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 17 godina, bosanski Srbin, srednjoškolac, Trebinje). "Mladi ljudi završe studij na fakultetima, ali njihove šanse da dobiju posao su minimalne. Provode godine tražeći posao. Visokokvalificirani mladi ljudi rade u kafićima kao konobari. Ne možete dobiti posao bez dobrih veza ili novca da biste platili za radno mjesto." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 24 godine, bosanska Srpkinja, nezaposlena, Banja Luka).

5

Nošenje s prošlašću

Kako mladi vide situaciju?

VIŠE OD 15 GODINA NAKON KRAJA RATA, mlada generacija još uvijek osjeća njegov utjecaj na svojim životima. "Svi osjećaju rat, čak i danas." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godine, bosanska Srkinja, studentica, Banja Luka). Mladi ljudi se slažu u tvrdnji da to ima negativan utjecaj na njihove trenutne i buduće izgleda. Iako nijedan od učesnika diskusije u okviru fokus grupa nije učestvovao u borbi, neki od njih još uvijek imaju traumatična sjećanja. Naprimjer, jedna od učesnica radionice iz Sarajeva je grupi rekla da ju je jednom prilikom na rođendanu njene prijateljice zvuk vatrometa podsjetio na pucnje koje je čula kao dijete, te je odmah počela paničiti.

S obzirom na to da mladi nisu lično učestvovali u ratu, njihove percepcije onoga što se desilo, zašto i kako se u potpunosti oslanjaju na ono što im se o tome kaže. Skoro svi ispitanici su smatrali da to održava strah i promovira etničke podjele: "Učimo od starijih, od svojih roditelja (...) Ne sjećamo se prošlog rata. Svi smo rođeni tokom rata, neki od nas u inostranstvu. Naši roditelji s nama dijele svoja iskustva vezana za rat, kažu nam da 'drugi' nisu dobri, te da se ne trebamo miješati s njima." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17, Sanski Most). "Starija generacija koja je prošla strahote rata i preživjela pokušava mlađe generacije navesti da se u određenoj mjeri distanciraju u odnosu na članove drugih etničkih grupa. To uzrokuje brojne probleme. Tako da su komentari roditelja: Da li se stvarno moraš družiti s njima (članovima drugih etničkih grupa)? Ili kažu: U redu je družiti se, ali nemoj se zaljubiti u njega/nju." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 18, bosanska Srkinja, srednjoškola, Doboj).

Mladi ne smatraju da su samo roditelji odgovorni za održavanje priča o ratu živim: mediji, političari i nastavnici su svi pomenuti: "Sjećamo se rata, ali imamo vlastita mišljenja o ovim događajima. Mediji ističu ružne događaje i masakre. Mlađe generacije su pod velikim utjecajem roditelja, nastavnika i medija." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 27, bosanska Hrvatica, nezaposlena, Novi Travnik). "Prošlost je ta koja još uvijek razdvaja ljude, ali politika i mediji podržavaju tu podjelu još više. Da ne govore o tim podjelama, ljudi ne bi razmišljali na nacionalistički način." (KII, Stranka za BiH, 26. svibanj 2011., Sarajevo). "Mediji su prilično važni i mogu lako manipulirati nama. Izvještavanje medija o etničkim pitanjima je drugačije, oni imaju svoje vlastite priče." (učesnik na radionici u junu). "Političari, naši roditelji i okruženje u cjelini stvaraju ovdje međuetničke tenzije." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 23, bosanska Hrvatica, studentica, Mostar).

Čini se da je uloga nastavnika u održavanju etničke diskriminacije bila veći problem neposredno nakon rata: "Kada sam se vratio ovdje 1999. suočavao sam se sa predrasudama. Vrijeđali su me nastavnici i učenici, bila sam jedina bosanska Srkinja u razredu (Hrvati su tada bili većina ovdje)." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 23, bosanska Srkinja, nezaposlena). "Vratila sam se u Drvar 1998. i bila sam

u razredu sa još samo dvije druge bosanske Srpkinje (ostatak su bili bosanski Hrvati). Čak su nas i nastavnici vrijeđali. Sada je situacija drugačija." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 25, bosanska Srpkinja, nezaposlena, Drvar). Međutim, svi nisu smatrali da su nastavnici krenuli dalje: "Nažalost, naši nastavnici otvoreno pokazuju mržnju prema učenicima koji pripadaju drugim etničkim grupama. To je tako ovdje, u Sanskom Mostu, Prijedoru..." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17, Bošnjakinja, studentica, Sanski Most). "Pitali smo nastavnika da nas odvede na izlet u Banju Luku (RS), ali je on odbio jer mrzi Srbe." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17, Sanski Most).

Neki su bili zabrinuti da mladi neće biti u stanju da se odupru poruci straha i mržnje, te da bi mogli ponoviti isti šablon nasilja: "Mladima manipuliraju odrasli (političari, mediji, roditelji, nastavnici), a ja sam zabrinut da može doći do novog ciklusa nasilja tokom slijedećih 20 godina." (KII, Inicijativa mladih za ljudska prava, 12. svibanj 2011., Sarajevo).

Kako mladi reaguju?

Naši mladi ispitanici s jedne strane osjećaju lojalnost i solidarnost sa svojim roditeljima i ratnim iskustvom porodica. Mladi razumiju da su strahote rata utjecale na percepcije, ponašanje i stavove generacije njihovih roditelja, te poštuju ta iskustva. "Moj otac je bio vojnik u ratu i ja ću ga uvijek poštovati, ali ću donositi vlastite odluke i neću mu dozvoliti da mi nametne svoje ideje. Roditelji nam ne dopuštaju da se družimo s drugima, pokušavaju nas zaraziti mržnjom." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 17 godina, bosanski Hrvat, srednjoškolac, Novi Travnik).

Neki otvoreno kritiziraju osobe koje pripadaju starijim generacijama zbog njihove negativne uloge, zbog toga što im govore da mrze 'druge' umjesto da ohrabruju istu međuetničku komunikaciju koju su iskusili tokom života u Jugoslaviji. Nema puno mladih koji se proaktivno bune protiv ovakvih stavova, ali neki od njih otvoreno konfrontiraju svoje roditelje ne slažući se s njima u vezi sa prošlim događajima. "Ne slažem se s tatom u vezi sa mnogim stvarima kada razgovaramo o ratu. On je imao užasne probleme tokom rata. Sada je moj otac zatrovan mržnjom, ne voli nikoga iz drugih etničkih grupa, te čak ne želi kontaktirati s 'njima'. (...) Shvatam zašto ljudi ne sklapaju brakove sa pripadnicima drugih etničkih grupa, ali je neophodno da se različite etničke grupe družu i sarađuju." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 28 godina, Bošnjakinja, nezaposlena, Sanski Most).

Ispitanici ne samo da se ne slažu sa roditeljima kada razgovaraju o prošlosti, već aktivno odbacuju stajališta svojih roditelja odabirući da se družu sa ljudima drugih etničkih pripadnosti. "Ljudi su bili pijuni – slušajući samo političare. Moji roditelji su me odgojili u nacionalističkom duhu dok sam živjela u izbjeglištvu. Kada sam se vratila u Bratunac, sama sam se počela družiti sa Srbima." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 20 godina, Bošnjakinja, nezaposlena). Ispitanici shvataju da je ono što ih razdvaja od drugih grupa mnogo manje od onoga što im je zajedničko. "Nama mladima nije bitno ko vjeruje u kojeg Boga, zanimaju nas putovanja. Sastajemo se bez obzira na to koju religiju prakticiramo i iz koje etničke grupe potičemo. Slavimo praznike zajedno. Svi se suočavamo sa istim problemima, živimo sa roditeljima jer nemamo dovoljno novca da bismo iznajmili ili kupili stanove za sebe." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 30, Sanski Most).

"Imam dva prijatelja Bošnjaka iz Kotorskog (oko 10 km udaljenog od Doboja) i družimo se. Njihovi roditelji me dobro prihvataju, kao i moji njih. Mladi se trebaju više truditi da se oslobode etničkih predrasuda. Postoji daleko više predrasuda među starijim ljudima nego [među] mladima. Za nas je najvažnije da se družimo. Da li pripadamo ovoj ili onoj religiji nije važno za nas." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 18 godina, bosanska Srpkinja, srednjoškolka, Doboje). U nekim slučajevima volja da se ide dalje i živi sa drugima čak poražava veliki lični gubitak: "Ja sam izgubio oca u ratu, ali ne mogu za to kriviti svoje vršnjake iz drugih

etničkih grupa." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 18 godina, bosanski Srbin, srednjoškolac, Doboj).

Još uvijek postoje oni koji osjećaju da je utjecaj rata koji stvara podjele prejak da bi mu se oduprlo: "Sve dolazi iz porodice. Imam neke prijatelje koji ne žele prihvatiti osobe drugog etničkog porijekla samo zbog utjecaja roditelja na njih." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godina, bosanska Srpkinja, studentica, Banja Luka). "Stalno nas truje mržnja, slušajući priče naših roditelja o ratu. Pokušavamo prevazići tu situaciju, ali nismo dovoljno jaki, jer živimo u monoetničkom okruženju i pod uticajem smo naših roditelja..." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, bosanska Srpkinja, srednjoškolka, Trebinje).

Zbog toga se smatra da su još uvijek neophodni naponi kako bi se prevazišao negativan utjecaj roditelja na djecu: "Roditelji imaju veliki utjecaj na djecu. Zbog toga postoji potreba za radom sa djecom. Većina nas sluša jednostrane priče svojih roditelja." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 19 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Bratunac). Istaknuto je da u mnogim slučajevima, iako je generacija roditelja možda 'izgubljena', na mlađu generaciju je lakše utjecati pozitivnim porukama: "Postoje slučajevi kada roditelji uče svoju djecu od rane dobi da se ne druže sa pripadnicima druge etničke grupe... Lakše je raditi sa djecom nego njihovim roditeljima." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 18 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Bratunac).

Kada se mladima postavi pitanje kako se pokušavaju nositi sa prošlošću, odgovori variraju. Neki od njih kažu da bi željeli da je u potpunosti zaborave, ili da bi jednostavno htjeli da je u potpunosti zaborave, ili samo je 'gurnu pod tepih'. Za druge, baviti se onim što se desilo znači razgovarati više o tome i učeci na osnovu prošlosti kako se nikad ne bi ponovila. "Kako bi se nosili sa naslijeđem rata, mladi žele diskusije i otvoren razgovor o prošlosti – svi trebaju znati šta se desilo u Srebrenici i Vukovaru." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 26 godina, bosanska Hrvatica, nezaposlena, Novi Travnik). Mladi općenito nasljedstvo rata vide kao prepreku za izgradnju nove i prosperitetne budućnosti za BiH i žele ostaviti prošlost iza sebe i krenuti naprijed. Neke od praktičnih sugestija su bile da se organiziraju radionice na kojima mogu razgovarati o nedavnoj historiji i imati priliku da slušaju 'druge' kako bi također razumjeli drugu stranu priče. "Mislim da je vrlo važno organizirati radionice na kojima možemo biti zajedno i slobodno razgovarati i družiti se. Važno je da se stvari ne guraju pod tepih i zaboravi rat i nasilje rata, moramo razgovarati i reći jedni drugima otvoreno ono što nas boli. To je jedini način da idemo naprijed." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, studentica, Sanski Most).

Mladi u cijeloj BiH, posebno u vezi nošenja sa prošlošću, očekuju od nevladinog sektora da provede više projekata koji promoviraju pomirenje. "Ključno je organizirati seminare dijaloga između različitih etničkih grupa. Treba provoditi projekte koji se bave prošlošću kako bi nam pomogli da stvorimo realističan pogled na nedavnu historiju." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, bosanska Srpkinja, srednjoškolka, Trebinje). "Postoji potreba za radom na projektima koji se bave suočavanjem sa prošlošću. Sada ovdje imamo tri istine." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 20 godina, Bošnjak, izbjeglica iz Čapljine, student, Sanski Most).

6

Identitet mladih: ja i 'drugi'

ODRASTAJUĆI U ZEMLJI DEFINIRANOJ preferencama, navikama i strahovima starijih generacija, kako mladi u BiH opisuju sebe i vlastiti identitet? Koju ulogu igra etnička pripadnost? Na koji način se odnose prema ljudima koji su drugačiji od njih? I koju vrstu uzora imaju?

Mladi i etnički identitet: ambivalentan odnos

Mladi imaju pomiješana i ambivalentna osjećanja u vezi sa svojom vlastitom etničkom pripadnošću. S jedne strane osjećaju da imaju obvezu da se identificiraju sa određenom etničkom i religijskom pripadnošću protiv svoje volje, te ne žele da ih se stavlja u 'etničke kategorije'. Kao što smo vidjeli u prethodnim poglavljima, to počinje od kuće, nastavlja se u školi i tokom odraslog doba. Oni su, naprimjer, kritizirali činjenicu da je jedno od prvih pitanja koje im se postavlja u školi ili na fakultetu pitanje o etničkoj i religijskoj pripadnosti. Mnogi odabiru da ne odgovore – slično je i u slučaju upitnika za ovo istraživanje, neki ispitanici su polje 'etnička pripadnost' ostavili nepopunjeno. Za mnoge je kultura i religija nešto što je važno u njihovim privatnim životima, ali ne u njihovoj interakciji sa drugima, te ne igra ulogu u tome kako žele da ih drugi vide. "Meni je važno imati slobodu da se predstavim imenom bez da me drugi ponižavaju." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 29 godina, Bošnjak, nezaposlen, Novi Travnik). Neki se, također, boje da bi ih se smatralo 'izdajnicima' ukoliko bi se ponašali suprotno očekivanjima svoje etničke grupe, naprimjer, ukoliko bi promijenili vjeru.

S druge strane, mladima je njihova etnička pripadnost važna, posebno ukoliko se smatraju ugroženima. Naprimjer, tokom prve radionice je došlo do burne rasprave o tome da li je BiH zemlja sa tri jezika (odnosno da Bošnjaci, bosanski Hrvati i bosanski Srbi imaju svoje jezike), ili da li postoji samo jedan jezik koji treba priznati i predavati u školama, pri čemu regionalne razlike treba smatrati dijalektima ("iako smatramo da postoje razlike između tri jezika, radi se samo o razlici koja postoji između britanskog i američkog engleskog." – učesnici na radionici u junu iz različitih gradova). Dok su mladi Bošnjaci iz Sarajeva posebno podržavali ukidanje predavanja na različitim jezicima u školama i zagovarali jedinstven plan i program, neki učesnici koji su bosanski Hrvati su se vrlo zalagali za održavanje kulturoloških razlika: "Ne postoji poštivanje raznolikosti. Ja nisam sretan. Smatram da nije moguće nametnuti jedan jezik i ujediniti tri jezika koja imamo." (učesnik radionice u junu, bosanski Hrvat). Drugi su ukazali na poteškoće vezane za trenutni sistem i predložili fleksibilnije

alternative: "Ja sam bio na kampu za mlade (...). Studenti iz RS su imali kartice s imenom pisanim ćirilicom, a Bošnjaci latinicom. Neki ljudi nisu razumjeli imena kolega. Zašto ne učimo oba pisma?" (učesnik radionice u junu, bosanski Srbin). Drugi su opet izrazili spremnost na kompromis u cilju mirne budućnosti: "Ja ću čak govoriti srpskim jezikom ukoliko će Bosna i Hercegovina biti jedinstvena i ukoliko ćemo živjeti u miru." (učesnik radionice u junu, Bošnjak).

Percepcija 'drugih'

Način na koji se pojedinac definira je usko povezan sa načinom na koji pojedinac vidi 'druge', odnosno ljude koji su drugačiji po pitanju etničke i religijske pripadnosti, porijekla, seksualne orijentacije ili stavova i ponašanja. Odnosi sa i pogled na 'druge' se odlikuju sumnjom i nedostatkom znanja. Naše istraživanje pokazuje da iako mladi žele da se druže, također se boje reakcije u vezi s tim.

To uključuje regionalne razlike u BiH, ili ruralno-urbanu podjelu, pri čemu se mladi iz ruralnih područja smatraju nazadnim i radikalnim, a urbani mladi arogantnim i umišljenim – a svi oni se većinom zasnivaju na nedostatku interakcije sa 'drugima'. Izjave također ukazuju da se razlike mogu posmatrati sa sumnjom ili čak kao 'prijeteće' – bilo da se radi o obojenoj kosi ili neobičnom stilu odijevanja. Ljudi koji se ističu iz mase su podložni riziku od uznemiravanja ili vršnjačkog nasilja, tako da mnoge osobe ostaju nevidljive. "Mislim da su svi podložni određenim predrasudama. Ja sam bila izložena zbog vrste muzike koju slušam i načina odijevanja." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 20 godina, bosanska Srpkinja, izbjeglica iz Sarajeva, Bratunac).

Međutim, etnička pripadnost općenito ostaje glavni faktor za mlade ljude, kako po pitanju načina na koji se definiraju i načina na koji vide druge. Većina mladih ljudi izražava veliki interes za više prilika da susretnu pripadnike drugih etničkih grupa i iz drugih mjesta u BiH. "Postoje situacije kada ljudi u našoj zemlji smatraju da su pripadnici drugih etničkih zajednica drugačiji [od njih] u fizičkom smislu, naprimjer, [da] imaju tri uha... Tužno je da ljudi iz različitih mjesta koja su udaljena tek nekoliko kilometara nemaju komunikaciju, žive u monoetničkim zajednicama." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godina, bosanska Hrvatica, studentica, Sarajevo).

Izjave mladih tokom diskusija u okviru fokus grupa i tokom radionica pokazuju da je lakše za pripadnike etničke većine na određenoj lokaciji da budu otvoreni za kontakte i interakciju koja prelazi etničke podjele, te da zahtijevaju uklanjanje institucijskih prepreka jer se osjećaju manje ugroženim u vlastitom identitetu nego pripadnici etničkih manjina. Naprimjer, bosanski Hrvati i bosanski Srbi su rekli da se osjećaju sve manje kao kod kuće u Sarajevu, za koje smatraju da sve više postaje 'bošnjački' grad. "Smatram da i u Sarajevu postoji radikalizacija bošnjačke većine. Manjine su tamo marginalizirane, te ne mogu lako dobiti svoja prava." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godina, bosanska Srpkinja, studentica, Sarajevo).

Istovremeno su mladi ljudi zabrinuti o tome na koji način bi ih drugi mogli vidjeti, naprimjer, kada putuju na lokaciju na kojoj većinom žive osobe iz druge etničke grupe. Mnogi od njih kažu da su iskusili mržnju ili su čuli loša iskustva prijatelja ili članova porodice. Boje se da bi ih drugi mogli gledati s visine zbog postojećih predrasuda ili da bi se mogli suočiti sa neprijateljstvom ukoliko kažu svoje ime, što bi moglo ukazati na njihovu etničku pripadnost ili ukoliko govore vlastiti jezik: "Idem u školu u Prijedoru [Prijedor je u Republici Srpskoj, a većinsko stanovništvo su bosanski Srbi], a kada se predstavim i kažem svoje ime, oni promijene stav prema meni. Razlog tome je jednostavno činjenica da mi moje ime odmah daje etnički i religijski identitet Bošnjakinje i muslimanke." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Sanski Most).

Mladi koji dolaze iz mjesta koja imaju simboličnu asocijaciju sa strahotama rata i ratnim zločinima, kao što je Srebrenica, osjećaju se opterećenim ovim 'naslijeđem' kao dijelom vlastitog identiteta, te je za njih teško da se zalažu za mjesto iz kojeg dolaze i boje se stigmatizacije. Ali ljudi iz istih etničkih grupa se također suočavaju s problemima ukoliko su povezani sa lokacijom za koju se smatra da 'pripada drugoj strani', kao što pokazuje ovaj primjer: "Kada se odigravala fudbalska utakmica između Borca (fudbalskog tima iz Banje Luke) i Sarajeva (iz Sarajeva), brojni Bošnjaci su podržavali Borac na Facebooku... Međutim, određeni broj drugih Bošnjaka nas je osuđivao jer vide Borac kao srpski tim." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Sanski Most).

Posebno u takozvanim 'podijeljenim gradovima' kao što je Mostar, Novi Travnik (te u određenoj mjeri i u Sarajevo), još uvijek je uobičajeno držati se vlastite strane grada, ili posjećivati kafiće u koje dolaze samo osobe iz vlastite etničke grupe. Ljudi se često osjećaju sigurnim u 'svom' dijelu grada, a manje u 'drugom' dijelu grada: "Ja sam iz Novog Grada (općina Grada Sarajeva). Ja se osjećam fizički sigurnom u lokalnoj zajednici u kojoj živim, dok se u ostalim dijelovima grada ne osjećam sigurno." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godine, studentica, Sarajevo). "Ne osjećam se sigurno jer su u našem gradu vidljive granice između donjeg (hrvatskog) i gornjeg (bošnjačkog) dijela grada." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, srednjoškolka, Novi Travnik). "S obzirom na to da je Mostar podijeljen grad, osjećam se sigurno na onoj strani kojoj pripadam." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 20 godina, student, Bošnjak, Mostar). Neki ispitanici se osjećaju slobodnim da idu bilo gdje u BiH bez straha za vlastitu sigurnost, ali drugi su zabrinuti za sigurnost kada idu u mjesta izvan svog prebivališta, posebno kada većina populacije tamo pripada drugoj etničkoj grupi. "Kada idem u veliki grad, ne osjećam se sigurno, jer ne poznajem ljude tamo. Zbog toga se bojim i osjećam se nesigurno u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, srednjoškolka, Trebinje). "Kada sam bila u FBiH, osjećala sam se neugodno zbog različitih priča koje sam čula o međuetničkim pitanjima. Zbog toga sam se bojala reći ko sam (bosanska Srpkinja) zbog reakcije nekoga ko je Bošnjak. Ali sam bila u Sarajevu i sve je dobro prošlo." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, srednjoškolka, Doboj). Ti strahovi se često nisu zasnivali na specifičnim incidentima ili negativnim iskustvima, već na osnovu glasina ili izvještavanju medija: "Općenito se osjećam sigurno bilo gdje... Mislim da mediji doprinose stvaranju iskrivljene slike o sigurnosti različitih grupa u raznim dijelovima grada." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, mladić, 26 godina, bosanski Srbin, nezaposlen, Trebinje).

Međutim, čini se da se na ovim mjestima granice gube, te da se ljudi osjećaju ugodnije prelazeći na 'drugu stranu'. Istovremeno, iako dolazi do miješanja ljudi u prostornom smislu, oni ipak nastoje da se druže sa prijateljima koji pripadaju njihovoj etničkoj grupi. U slučajevima kada se ljudi miješaju i druže jedni sa drugima, oni su razvili određene mehanizme i načine ponašanja za izbjegavanje teških situacija. Naprimjer, izbjegavaju da kažu svoje ime ukoliko će to odati njihov etnički identitet, ili izbjegavaju konverzacije koje se tiču bilo kakvih mogućih spornih tema, kao što su religija, etnička pripadnost, politika ili prošlost.

Brojni učesnici diskusija u okviru fokus grupa su smatrali da se situacija poboljšala tokom vremena, te smatraju da je prisutno manje mržnje i predrasuda nego neposredno nakon rata – te da u određenoj mjeri predrasude uzimaju manje ozbiljno: "Da, osjetila sam posljedice predrasuda drugih prema meni u petom razredu osnovne škole. Sada je smiješno, ali ranije je bilo bolno." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 29 godina, bosanska Hrvatica, nezaposlena, Sanski Most). Ljudi su manje nepovjerljivi u vezi sretanja sa drugima i 'prelaska na drugu stranu' nego što je to bio slučaj neposredno nakon rata, i lakše je dijeliti isto mjesto. Upitno je da li je to de facto dovelo do znatnog povećanja u međuetničkoj interakciji među mladima ili se jednostavno radi o manje bojažljivom vidu suživota – dijeljenja mjesta, ali življenja odvojenim životima u što većoj mjeri.

Uzori za mlade

S kim se identificiraju mladi i ko im je uzor? Mnogi nemaju odgovor na to pitanje. Neki su spomenuli sportaše ili muzičare. Međutim, kao i u većini drugih aspekata života, uzori su usko vezani za etnički identitet pojedinca. "Edin Džeko [poznati bošnjački fudbaler koji sada igra za Manchester City] je uzor za mnoge mlade. Međutim, za brojne druge on je samo musliman i njih ne zanimaju vrijednosti koje on nosi. Teško je imati dobar uzor. Dubioza Kolektiv [etnički miješana rock grupa] ... se sviđa svim mladim ljudima otvorenog uma, ali ne i nacionalistima." (KII, Omladinski komunikativni centar (OKC) Abrašević, 20. svibanj 2011., Mostar).

Mnogi od ispitanika su bili zabrinuti zbog činjenice da su mladi ljudi inspirirani i slijede uzore koje promoviraju mediji, a posebno 'turbo-folk'.⁸⁷ "Turbo-folk je ovdje popularan, promovira materijalistički svijet, a također žene predstavlja na negativan način. Sve što treba da uradite je da izgledate dobro da biste bili poznati i da se skinete, a ako ste ružni i nemate novca, ne možete biti uspješni. Sve ovo definira razvoj vrijednosti..." (KII, Omladinski komunikativni centar (OKC), 18. svibanj 2011., Banja Luka). Ljudi su bili zabrinuti o utjecaju ovih uzora na mlade ljude, njihovo razumijevanje uloga spolova i onoga što se od njih očekuje u životu i kako to postići. "Posebno dječaci treba da dokažu svoju muževnost, ali ne postoje pozitivni uzori za dječake. Od djevojaka se očekuje da budu 'seksi i plave'. U budućnosti bi se djevojke mogle brinuti samo za svoju ljepotu i baviti se 'jeftinom prostitucijom' kako bi postigle materijalno bogatstvo, a dječaci bi mogli biti agresivniji i macho." (KII, fondacija One World SEE, 12. svibanj 2011., Sarajevo).

Ovu zabrinutost dodatno podupire činjenica da se ljudi okreću neodgovarajućem ili čak kriminalnom ponašanju kako bi dobili ono što ne mogu sebi priuštiti, a to dodatno potvrđuju slučajevi kada se za kriminalce smatra da su uspjeli u životu, kao što je to slučaj sa Ismetom Ćelom Bajramovićem, članom kriminalne grupe koji je stekao novac tokom i nakon rata i kome su se divili posebno mladići iz ruralnih dijelova do njegove smrti samoubistvom. "Mladi ih mogu vidjeti kao uzore i početi pušiti, izostajati iz škole, krasti, te prodavati nelegalne supstance kako bi bili poput njih." (KII, predstavnik policije, 10. svibanj 2011., Sanski Most). Odrasli, a posebno nastavnici, su izrazili nadu da sami služe kao uzori na osnovu dobrog i respektabilnog ponašanja, ali su također bili svjesni izazova: "Kako nastavnik može biti uzor kada učenici vide da se nastavnici bore da se održe u ekonomskom smislu, dok druge osobe bez obrazovanja koje ne rade imaju daleko više novca?" (KII, predstavnik škole, 23. svibanj 2011., Srebrenica).

Ispitanici su istakli kritiku da društvo u BiH, za razliku od drugih zemalja, ne daje i ne promovira pozitivne uzore: "Mediji bi se trebali fokusirati na pozitivne uzore; u Hrvatskoj se prikazivao spot sa sportašima i muzičarima koji su govorili protiv nasilja." (KII, Fondacija za lokalnu demokraciju, 12. svibanj 2011., Sarajevo).

⁸⁷ Turbo-folk je specifičan žanr pop-folk muzike popularan širom Balkana. Potiče iz Srbije i mnogi ga povezuju sa erom Miloševića. Ali više nego što sadrži političke aspekte, poznat je po veličanju umjetne ljepote, skupih vozila i nakita, te promoviranju ideala zaradivanja brzog novca – u velikim količinama i bez mnogo truda.

7

Mladi kao akteri

Pasivnost i apatija

VELIKA VEĆINA MLADIH U BIH nemaju aktivnu ulogu u oblikovanju društva – u boljem ili lošijem smislu. "Apatični" je vjerovatno najčešće korištena riječ u slučaju ključnih informanata i mladih učesnika diskusija u okviru fokus grupe kako bi opisali odgovor mladih u BiH danas. Postoji opće slaganje da mladi nemaju aktivnu ulogu u društvu i ne pokušavaju dovesti do promjene na osnovu vlastite inicijative. Ključni informanti su to često navodili uz određenu dozu očaja i frustracije, posebno kada se nedostatak angažmana i entuzijazma odnosio na pitanja koja su od direktnog interesa za mlade ljude. "Kada sam bio mlad, želio sam vidjeti Jugoslaviju, Italiju, Mađarsku, Njemačku... Ali najdalja destinacija za mlade danas je noćni klub. Ovim mladim ljudima nedostaje ova dimenzija: nemaju interakciju sa osobama koje su drugačije. Odbijaju komunicirati sa osobama iz drugih etničkih grupa." (KII, predstavnik policije, 13. svibanj 2011., Banja Luka). "Počinjem osjećati ljutnju prema mladima... 2010. Ministarstvo obrazovanja Sarajevskog kantona je obećalo da će osigurati besplatne karte za javni prijevoz za studente, ali su kasnije odbili ispuniti svoje obećanje. Unija studenata je organizirala demonstracije i najavila ih na Facebooku. Otprilike 5.000 – 6.000 osoba je na Facebooku reklo da će prisustvovati, ali se na kraju pojavilo samo 500 osoba. To je razočaravajuće!" (KII, OIA, 25. svibanj 2011., Sarajevo)

Mladi su vrlo svjesni i kritični prema sebi, okruženju i situaciji, ali općenito ne poduzimaju ništa kako bi promijenili nešto. Navedeni su brojni razlozi za to. Prije svega, mladima općenito nedostaje samopouzdanje da će njihove aktivnosti imati uspjeha, tako da su nevoljni da uopće pokušaju. Kao djelimičan razlog je navedena još uvijek utjecajna 'kultura socijalizma' u kojoj bilo kakva vrsta promjene mora doći od i/ili biti odobrena od strane organa. Nove inicijative se ne nagrađuju, zapravo postoji veća vjerovatnoća da budu kažnjene. "Postoji historija [još od vremena Jugoslavije] nezauzimanja javnog prostora i protestiranja." (KII, fondacija One World SEE, 12. svibanj 2011., Sarajevo). Mnogi mladi nisu navikli da preuzimaju inicijativu i nisu nikada naučili da kritički razmišljaju, analiziraju situaciju i daju prijedloge za poboljšanja. Zaista, čini se da konzervativniji dijelovi obrazovnog sistema aktivno odvrćaju od kritičkog razmišljanja – pristup koji u velikoj mjeri kritiziraju napredni nastavnici i profesori.

Ovaj nedostatak pouzdanja znači da se logističke i birokratske prepreke smatraju nesavladivim. "Ljudi su fragmentirani [rašireni širom zemlje], a infrastruktura za kretanje od mjesta do mjesta je loša; inače bi ljudi [u određenom trenutku] mogli da se okupe radi 'male revolucije'" (KII, fondacija One World SEE, 12. svibanj 2011., Sarajevo). "Kako proći kroz birokratske procedure? Morate popuniti obrasce kada organizirate javno okupljanje." Ponekad prethodno negativno iskustvo dovodi do "straha od neuspjeha koji sprečava bilo kakvu aktivnost; brojne inicijative su poduzete, ali većina njih nije uspjela, a mladi su obeshrabreni. Propuštene su brojne prilike." (učesnik radionice u lipnju). Neki su također bili zabrinuti u svezi s tim da li će svi

odobriti promjene koje oni žele: "...ukoliko dovedemo do promjene ovim protestom, hoće li nas ljudi podržavati i biti time zadovoljni?!" (učesnik radionice u lipnju).

Strah od negativnih posljedica je također veliki faktor. Postoji strah od socijalnih posljedica: od obilježenosti kao "provokator". Ali ono što je donekle zabrinjavajuće je činjenica da su mnogi izrazili zabrinutost da angažman, posebno kada se radi o pozivanju na veće socijalne ili političke promjene, može imati negativne posljedice za pojedince i članove porodica. To uključuje i zabrinutost za podjele u školama. "Postoji strah da ukoliko smo aktivni, da će naši nastavnici biti subjektivni prema nama, te da bi to na negativan način utjecalo na naše ocjene." (učesnik na radionici u lipnju). Neki su izrazili bojazan da bi članovi porodice zaposleni u javnom sektoru, ali također u privatnom sektoru (s obzirom na političke veze za koje se čini da postoje skoro svugdje) mogli izgubiti zaposlenje, što je veliki rizik u periodu velikog nezaposlenja. "Važno je da svoje mišljenje možemo iznijeti u javnosti. Odrasli se boje da kažu šta zaista misle, zato što će izgubiti posao ukoliko ne podržavaju vodeću stranku. Ne možemo uživati svoja osnovna prava." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, srednjoškolkica, Sanski Most). Mnogi mladi se osjećaju posebno obeshrabreni od strane svojih roditelja. "Svi govore da ne možemo otvoreno reći stvari. Naši roditelji nas uče da se utopimo u masi." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 22 godina, Bošnjakinja, studentica, Sarajevo). To je naznaka vrlo velike politizacije svih segmenata društva, te male količine povjerenja koje ljudi imaju u državu i njene institucije, tako da se mladi osjećaju tako ranjivo i ograničeni u svojim pravima.

Također je izražena zabrinutost da bi protesti mogli poremetiti socijalnu i političku ravnotežu, te čak dovesti do nasilja. "Ukoliko organizirate javno okupljanje, postoji rizik da masu neće biti moguće kontrolirati." (učesnik radionice u junu). Zapravo, čini se da je održavanje 'mira i tišine' po svaku cijenu glavni motiv da se ne ide na ulice: predodžba koja se prenosi sa roditelja na djecu.

Mišljenja u vezi s tim kako se nositi sa tom pasivnošću i apatijom su podijeljena. Neki ljudi smatraju da je neophodna cijela smjena generacija kako bi se prevazišla frustracija i pasivnost (učesnik radionice u junu). Drugi ispitanici su naveli da pojedinci svojim djelima mogu dokazati da je promjena moguća (učesnik radionice u junu). Neki dugoročni angažman sa mladima i uključenost mladih u procese tokom velikog broja godina vide ključnim za osiguravanje njihovog angažmana: "Lako je inspirirati mlade ljude, navesti ih da se uključe i zainteresirati ih, ali morate održati taj trenutak. Morate ih voditi i dati im pomoć u vezi s onim što mogu uraditi, te na koji način mogu biti kreativni." (KII, GIZ, 24. svibanj 2011., Sarajevo).

Mladi kao 'pozitivni akteri': volontiranje, aktivizam i politika

Usprkos velikom nivou (samo)kritike, pokazalo se da iznenađujuće puno mladih ljudi učestvuje u omladinskim aktivnostima ili volontira, ili su zainteresirani za takve aktivnosti, sve dok ih neko drugi organizira. Mnoge od ovih aktivnosti su apolitične ili izvan glavnih tokova politike. Naprimjer, mlade zanima rad sa starijima ili druge socijalne inicijative, sport i kultura, ili se angažiraju na okolišnim pitanjima. "Postoji daleko više interesa među mladima [za okolišne aktivnosti]; to nije značajno za politički diskurs, ali jeste za socijalni." (KII Heinrich Böll Stiftung, 14. lipanj 2011., Sarajevo). U svim diskusijama u okviru fokus grupa su postojali ispitanici koji su najmanje jednom učestvovali u inicijativama koje okupljaju mlade iz različitih regija, različite religijske ili etničke pripadnosti, bilo da se radi o projektima kojima se ohrabruje opća razmjena i interakcija ili specifične inicijative koje za cilj imaju nošenje sa prošlošću ili pomirenje. Općenito, učesnici su uživali u ovom iskustvu i smatrali da je vrijedno. Naveli su da je potrebno više takvih aktivnosti i veće učešće osoba različitog podrijetla u češćim intervalima i tokom dužih vremenskih perioda.

Zapravo, kratkotrajnost i često neponovljiv karakter takvih važnih inicijativa su kritizirali mnogi koji su istakli da je to prepreka za održiv i dugoročni utjecaj. Ključni

informanti iz organizacija civilnog društva i međunarodnih provedbenih organizacija su objasnili kako su bili u stanju motivirati mlade da rade kao volonteri tokom dužeg vremenskog perioda, što u određenim slučajevima čak dovodi do toga da se mladi odlučuju za profesiju vezanu za mlade ili socijalni rad. "Ukoliko mladima date priliku da se izraze, to je dovoljno motivirajuće. Nakon određenog vremena postaju lideri i poznati su i u drugim općinama... Jedan 17-godišnji volonter je izabran za predsjednika Omladinskog vijeća BiH." (KII, ToPeeR, 14. svibanj 2011., Doboj). "Neki od onih koji su prošli našu obuku [program obuke za omladinske lidere] su se odlučili za karijeru u omladinskom sektoru, neki od njih čak vode neke od omladinskih centara." (KII, GIZ, 24. svibanj 2011., Sarajevo). Organizacije civilnog društva i omladinske organizacije, uključujući mnoge od onih koji su intervjuirani za ovo istraživanje, imaju zaposlenike koji su mladi i angažirani, te pokušavaju BiH promijeniti na pozitivan način.

Ipak, mladi ljudi koji preuzmu inicijativu da postignu i promijene nešto su malobrojni, te su većinom angažirani na omladinskim aktivnostima kao učesnici tokom dužeg perioda prije nego što preuzmu aktivniju ulogu. Moraju prevazići brojne prepreke kako bi se aktivnosti desile, te insistirati na promjenama na višem nivou. "Morate biti marljiviji ukoliko želite postići nešto. Prošle godine sam radio na projektu i obratio sam se nekim organizacijama za finansijsku pomoć, i tek sedmi put je bilo uspješno. Moramo izbrisati način razmišljanja 'mi mladi ne možemo učiniti ništa.'" (učesnik radionice u junu). Mladi često koriste novu tehnologiju, kao što je Facebook, za svoje aktivnosti. Bez obzira na to, njihovi napori često ne urode plodom zbog nedostatka javnog interesa. "Postojao je slučaj kada je dječak koji je bio bolestan nije prihvaćen u bolnici drugog kantona i zbog toga je umro. [U cilju podizanja svijesti o ovom pitanju] mi smo napravili Facebook grupe, prikupili određenu sumu novca i štampali letke. Ove informacije smo poslali medijima, a oni nisu izvijestili o tome." (učesnik radionice u lipnju).

Postoje formalne strukture i mehanizmi putem kojih mladi ljudi mogu učestvovati u jačanju glasa mladih i doprinijeti donošenju odluka. To uključuje: studentska/učenička vijeća u školama, sa mrežom vijeća u svakom entitetu; studentska udruženja i unije na nivou univerziteta; omladinske stranačke organizacije; posebni omladinski odjelci Saveza sindikata [krovna organizacija za radne sindikate] (KII, Friedrich Ebert Stiftung, 19. svibanj 2011., Sarajevo) ili omladinska vijeća u općinama. Međutim, mladi i ključni informanti su istakli da u mnogim općinama omladinska vijeća postoje samo na papiru, ali im se ne daju nikakva sredstva; te da je politički utjecaj tako raširen, posebno u studentskim unijama i udruženjima (radionica u lipnju).

OKVIR SA TEKSTOM 5: Mladi i politika

Istraživač iz Sanskog Mosta se bavio percepcijama mladih koje se odnose na politiku i političare. Ukupno su urađeni intervjui sa deset mladih ljudi, od kojih su četiri predstavnika bila iz organizacija civilnog društva i omladinskih/studentskih organizacija, a samo šest osoba koje su intervjuirane su bile direktno uključene u politiku. Iako su nalazi specifični za jednu lokaciju i nije ih moguće uzeti kao reprezentativne, daju interesantan pregled odnosa između mladih i političara. Nalazi su dopunjeni intervjui koje je vodio Saferworld sa mladim političarima i drugim ključnim informantima, te diskusijama tokom radionice u junu (vidi aneks 1 o metodologiji za više detalja).

Statuti većine političkih partija predviđaju članstvo mladih u iznosu od 20 do 30% u stranačkim organima, a neki, poput Socijaldemokratske stranke BiH (SDP-BiH) imaju čak i veći procenat od 35% (KII, Friedrich Ebert Stiftung, 19. svibanj 2011., Sarajevo; KII, Forum mladih SDP-BiH, 14. lipanji 2011., Banja Luka). U određenim političkim strankama postoji priznavanje (barem po njihovoj retorici) da su mladi važan faktor u političkom životu i da im se treba dati veći utjecaj u okviru stranačke strukture, te da mladi koji nemaju političku historiju mogu biti prednost za slijedeće izbore (KII, "Stranka za BiH" (PBiH), 26. svibanj 2011., Sarajevo). Ali na koji način se mladi angažiraju i djeluju u političkom životu? Slijede odgovori dati tokom intervjua koje su vodili mladi istraživači, dopunjeni informacijama iz intervjua sa ključnim informantima.

Šta motivira ili bi motiviralo mlade da se pridruže stranci ili postanu politički angažirani?

Neki, a posebno mladi ispitanici, izražavaju iskrenu želju da promijene stvari, da aktivno doprinose poboljšanju situacije u BiH. "(U budućnosti bih se željela angažirati politički) većinom da bih pomogla ljudima Bosne i Hercegovine ili ljudima u mom gradu. Jer sam sigurna da ne bih bila kao drugi političari,

te ne bih tražila vlastitu korist." (intervju 6 o utjecaju, studentica, Bošnjakinja, 17 godina, nije članica stranke, Travnik).

Međutim, većina mladih pristupa pitanju članstva u stranci sa daleko pragmatičnijeg stajališta. Uglavnom traže prednosti koje bi im takav korak donio: s obzirom na to da članstvo u stranci znači pristup zaposlenju, veze koje bi mogle biti korisne za budućnost, te druge mogućnosti poput putovanja u druge zemlje. "Mislim da je postati političar poželjno za mlade zbog toga što zarađuju mnogo novca; ali stranke ne nude mnogo poticaja. Ponašanje i stavovi starijih kolega je prilično kontraproduktivno, oni žele ostati na svojim pozicijama." (KI, Friedrich Ebert Stiftung, 19. svibanj 2011., Sarajevo). Čini se da politička vizija igra manju ulogu.

Da li mladi političari imaju šansu da se njihov glas čuje?

Postoji sumnja u vezi s tim koliko utjecaja mladi političari mogu ostvariti u sistemu u kojem dominira starija generacija. Mnogi ključni informanti su naveli da mladi ljudi koji žele karijeru u politici trebaju slijediti stranačku liniju – odnosno, preciznije, liniju stranačkog lidera. "Starija generacija političara ne daje šansu mlađoj generaciji. Ukoliko želite napredovati ka gore, morate raditi ono što vam politički lideri kažu." (KI, Omladinski forum SDP-BiH, 14. Lipanj 2011., Banja Luka). Kada mladi političari kažu da sarađuju sa starijim kolegama u jednakim partnerstvima, te da se njihova mišljenja poštuju, također priznaju da je to izuzetak čak i u njihovoj vlastitoj stranci. U pravilu "stariji političari žele zadržati sve pozicije ... (u našoj stranci), stariji političari su mozak; mi mladi smo ruke, radimo sve ono što kažu." (KI, Omladinska organizacija HDZ-a, 26. svibanj 2011., Sarajevo). U vezi s ovim, mladi ljudi koji se bave politikom su kritizirali nedostatak solidarnosti među vršnjacima koji bi mogli kritizirati starije kolege iz stranke i donijeti zajedničke odluke koje su nezavisne od stranačke linije, ali na kraju se slažu sa strankom kako ih lideri stranaka ne bi smatrali 'provokatorima'. Kao što je istakao jedan od mladih istraživača/član jedne od diskusija u okviru fokus grupa, "Na mom fakultetu smo osnovali studentsku grupu političkih naučnika i sastali se sa nekoliko političara. Postavljao sam kritična pitanja i hvalili su me zbog moje hrabrosti, ali su se uskoro ove osobe (članovi studentske grupe) pridružile strankama i moja se frustracija povećala. Postoji nedostatak solidarnosti." (učesnik radionice u lipnju, mladić, bosanski Hrvat).

Na kakva se pitanja fokusiraju mladi politički aktivisti?

Istraživanje koje su proveli neki od omladinskih istraživača je pokazalo da mladi ne vjeruju da će stariji političari riješiti omladinska pitanja, osim što daju obećanja pred izbore, te pružaju stipendije kako bi mlade motivirali da glasaju za njih. Mladi članovi stranaka su daleko svjesniji problema mladih, ali ne smatraju da su u poziciji da ih rješavaju, posebno kada se radi o složenijim pitanjima poput nezaposlenosti. Međutim, neki pokušavaju podići svijest starijih kolega o pitanjima mladih: "Kao mladi političari pokušavamo ubijediti stranačke kolege da više pažnje posvećuju obrazovanju, zaposlenju mladih, ali mislim da to nije dovoljno." (intervju 5 sa mladim političarem, 24 godine, Sanski Most). Drugi podržavaju omladinske inicijative, kao što je rehabilitacija dječijih igrališta, ili pokušavajući da navedu općine da podrže omladinska pitanja.

Da li su mladi politički aktivisti otvoreniji za "drugu stranu" nego starija generacija?

Neki od ključnih informanata koji rade sa mladim političarima, ali također i sami mladi političari su uočili da kada mladi jednom prevaziđu svoje stereotipe koje imaju u slučaju vršnjaka koji pripadaju drugoj strani – često putem zajedničkih sastanaka ili seminara koje organiziraju organizacije civilnog društva ili političke fondacije – u stanju su konstruktivno razgovarati i često se slažu u svezi sa političkim pitanjima. "Mladi političari nemaju problem da razgovaraju izvan stranačkih granica. Stariji političari pripadaju ratnoj generaciji, imaju probleme komuniciranja jedni s drugima." (KI, Omladinski forum SDP-BiH, 14. lipanj 2011., Sarajevo). Međutim, čini se da mladi političari mogu otvoreno raspravljati jedni s drugima samo na seminarima koji se aranziraju izvan konteksta stranke, ali se vraćaju u stranačke linije čim se vrate u zvaničnije okruženje.

Mladi kao 'negativni' akteri: nasilje i agresija

Na osnovu nalaza istraživanja, većina mladih u BiH spada u dvije kategorije: pasivni ili sa tendencijom ka pozitivnijim akterima. Međutim, manji broj mladih završi kao 'negativni akteri' u smislu da učestvuju u kriminalu ili delinkvenciji, ili se agresivno ili čak nasilno ponašaju prema drugima. Postoji percepcija među mladima, te među starijim ispitanicima, da su mladi danas agresivniji nego što je to bio slučaj u prošlosti, te da se maloljetnička delinkvencija povećava. Međutim, postojanje radikalnih (nacionalističkih, rasističkih, religijskih) grupa jedva da je imala značaja u diskusijama ispitanika. Može postojati nekoliko razloga za to: moguće je da ne postoji mnogo interesa radikalnih grupa (i ne treba ih smatrati problemom); postoji nedostatak informacija o njima; ili da se mladi osjećaju neugodno da o njima razgovaraju, zbog toga što su umorni da im se postavljaju pitanja o negativnim stvarima (utisak koji su istraživači imali nekoliko puta) ili zbog straha. U drugom slučaju, to bi bila problematična oblast koja bi zahtijevala detaljnije istraživanje.

Vrste nasilja i agresije

Mladi ispitanici su spomenuli različite manifestacije agresivnog ponašanja. Najveći dio agresije i nasilja mladih se smatra usmjerenim prema vršnjacima u školi i na ulici, a manje povezanim sa etno-nacionalističkim ili religijskim motivima danas nego u prošlosti. Umjesto toga, žrtve su većinom mladi i djeca koji se smatraju 'drugačijim' na jedan ili drugi način. Međutim, kada se jave tenzije, etnička ili religijska pripadnost se često koristi za eskaliranje i održavanje nasilja. "Međuetničke tenzije nisu motiv za konflikte i nasilje, već se koriste tokom eskalacije konflikta." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 21 godina, bosanska Srпкиnja, nezaposlena, Doboj). Ista izjava je data u svezi sa huliganstvom kod sportskih navijača. U BiH je došlo do nekoliko ozbiljnih slučajeva fudbalskog nasilja tokom proteklih par godina. Jedan poznati incident koji se često spominje se desio 2009. u Širokom Brijegu kada je 24-godišnji fudbalski navijač ubijen, a drugi povrijeđen u sukobu navijača dva protivnička tima. Tenzije se uglavnom javljaju na osnovu sportskog rivalstva, a neka od najvećih rivalstava su između klubova i navijača iz iste etničke grupe. Tamo gdje također postoji etnička razlika između navijača, to se može koristiti za izazivanje mase i trovanje atmosfere. "Postoji klub navijača po imenu 'Vojvode'. Postoji dio grada po imenu Čaršija u kojem žive isključivo Bošnjaci. Tako da ukoliko neko ko nije Bošnjak ide u Čaršiju, postoji velika mogućnost da će ih fizički napasti, ili obrnuto – ukoliko Bošnjak dođe u dio grada u kojem žive Srbi." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 18 godina, bosanski Srbin, srednjoškolic, Doboj). Ispitanik iz sektora civilnog društva koji radi sa mladima objašnjava: "Zavisno od toga gdje odrastete i kojoj etničkoj zajednici pripadate, postajete dio specifične grupe [navijačkog kluba]. Konflikti između tih grupa nisu specifično motivirani etničkim razlozima, ali idu u tom pravcu." (KII, ToPeeR, 14. svibanj 2011., Doboj). S obzirom na to da brojne huliganske grupe koriste etno-nacionalističke slogane, huliganizam se često predstavlja kao indikator konflikta i etničke mržnje. Međutim, kao i drugdje na svijetu, uzroci za to su često socijalne prirode.

S obzirom na visoke stope nezaposlenosti mladih u BiH i socijalne pritiske koji utječu na mlade ljude, postoji vjerovatnoća da će huliganstvo nastaviti privlačiti mlade – prvenstveno mlade muškarce koji to koriste kao priliku da iskažu svoje frustracije u svezi sa socijalnom situacijom.

Međutim, iako su ispitanici smatrali da je fizičko međuetničko nasilje manje izraženo, uočili su da verbalno nasilje i 'govor mržnje' prevladavaju na internet forumima, blogovima ili socijalnim mrežama poput Facebooka. "Postoji jako puno ružnih komentara na Facebooku, posebno u svezi sa etničkom i religijskom pripadnošću." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, Bošnjakinja, srednjoškolka, Sanski Most). Lokalne i međunarodne organizacije su sve više zabrinute u svezi sa ovim trendom i pokrenule su niz inicijativa kako bi podigle svijest i borile se protiv 'govora mržnje na internetu'. Studija koju je izradio OSCE, "Analiza borbe protiv zločina iz mržnje na internetu" (koja u trenutku pisanja dokumenta nije objavljena) navodi niz grupa/diskusija na Facebooku i YouTubeu koje šire i promoviraju mržnju protiv drugih etničkih grupa, koristeći prijatne vezane za rat, ali također vrijeđa seksualnu prirodu ili porodičnu čast.

Iako postoji nekoliko jasnih razlika po pitanju stavova i percepcija između različitih kategorija ispitanika (starost, rod, urbano/ruralno stanovništvo, itd.), postojale su jasne razlike između rodova kada se radi o fizičkoj agresiji i nasilnom ponašanju. Postoji veća vjerovatnoća da će dječaci i mladići biti počinitelji nasilja (vršnjačko nasilje, nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje), ali u njihovom slučaju također postoji veća vjerovatnoća da će biti žrtve vršnjačkog nasilja. Po mišljenju ispitanika djevojke rijetko koriste fizičko nasilje protiv drugih.

Faktori koji dovode do agresivnog ponašanja

Iako su ispitanici naglasili da etničke razlike najčešće nisu glavni uzrok agresije i nasilja mladih, oni su razgovarali o drugim faktorima za koje smatraju da doprinose nasilju, uključujući socijalne i kulturološke činioce, ali također utjecaj porodice.

Nasilje u porodici

U svim diskusijama u okviru fokus grupa nasilje u porodici je pomenuto kao vrlo raširen problem, ali također i problem o kojem se malo priča. Ključni informanti koji rade sa mladima su opisali nasilje u porodici kao jedan od razloga zašto mladi lakše pokazuju i prihvataju agresivno ponašanje, s obzirom na to da su mnogi koji su iskusili nasilje u porodici to smatrali normalnim načinom ponašanja: "Nasilni dječaci nauče tu vrstu ponašanja od očeva, nasilje protiv žena smatraju normalnim." (KII, Fondacija za lokalnu demokratiju, 12. svibanj 2011., Sarajevo). Ključni informanti su naglasili da mnogi mladi ljudi ne 'prepoznaju' nasilno i agresivno ponašanje jer nikada ne dobijaju savjete u svezi s tim šta je ispravno ili pogrešno od svoje porodice i društva. Stoga mladi ljudi lako mogu postati žrtve nasilja a da su svjesni da ih se tretira na neprihvatljiv način, ili čak počinio nasilja a da znaju da je to sa moralnog stajališta pogrešno i predstavlja krivično djelo.

Porodice izložene riziku su često opisivane kao 'nefunkcionalne': naprimjer, porodice koje stoje pod velikim ekonomskim i socijalnim pritiskom/problemima ili porodice u kojima jedan ili oba roditelja piju, koriste droge ili nelegalne supstance (KII, Fondacija za lokalnu demokratiju, 12. svibanj 2011., Sarajevo; KII, NDC Prijedor, 19. svibanj 2011.; KII, predstavnik policije, 19. svibanj 2011., Sarajevo). Nedavna historija BiH daje dodatnu dimenziju ovome; s obzirom na to da ratni veterani čine ranjivu grupu, te da su često traumatizirani ratnim iskustvima i nesposobni nositi se sa stresom. Pored toga su često nezaposleni i imaju probleme funkcionirati u društvu. Istraživanje o tome na koji način nedovoljna reintegracija i rehabilitacija/ratna trauma utječe na nasilje u porodici u postkonfliktnim situacijama je neadekvatno.⁸⁸ Pretpostavka ključnih informanata je da su to činioci koji pospješuju razvijanje nasilnog i agresivnog ponašanja u porodici. Stoga se nasilje u porodici, kao i u drugim kontekstima, prenosi sa jedne generacije na drugu kako žrtve postaju počinioци. Naši ispitanici smatraju da će to vjerovatno imati posljedice na šire dijelove društva kako se ekonomska i socijalna situacija bude pogoršavala. Procjenjuje se da su stvarne cifre koje se odnose na nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje daleko veće od zvaničnih statistika, te da se još uvijek radi o društveno stigmatiziranoj temi o kojoj se ne govori otvoreno.

Socijalni problemi i zlorabotrebа opojnih supstanci

Ključni informanti i učesnici diskusija u okviru fokus grupa su zlorabotrebа opojnih supstanci, posebno alkohola i droga spomenuli kao jedan od razloga zašto mladi, posebno muškarci, postaju agresivni i nasilni, te čine krivična djela vezana za droge. "Dostupnost alkohola je razlog povećanja broja mladih koji su nasilni." (KII, ToPeeR, 14. svibanj 2011., Doboj). "Djela koja se vrše su ozbiljnija i nasilnija, uz obilnu uporabu droga i alkohola." (KII, OSCE, 14. svibanj 2011., Bratunac). Smatra se i da socijalni i ekonomski kontekst igra značajnu ulogu, zbog toga što ljudi utapaju svoje frustracije u alkoholu ili zbog toga što koriste agresiju i nasilje kao ventil: "To je način na koji izražavaju svoju frustraciju, koristeći više droga i alkohola, jer su u protivnom tihi. Nasilni incidenti ... su također prouzrokovani lošom socijalnom i ekonomskom situacijom." (KII, "Stranka za BiH", 26. svibanj 2011., Sarajevo). "Treba uzeti u obzir socijalni okvir: tranzicijski problemi, droge, pristup informacijama, nezaposlenost i nedostatak ciljeva." (KII, predstavnik policije, 13. svibanj 2011., Banja Luka). Ukoliko se ekonomska situacija i situacija vezana za zaposlenje nastavi pogoršavati, socijalni problemi će vjerovatno više utjecati na mlade u BiH.

Prihvatanje agresivnog ponašanja

Ispitanici su smatrali da neki mladi agresivno ponašanje smatraju normalnim, te da vršnjaci to često ne osuđuju. Čak suprotno, posebno se mladi muškarci koji se tako ponašaju ili nose oružje (vidi ispod) u nekim slučajevima smatraju statusnim simbolom i načinom da se stekne poštovanje drugih: "... mladi ljudi smatraju da time što posjeduju oružje odmah postaju važni." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe,

djevojka, 26 godina, bosanska Hrvatica, nezaposlena, Novi Travnik). Neki ključni informanti su izrazili zabrinutost da bi filmovi ili muzika, posebno turbo-folk, mogli dodatno promovirati takvu vrstu ponašanja, te da bi se mladi muškarci čak mogli osjećati pod pritiskom da zadovolje ova (uočena) socijalna očekivanja i pribjegu i uporabi nasilja i kriminalnog ponašanja kako bi došli do lakog novca.

Dostupnost malokalibarskog, lakog i hladnog oružja

Kulturalno prihvaćanje (barem u nekim krugovima) agresivnog i 'macho' ponašanja je posebno zabrinjavajuće u kombinaciji sa dostupnošću malokalibarskog i lakog oružja. Čini se da sami mladi oružje u rukama mladih vide kao normalno. Mnogi mladi i ključni informanti koji su razgovarali s nama su nam govorili o svojim iskustvima vezanim za vršnjake ili studente koji donose oružje (i vatreno i hladno oružje, kao što su naprimjer palice ili noževi) ili eksplozivna sredstva poput bombi u kafiće, škole ili na fakultete. "Problem je da sve što možeš naći na ulici možeš naći i na fakultetu. Možeš naći droge, oružje, seks/prostytuciju." (KII, Atlantska inicijativa, 24. svibanj 2011., Sarajevo). "Imamo puno oružja, ali porodice ne znaju da nosimo oružje; roditelji općenito ne znaju puno o onome što se dešava sa njihovom djecom. Problem je što država ne sankcionira nošenje oružja." (učesnik radionice u lipnju). Za mnoga od ovih oružja se kaže da su zaostala iz rata i može ih se pronaći kod velikog broja porodica; a mladi (posebno mladići) ih uzimaju bez znanja roditelja. Također se čini da je lako kupiti oružje. "Oružje je ovdje jeftino i lako ga je kupiti." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 17 godina, Bošnjak, srednjoškolac, Novi Travnik). To je također povezano sa osjećajem nesigurnosti: "Ovdje je moguće pronaći sve vrste oružja. Većina mladih imaju neku vrstu oružja jer se osjećaju nesigurno." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 25 godina, Bošnjak, nezaposlen, Novi Travnik).

Čini se da je oružje posebno za mladiće statusni simbol koji im omogućava da budu prihvaćeni, da im se vršnjaci dive, te da se osjećaju važnim: "Mislim da je sistem vrijednosti općenito poremećen. Ljudi se pretvaraju da su važni i donose oružje u bar, te lako postaju agresivni ukoliko su pijani." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 18 godina, bosanski Srbin, srednjoškolac, Drvar). Oružje, posebno vatreno oružje, se rijetko koristi u borbama između mladih. Međutim, oružje se često može naći u svezi sa drugim krivičnim djelima i prekršajima. "Nema puno slučajeva u kojima mladi koriste oružje, ali ponekad nalazimo oružje u vozilima mladića. Ukoliko tražimo droge, često nađemo oružje." (KII, predstavnik policije, 20. svibanj 2011., Mostar). "Suočavamo se sa poremećenim sistemom vrijednosti, mladi vjeruju da posjedovanjem oružja odmah postaju važni." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 26 godina, bosanska Hrvatica, nezaposlena, Novi Travnik). Ova laka dostupnost oružja doprinosi osjećaju nesigurnosti među mladima, te građanima općenito,⁸⁹ te povećava rizik od konflikata koji dovode do nasilja.

⁸⁹ KII predstavnik policije, 13. svibanj 2011., Banja Luka; KII predstavnik policije, 14. svibanj 2011., Doboj; KII predstavnik policije, 17. svibanj 2011., predstavnik NVO i škole, Novi Travnik; KII predstavnik policije, 19. svibanj 2011., Sarajevo; KII predstavnik policije, 20. svibanj 2011., Mostar.

Mladi i pitanje budućeg konflikta

Mogućnost novog konflikta

MLADI IMAJU RAZLIČITE PERCEPCIJE u svezi sa ponovnom pojavom nasilja i vjerovatnoćom ponovnog konflikta. Ove razlike nisu vezane za 'kategoriju' ispitanika, već su uočene i kod mlađih i starijih ispitanika, žena i muškaraca, ispitanika iz monoetničkih i miješanih zajednica, te različitih etničkih grupa.

Većina ispitanika je smatrala da je mogućnost izbijanja rata nerealistična, te svakako po obimu jednaka prošlom. Bili su mišljenja da donosioci odluka ne bi dopustili da se to desi: prošli su kroz strahote 1990-ih, razumjeli su da rat ne donosi ništa dobro. "Mislim da smo dovoljno naučili iz prethodnog rata. Niko ne želi konflikt ponovo. Moramo biti zahvalni što smo živi." (učesnik radionice u junu, Bošnjak). Pored toga su smatrali da međunarodna zajednica to ne bi dopustila: "Sve dok su EU i drugi prisutni ovdje, neće biti rata, ali ne znamo šta će se desiti kada odu." (učesnik radionice u junu). "OHR je garancija za mir; oni garantiraju sigurnost, ali ne znamo šta će se desiti kada odu. Međutim, ne mislim da će otići tokom slijedećih 8 – 10 godina, a do tada ćemo biti spremni za pristupanje EU." (učesnik radionice u lipnju, Bošnjak).

Međutim, znatan broj ispitanika je izrazio sumnje: "Da ste pitali osobe neposredno prije rata, oni nisu mislili da će se desiti rat, ali je on ipak izbio." (učesnik radionice u lipnju). Samo nekoliko ispitanika je smatralo da glavni uzrok velikih nemira ili konflikta mogu biti međuetničke tenzije, ali su mnogi smatrali da bi se konflikt po izbijanju odvijao prema etničkim podjelama. To je slično gore navedenoj situaciji, kada su ispitanici naveli da agresiju i nasilje među pojedincima ne uzrokuju etničke razlike, ali da oni mogu poprimiti etničku dimenziju. Pomenuti su različiti uzroci i okidači za ponovno izbijanje konflikta:

■ Provokativni politički činovi

Naprimjer, referendum u RS je spomenut kao faktor koji bi mogao izazvati konflikt.⁹⁰ Mladi ljudi općenito smatraju da su političari ti koji odlučuju da li će doći do novog rata ili ne. Uporaba govora mržnje od strane političara i poticanje na netoleranciju se smatraju mogućim uzrokom konflikta. "U ovom trenutku politička situacija je vrlo nestabilna i napeta. Političari izazivaju mržnju manipulirajući pasivnom populacijom. Neophodno je raditi sa mladima kako bismo ih zaštitili od raznih nacionalističkih manipulacija." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 17 godina, bosanska Srпкиnja, srednjoškola, Trebinje).

⁹⁰ Interesantno je da je to pomenuto tokom diskusije u okviru focus grupe u Banja Luci i Trebinju, RS, u okviru monoetničke (srpske) grupe. Obzirom na utjecaj medija, ovo se prije može očekivati u FBiH.

■ Utjecaj radikalne manjine

Neki mladi su zabrinuti da bi mogla postojati određena manjina koja želi ponovo započeti konflikt usprkos većini koja je protiv novog rata, te da bi ta radikalna manjina mogla biti dovoljna u okolini u kojoj je lako manipulirati ljudima, uglavnom zbog straha da bi mogli postati žrtve. "Mislim da bi za ponovni konflikt bio dovoljan samo jedan procenat ljudi koji žele da se bore, te da bi zbog njih drugi koji to ne žele bili prisiljeni također posegnuti za oružjem." (učesnica diskusije u okviru fokus grupe, djevojka, 24 godina, bosanska Srpkinja, nezaposlena, Banja

■ Napeto okruženje

Neki ispitanici su smatrali da su godine političke krize stvorile fragilno okruženje ispunjeno strahom, te da je dovoljna samo mala varnica za novi konflikt. Naprimjer, jedan od učesnika radionice je spomenuo da bi se ljudi, ukoliko bi neko ispred BBI centra (trga u centru Sarajeva) ljudima povikao da su se Srbi organizirali u Banjoj Luci i da dolaze u Sarajevo, naoružali (učesnik radionice u lipnju, Bošnjak).

■ Gospodarska kriza i iz toga proizilazeći socijalni nemiri

Mnogi su stanje gospodarstva naveli kao mogući razlog i okidač novog nasilja: "Klasni, socijalni nemiri su mogući. Ja radim kao konobar i svaki dan slušam ljude koji su u najvećoj mjeri pod utjecajem finansijske krize." (učesnik diskusije u okviru fokus grupe, 28 godina, bosanski Srbin, Bratunac). Ključni informanti ne samo iz civilnog društva i međunarodne zajednice, već i predstavnici administracije, posebno policije, su potvrdili ova stajališta: neki od njih su naveli svoju podršku za proteste protiv dodatnog pogoršanja gospodarske situacije. Iako su se ljudi složili da su gospodarske poteškoće problem sa kojim se sve etničke grupe jednako moraju boriti, te nije bilo izjava da je jedna etnička ili religijska grupa imala prednost ili iskorištava druge, izražena je zabrinutost da bi se opća društvena frustracija mogla dovesti do većeg konflikta, te da bi to moglo na kraju dovesti do međuetničkih konfrontacija. "Ukoliko se gospodarska situacija i frustracija mladih ljudi nastavi, to može postati razlog za zabrinutost." (KII, predstavnik policije, 11. svibanj 2011., Drvar). "Socijalni, ekonomski i politički kontekst ovdje je nezaposlenost i siromaštvo... To su idealni preduslovi za izražavanje frustracije i nasilja za mlade ljude koji su nezadovoljni društvom i općim uslovima." (KII, predstavnik policije, 20. svibanj 2011., Mostar). "Postoji potencijal za društvene nemire, a samo korak dijeli društvene od nacionalnih nemira." (KII, predstavnik policije, 13. svibanj 2011., Banja Luka).

Kakva bi bila uloga mladih?

Jedan od razloga za zabrinutost starije generacije u BiH je da bi mladi, koji se ne sjećaju osobno strahota rata, ali koji su odrasli u podijeljenom društvu, mogli biti podložniji porukama bilo kojeg lidera koji pokušava potaći na mržnju i međuetničko nasilje. Međutim, kada im je postavljeno pitanje kakva bi bila njihova uloga u takvoj situaciji, odgovor od mladih je bilo jedinstveno i većinsko odbijanje nasilja. Ispitanici naglašavaju da se ne vide kao potencijalne okidače ili vođe novog konflikta, već vide 'druge', bilo generaciju svojih roditelja ili političare, kao moguće izazivače novog konflikta. Učesnici diskusija u okviru fokus grupa i mladi koji su kasnije učestvovali u radionicama su čvrsto odbacili ideju ponovnog nasilja. Naglasili su da ne žele konflikt i smatraju da je to primjenjivo na većinu mladih. "Ne bih željela ponovo konflikt, imala sam pet godina kada je rat počeo i još uvijek se dosta toga sjećam." (učesnica radionice u lipnju, djevojka, bosanska Srpkinja).

Ukoliko bi došlo do nasilnog konflikta, većina ispitanika je navela da bi mladi odabrali da pobjegnu u druge evropske zemlje. Boje se nasilja, nemaju želju da se bore jedni protiv drugih, te su shvatili da je onima koji su napustili Balkan tokom rata danas daleko bolje, i psihološki i gospodarski. "Kada bi neko pitao ljude poput nas o konfliktu, mi ne bismo odabrali konflikt. Mi [ljudi] trebamo biti oni koji će spriječiti bilo kakvu vrstu konflikta. Ukoliko počne rat, većina mladih će pobjeći jer je onima koji su otišli tokom prethodnog rata daleko bolje nego onima koji su ostali." (učesnik radionice u lipnju). "Ja bih također otišao, jer se rata sjećam jako dobro,

izgubio sam rođake, moji ujaci i njihova djeca su pobjegli i njihova djeca su dobro, a ja sam onaj koji ima traumu." (učesnik radionice u lipnju, bosanski Hrvat). "U slučaju konflikta bih povelala brata i pobjegla." (učesnica radionice u lipnju bosanska Srpkinja). Tokom drugog dana radionice, neke od učesnica su spomenule da su veče prije toga jedna drugoj obećale da se neće boriti jedne protiv drugih u slučaju izbijanja međuetničkog konflikta – vjerovatno samo trenutak prijateljstva, ali također jasan znak da ohrabrivanje i poticanje pozitivne interakcije može imati snažan učinak. Uprkos ovom otporu ulaska u konflikt, činilo se da postoji par ideja u svezi s tim kako spriječiti izbijanje konflikta ukoliko se tenzije povećaju. Stav ovdje je daleko više u skladu sa slijedećim: 'To je vaš konflikt, ne želimo imati ništa s tim, a ukoliko moramo, radije ćemo napustiti zemlju nego se boriti.' Istraživanje nije uključivalo mišljenja ekstremista ili radikaliziranih mladih koji bi mogli imati manje apsolutističke stavove u svezi sa uporabom nasilja, ali cjelokupna slika koja se stekla na osnovu istraživanja ukazuje na pacifizam.

9

Zaključci i preporuke

MLADI U BIH SU OPTEREĆENI LOŠOM REPUTACIJOM – u najboljem slučaju, važe za pasivne i apatične; u najgorem, spremni su za nasilje i sukobe. Međutim, naše istraživanje ukazuje na drugačije osobine: mladi imaju potencijal da konstruktivno učestvuju u stvaranju budućnosti BiH i dugoročno prevaziđu međuetničke barijere, ukoliko im se pruži odgovarajuća pomoć i poticaj i ukoliko budu u stanju vidjeti rezultate konstruktivnog učestvovanja u društvenom životu.

Pozitivne osobine

Sasvim je jasno šta mladi u BiH žele od svoje budućnosti: žele živjeti bez ekonomskih poteškoća, nacionalizma i politizacije, u mirnom i bezbjednom okruženju te u društvu koje im pruža pravičnije i bolje ekonomske i društvene mogućnosti. Mladi smatraju da su ratna dešavanja na njih ostavila daleko manje posljedica nego na generaciju njihovih roditelja; ne slažu se sa etničkim podjelama, a konstruktivnu socijalnu interakciju sa ljudima drugih etničkih grupa smatraju neophodnom, pozitivnom i poželjnom. Sa druge strane, tek nekolicina aktivno teži podizanju takvih mostova na sopstvenu inicijativu – većina ih čeka da neko drugi povede u pravom pravcu, ili se ne osjećaju dovoljno hrabrim da pokušaju sami.

Mladi posjeduju čvrsta uvjerenja po pitanju demokracije, jednakosti, ljudskih prava i mira: žele živjeti u društvu u kojem ljudi mogu reći ono što misle i utjecati na odluke te u društvu jednakih, bez obzira na etničku pripadnost, vjeru ili spol. Iznad svega, odlučno odbacuju rat i nasilne sukobe, pa se među mladima tek rijetko javljaju slučajevi međuetničkog nasilja. Ova pozitivna osobina predstavlja jedan od najjačih činilaca protiv učešća mladih u nasilnim sukobima.

Kritiziranje i apatija

Mladi pokazuju zapanjujuću spremnost da kritiziraju druge, kao što su roditelji i učitelji, ali i same sebe. Općenito su skeptični i nepovjerljivi prema organima vlasti, bez obzira na to da li se radi o političarima, javnoj upravi, medijima ili policiji. U najboljem slučaju, smatraju da se pomenute institucije ne zanimaju za probleme mladih, a u najgorem slučaju ih smatraju korumpiranim, negativnim, pa čak i destruktivnim po društvo. Mladi ne smatraju da elita koja donosi odluke zastupa njihova mišljenja i interese. Međutim, njihovo viđenje osoba na vladajućim položajima u većini slučajeva nije zasnovano na kritičkoj analizi stvarnih činjenica, već na loše definiranom „općem znanju“, glasinama i izvještajima medija – uprkos činjenici da mladi te iste medije kritiziraju zbog polariziranja stavova i manjka kredibiliteta.

Kritički stav mladih se ne pretvara u djelovanje protiv stavova ili odluka, niti u pokušaje da se nešto promijeni; prije se može reći da se pretvara u sveprožimajući osjećaj apatije i fatalizma. To je djelomično posljedica toga što se sve što je povezano

sa politikom doživljava kao „prljavo“, ali isto tako i zbog toga što mladi ne osjećaju dovoljno samopouzdanja niti su u položaju da se oglašavaju i proaktivno djeluju.

Ovakva apatija ne utječe samo na međuetničke i međuregionalne interakcije, već na skoro sve aspekte života mladih. To je istovremeno i blagoslov i kletva za dinamiku mira i konflikta. Malo je vjerovatno da će mladi postati žrtve onih koji će ih izmanipulirati ili učiniti radikalnim u svrhu etničko-nacionalističkih ideja i ideja koje podržavaju sukobe, ali je isto tako malo vjerovatno da će apatična mladež postati pokretačka sila pozitivnih promjena bez značajne podrške i poticaja. Sistem potiče mlade da se povuku u svoje privatne sfere te u potpunosti isključe iz politike i javnog života. To je velika propuštena prilika, pošto BiH time ostaje bez prilike da iskoristi talentirane mlade ljude koji mogu razviti ideje za novo društvo i ostvarivanje pozitivnih političkih promjena. Isto tako, ključni segment društva ovakvim stavom propušta priliku držati donosiocima odluka odgovornim za svoje postupke, pa se stvara prostor za nestručnost, korupciju, balansiranje na ivici rata te njihovo moguće daljnje cvjetanje.

Stalne opasnosti

Usprkos pozitivnim stranama, u društvu su i dalje prisutni faktori koji potiču razvoj radikalizacije i nasilja. Mladi u BiH i dalje rastu u nestabilnom, podijeljenom i krajnje ranjivom društvu sklonom incidentima koji mogu poremetiti javni red i mir te osjetljivi odnos između etničkih skupina. Agresivno ponašanje, nasilje u porodici te nasilje među vršnjacima su česte pojave, a društvo te pojave ne osuđuje na način koji će ljude sprečavati da usvoje takva ponašanja. Oružje je lako dostupno mladim muškarcima i ono se vrlo često smatra statusnim simbolom. Sve više mladih se suočava sa ekonomskim problemima i malim izgledima da će poboljšati svoju situaciju ulaganjem napora u, na primjer, postizanje dobrih ocjena u školi. Pored loše ekonomske situacije, nepotizam i loše rukovođenje također usporavaju razvoj. Što se tiče politike, mladi misle da se njihovo mišljenje ne računa te da političke stranke i elite zapravo igraju igre radi stjecanja osobne koristi, a ne kako bi služili mladima i općoj javnosti.

Aktivnosti vlade na općinskom, entitetskom i državnom nivou uglavnom ne uspijevaju stvoriti prioritete i riješiti probleme mladih. Organiziranje inicijativa za mlade ili omogućavanje mladima pristup resursima često zavisi od pojedinaca, a ne od institucija. Organizacije za civilno društvo, lokalni i međunarodni NVO-ovi te regionalne/međunarodne organizacije organiziraju brojne inicijative, ali one zavise od sredstava koja se često daju samo za jednokratne inicijative i kratkoročne ili srednjoročne vremenske periode, a ne za dugoročno i strateško angažiranje, kao podrška razvoju djece i mladih od ranih godina.

Potreba za „jakim vođom“ koju neki od mladih ljudi pokazuju ne mora još biti znak za uzbunu, već pokazatelj želje da vlada barem stremlji u određenom pravcu, umjesto da blokira napredak; ali ako ovakva tendencija zaživi i ako to dovede do općeg nepovjerenja u demokratiju, to bi mogao postati razlog za brigu.

U ovom trenutku, najveća opasnost prijeto od eventualnih društvenih nemira kao reakcije na gospodarsku i političku situaciju. Frustracija je velika i sve više jača, pa bi u određenom trenutku mogla dovesti do javnih štrajkova i protesta širih razmjera. Premda protesti mogu donijeti i pozitivne promjene kroz javno izražavanje nezadovoljstva političkom elitom, postoji opasnost da bi, u slučaju eskalacije u nasilje, protesti stvorili prostor za međuetničke sukobe. Iako trenutno nema žalbi na favoriziranje određene etničke skupine, s obzirom na historiju etničkih podjela i sukoba, ovaj aspekt je i dalje vrlo osjetljiv. Naročito bi političari mogli doći u iskušenje da usmjere frustraciju javnosti po pitanju korupcije, nezaposlenosti i političke i gospodarske krize na međuetničke sukobe. Postavlja se pitanje da li će mladi, usprkos tome što nemaju sklonosti ka konfliktima, biti dovoljno jaki da odole

nasilnim porivima, pogotovo u atmosferi straha od „drugih“ i raspirivanja etničkih i nacionalističkih osjećaja.

Uloga Europske unije (EU)

Direktno, ili indirektno, kroz svoje politike, strategije i programiranje, EU se bavi različitim pitanjima koja su osnova izazovima predstavljenim u ovom istraživanju. Međutim, većina tih inicijativa se ne bavi direktno djecom i omladinom. Također, mladi nemaju često priliku da iznesu mišljenje ili učestvuju u izradi politika i programa, niti se mlade obavještava i upućuje u te politike i programe. Pored toga, EU ne želi da se njena angažiranost u BiH posmatra kroz prizmu jačanja mira i sprečavanja sukoba; EU integracije se uglavnom smatraju za (jedini) način osiguravanja razvoja i stabilnosti. Međutim, s obzirom na stalne pritužbe i netrpeljivosti između etničkih grupa, tenzije koje potpiruju političari te ograničen i spor napredak na putu EU integracija, moglo bi se reći da je takav stav pretjerano optimističan. Podržavanje procesa EU integracija je nesumnjivo presudno, ali je potrebno poduzeti posebne mjere za dublje društveno pomirenje i jačanje mira i stabilnosti – zapravo, to bi trebao biti sveprožimajući cilj svih drugih politika i strategija u BiH.

Mnogi rezultati ovog istraživanja se ne odnose isključivo na mlade u BiH. Mladi u drugim zemljama Europe se jednako tako nose sa problemima visokih stopa nezaposlenosti, gospodarskim preprekama, frustracijama zbog marginalizacije i zanemarivanja kojeg trpe od političara, porastom delinkvencije i agresivnosti mladih (odnosno, načina na koji se ovi problemi vide). Tako je nedavno došlo do masovnih protesta (u nekim slučajevima i nasilnih), kao što su protesti u Španiji i Londonu 2011. godine, kada su mladi izašli na ulice zahtijevajući kvalitetno obrazovanje i mogućnost zaposlenja. U BiH, mladi rijetko smatraju da mogu učestvovati u pokretanju stvari. S druge strane, historija i mogućnost pojave nasilnih sukoba u BiH još više ističu potrebu da se mladi uključe u proces odlučivanja te da se njihove ambicije uzmu u obzir s ciljem stvaranja bolje i naprednije budućnosti, jer će u suprotnom postati „zaboravljena“ ili čak „izgubljena“ generacija.

Preporuke državnim institucijama i akterima civilnog društva u BiH

Preporuke koje slijede su izvedene iz prijedloga i ideja do kojih se došlo tokom ovog istraživanja, naročito na osnovu stavova mladih iskazanih na fokus grupama, mišljenja mladih istraživača te mišljenja sa radionice posvećene mladima koja je održana u rujnu 2011. godine. U preporukama su sadržane i informacije prikupljene kroz razgovore sa ključnim ispitanicima kao što su državni i međunarodni zvaničnici, kao i ideje koje je iznijela partnerska organizacija Saferworlda - Nansen dijalog centar Sarajevo.

1. Pitanja mladih treba učiniti državnim prioritetom

U suradnji sa nevladinim organizacijama i međunarodnim nevladinim organizacijama, školama i drugim omladinskim akterima, državnim agencijama, naročito onim koje se bave pitanjima mladih (na primjer, Povjerenstvo za mlade), potrebno je:

■ Utvrditi ključna pitanja

Utvrditi šta mlade zabrinjava i šta mladi smatraju prioritetima kako bi se poboljšala njihova trenutna situacija te njihovi izgledi za budućnost, na participatoran i inkluzivan način (na primjer, pomoću fokus grupa i razgovora), kako bi se prikupila njihova mišljenja i preporuke, stavovi stručnjaka koje rade sa mladima te organizacija civilnog društva i roditelja. Ovakvo „mapiranje problema“ treba redovno ažurirati.

■ **Usvojiti strategiju**

Na osnovu identifikacije problema te uz konsultacije sa mladima potrebno je finalizirati, usvojiti i implementirati strategiju za mlade na državnom i federalnom nivou, uz istovremeno osiguravanje struktura, mehanizama, kapaciteta i resursa potrebnih za njenu implementaciju i nadzor. Strategiju je potrebno ažurirati svakih nekoliko godina, uz uključivanje mladih na različitim nivoima. U Republici Srpskoj, gdje ovakva strategija postoji, fokus treba staviti na osiguravanje adekvatne implementacije i stalne revizije.

■ **Osigurati koordinirani pristup**

Utvrđiti jasne strategije, procedure i smjernice za sve nivoe upravljanja (lokalne, općinske, kantonalne i državne) kako bi se poboljšala komunikacija, konsultiranje i koordinacija među svim organima i tijelima koja se bave pitanjima mladih

■ **Osigurati mogućnosti za financiranje**

Potrebno je osigurati da se sredstva za omladinske projekte dodjeljuju omladinskim organizacijama i drugim zainteresiranim akterima na pravedan i transparentan način, kroz javne pozive za podnošenje zahtjeva koji se blagovremeno objavljuju široj javnosti.

■ **Zauzeti partnerski pristup**

Raditi na sklapanju partnerstava među općinama, školama i omladinskim organizacijama/organizacijama civilnog društva, kako bi se rješavala pitanja mladih. Strategije za mlade mogu dodatno poticati sklapanje ovakvih partnerstava odvajanjem sredstava u takve svrhe.

■ **Osigurati dovoljno osoblja**

Odrediti resurse koji će kontinuirano raditi na proširenju kapaciteta stručnih osoba koje rade sa mladima (socijalnih radnika/sluzbenika za mlade, učitelja, policijskih sluzbenika, općinskih sluzbenika, sudija za mlade, omladinskih psihologa, i tako dalje) kako bi se adekvatno odgovorilo na probleme i izazove sa kojima se mladi susreću.

■ **Zastupati interese mladih i pratiti rad vlade**

Lokalne i međunarodne nevladine organizacije trebale bi pozivati vladu i političke stranke da stvore prioritete za pitanja mladih; prate prakse, napredak i transparentnost; i držati vladu, njene institucije i političare odgovornim za data obećanja.

2. Stvoriti uslove za veću angažiranost mladih i aktivizam u društvenom, kulturnom i političkom životu, uključujući poticanje volontiranja

Državne institucije, naročito one koje se bave pitanjima mladih, bi trebale:

■ **Promovirati volontiranje** kao način intenziviranja društvene i građanske uključenosti mladih, te smatrati volontersko iskustvo dijelom obrazovnog i radnog iskustva.

■ **Osigurati da je pravo na javno protestiranje i slobodu mišljenja** zagwarantirano i da ljudi nisu diskriminirani na radnom mjestu ili u privatnom životu zbog iznošenja svog mišljenja.

Državne i omladinske agencije, naročito one koje surađuju sa lokalnim i međunarodnim NVO-ovima u svezi sa pitanjima mladih bi trebale:

■ **Pružati mladima vještine i samopouzdanje da preuzmu inicijativu i aktivno učestvuju u društvu**

Pružati podršku programima koji stvaraju prilike za razvoj leaderskih vještina i nagrađivati inicijative, na primjer, kroz školske projekte ili takmičenja djece/mladih na nivou BiH.

■ **Njegovati demokratsku debatu**

Stvoriti prilike za diskutiranje među mladima sa ciljem: jačanja njihovih sposobnosti i samopouzdanja za učestvovanje u otvorenoj debati na različite društvene teme; učenja slušanja i poštivanja mišljenja drugih, iznošenja konstruktivne kritike i pronalaska kompromisa. Ovakve prilike mogu se javiti u vidu debatnih klubova ili takmičenja na lokalnom, entitetskom, državnom ili regionalnom nivou te se mogu fokusirati na opća pitanja koja utječu na mlade.

Lokalni i međunarodni NVO-ovi bi trebali:

■ **Promovirati omladinski aktivizam**

Podržavati i implementirati programe (naročito u ruralnim područjima) koji stvaraju mogućnosti djeci od malih nogu da idu na organizirana ljetovanja/zimovanja, učestvuju u događanjima, aktivnostima i kampanjama gdje imaju aktivnu ulogu, tako da odrastaju doživljavajući aktivno učestvovanje u zbivanjima kao nešto što je važno, poželjno i pohvalno.

■ **Ostaviti prostora za građevinske projekte**

Osigurati „sigurna mjesta“ za mlade, kao što su omladinski ili sportski klubovi, gdje mogu provoditi vrijeme sa vršnjacima i na konstruktivan i kreativan način, uz stručno usmjeravanje i savjetovanje.

■ **Podići svijest o dostupnim mogućnostima**

Podržavati i implementirati programe (kao što su informativne kampanje po školama, u medijima i na socijalnim mrežama) koje podižu svijest mladih o postojećim prilikama kako bi se više angažirali u društvenom, političkom i kulturnom životu.

Lokalne i međunarodne NVO bi uz pomoć međunarodne zajednice trebale:

■ **Pomno pratiti aktivnosti i vršiti pritisak na državne institucije u cilju očuvanja ljudskog prava na mirno protestiranje**

Treba izvršiti procjenu da li je strah od toga da će učestvovanje u javnim demonstracijama imati štetne posljedice (poput gubitka posla) zasnovan na stvarnim dokazima ili samo na glasinama i neosnovanim strahovima. Ukoliko se strahovi pokažu opravdanim, treba izvršiti pritisak na vlasti da osiguraju poštovanje ljudskog prava na mirno protestiranje.

3. Podržavati učešće mladih u donošenju odluka i u politici

Državne institucije bi trebale:

■ **Uključiti učenike i studente u proces odlučivanja u školama i na univerzitetima**

Podržavati političko učenje, diskusije i angažiranost u školama i na univerzitetima, uključujući davanje stvarne odgovornosti i utjecaja školskim i studentskim vijećima, bez njihovog podčinjavanja stranačkim politikama.

Političke stranke, uz podršku lokalnih i međunarodnih NVO-ova, bi trebale:

■ **Uzeti u obzir probleme i prioritete mladih**

Političari na lokalnom i državnom nivou bi se trebali savjetovati sa mladima u svezi sa pitanjima koja su bitna za mlade i pobrinuti se da ta pitanja budu obuhvaćena politikama stranke.

Političke stranke bi trebale:

■ **Omogućiti mladim političarima da utječu na stranačku liniju**

Političke stranke bi trebale primati mlade ljude koji žele biti politički aktivni i podržavati diskusije o novim idejama na stranačkim debatama. Omladinska krila političkih stranaka bi trebala imati pravi utjecaj na izradu stranačkih politika.

4. Pozabaviti se pitanjima bezbjednosti i sigurnosti mladih

Vlada i njene institucije bi trebale:

■ **Implementirati i poboljšavati zakone**

Uskladiti zakone na državnom i entitetskom nivou sa međunarodnim standardima o pitanjima kao što su huliganstvo, maloljetnička delinkvencija, nezakonito posjedovanje oružja, nepotizam i korupcija te osigurati strogu i ujednačenu primjenu ovakvih zakona.

■ **Koristiti nove/društvene medije**

Policija bi se trebala više koristiti vidovima komunikacije koji su tipičniji za mlade kao što su Twitter i Facebook, kako bi se uspostavio konstruktivan odnos sa mladima i

razmjenjivale relevantne informacije, uključujući informacije o prevenciji kriminala, informacije o zaštiti/savjetima za žrtve nasilja, itd.

- **Iskoristiti Forume o sigurnosti zajednice (CSF-ove)** i slične mehanizme, gdje takvi postoje, i oblikovati ih tako da dopru do mladih, i uključe mlade u utvrđivanje, razmatranje i rješavanje pitanja sigurnosti i bezbjednosti koja se na njih odnose. Državne institucije, škole, roditelji, i nevladine organizacije/međunarodne nevladine organizacije bi trebale:

- **Reagirati na agresivno ponašanje djece i tinejdžera**

Aktivno osuđivati agresivno i nedruštveno ponašanje od malih nogu. To podrazumijeva promoviranje pozitivnih, neagresivnih modela ponašanja i uzora, sa posebnim osvrtom na dječake i mladiće kako „muževnost“ ne bi povezivali sa nasilnim i agresivnim pojmovima.

5. Aktivno promovirati međuetničko, međuvjersko i međuregionalno razumijevanje

Državne agencije, u suradnji sa lokalnim i međunarodnim NVO-ovima, bi trebale:

- **Preoblikovati politike i izraditi strategije i programe** na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou kojima će se omogućiti bolja i intenzivnija interakcija između mladih različitih etničkih i vjerskih skupina.
- **Posmatrati stvari dugoročno**
Napraviti prioritete za dugoročne i strateške programe (u odnosu na kratkoročne) koji su usmjereni na njegovanje međuetničkog razumijevanja i dijaloga.
- **Organizirati razmjenske posjete**
Organizirati redovne razmjene đaka i studenata, te članova omladinskih klubova iz različitih entiteta, regiona i različitih etničkih/vjerskih omladinskih skupina.
- **Poticati diskusije o prošlosti uz prisustvo medijatora**
Pružiti priliku mladima da diskutiraju o historiji BiH kako bi ispričali svoju stranu priče i slušali druge u neutralnom i „sigurnom“ okruženju, ukoliko je potrebno, uz prisustvo osobe koja je stručna u postkonfliktnom pomirenju i dijalogu.

6. Iskorijeniti diskriminaciju i segregaciju u školama, na univerzitetima i na radnom mjestu

Državne agencije bi trebale:

- **Odreći se svih vidova diskriminacije u teoriji i praksi**
Osigurati da svi konstitutivni narodi u BiH, nacionalne manjine i ostale skupine imaju jednaka prava pred zakonom. Osigurati jednaku dostupnost školovanja i mogućnosti za zaposlenje bez obzira na etničku i vjersku pripadnost, političke stavove ili mjesto podrijetla.
- **Sačiniti usklađen plan i program nastave**
Suštinski promijeniti način na koji se predaju takozvani „nacionalni predmeti“: uvesti jedinstven plan i program za sve škole u BiH, sa posebnim fokusom nastave na poticanje uzajamnog razumijevanja i debate po pitanju tradicionalno različitih tumačenja određenih tema.
- **Uvesti „građansko obrazovanje“ kao obavezan predmet u svim školama**, a ne ostavljati nadležnom kantonalnom ministarstvu da odlučuje o uvođenju ovog predmeta.
- **Uvesti etički kodeks** za nastavnike u školama i univerzitetima kako bi se izbjeglo poticanje etničke/vjerske/političke polarizacije.
Lokalni i međunarodni NVO-ovi bi trebali:
- **Uključiti stariju generaciju:**
Podržavati i implementirati programe koji također pomažu i starijoj generaciji, naročito roditeljima i učiteljima, da prevaziđu stereotipe, predrasude i zaostavštinu prošlosti i da razumiju na koji način mogu igrati pozitivnu ulogu u sprečavanju sukoba i mržnje među mladima.

- 7. Poboljšati kvalitet obrazovanja**
- Državne agencije, uz pomoć lokalnih i međunarodnih NVO-ova, bi trebale:
- **Pozabaviti se pitanjem korupcije u sektoru obrazovanja** boljom provedbom antikorupcijskih zakona i uspostavljanjem sustava u kojem je moguće prijaviti korumpirano ponašanje bez straha od negativnih posljedica.
  - **Promovirati kritičko razmišljanje** u učionici i potaći mlade da dovode konsenzuse u pitanje, analiziraju informacije i zastupaju različite stavove istovremeno poštujući raznovrsnost i razlike.
- Državne agencije bi trebale:
- **Usvojiti zajedničku politiku i standarde za visoko obrazovanje**
- Stvoriti zajednički okvir politika za visoko obrazovanje na nivou države, jer njegovo odsustvo odlaže uvođenje Bolonjskog procesa za Evropski prostor visokog obrazovanja. Također je potrebno uvesti zajedničke standarde za priznavanje ili akreditiranje univerziteta kako bi se poboljšao kvalitet visokog obrazovanja. Potrebno je uspostaviti programe razmjene u srednjoškolskom i visokom obrazovanju sa drugim evropskim školama i univerzitetima kako bi se povećala mobilnost studenata.
- 8. Obezbijediti psihološku i socijalnu podršku djeci, mladima i porodicama koje se nose sa specifičnim problemima**
- **Poboljšati kapacitet socijalnih službi**
- Vijeća za socijalnu skrb, socijalni radnici, stručnjaci za mlade i porodične odnose trebaju utvrditi i pomagati porodice koje su sklone ili pate od nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja. To podrazumijeva osiguravanje odgovarajućih sredstava i osoblja, stručnih i obučenih uposlenika i bolju koordinaciju i komunikaciju između agencija i institucija.
- **Usmjeriti fokus na ugrožene mlade ljude:** Posvetiti posebnu pažnju djeci i mladima iz „nefunkcionalnih“ porodica kako bi se spriječilo zlostavljanje i zanemarivanje, porodično ili spolno uslovljeno nasilje te iskazivanje antisocijalnog ponašanja mladih prema drugima.
  - **Raditi sa roditeljima** sa psihološkim i/ili socijalnim problemima kako bi se umanjio njihov utjecaj na djecu. Ovo se ne odnosi na učesnike rata koji još uvijek mogu imati probleme izazvane ratnim iskustvima.
- 9. Ulagati više napora u rješavanje aktuelne ekonomske krize i poduzimati mjere protiv visoke stope nezaposlenosti i pogoršavanja gospodarske situacije.**
- Državne agencije (uz pomoć civilnog društva) bi trebale:
- **Staviti fokus na nezaposlenost mladih.**
- Odrediti prioritete za otvaranje radnih mjesta za mlade.
- **Poticati konsultacije,** koordinaciju i suradnju između ključnih ministarstava nadležnih za obrazovanje i zapošljavanje, kao što su Ministarstvo obrazovanja, Ministarstvo rada, entitetski i kantonalni organi vlasti, organizacije civilnog društva, privatni i javni sektor, kako bi se utvrdile strategije za uvođenje mladih u tržište rada.
  - **Poboljšati dostupnost informacija o tržištu rada**
- Redovno vršiti i objavljivati procjene o potrebama i prognozama za tržište rada te ih dijeliti mladima u školama i na univerzitetima kako bi se učenicima omogućilo da informirano odlučuju o svojoj profesionalnoj budućnosti.
- **Njegovati bližu suradnju između obrazovnog sistema i poslovnih sektora,** na primjer, u vidu prezentacija ili okruglih stolova učenika i predstavnika ekonomskog/poslovnog sektora, posjeta preduzećima i mogućnosti stažiranja za mlade.
  - **Aktivno i očitno se baviti pitanjem korupcije i nepotizma**
- Pobrinuti se da Agencija za borbu protiv korupcije osnovana 2009. godine raspolaže sa dovoljno ljudskih i finansijskih resursa kao da ima jasan mandat da se učinkovito bori protiv korupcije.

10. Uvesti profesionalnije i nezavisnije medije kako bi se prevazišla polariziranost i ispolitiziranost medija

Državne agencije bi trebale:

- **Čuvati nezavisnost i djelotvornost Regulatorne agencije za komunikacije (RAK)** kao transparentnog i funkcionalnog mehanizma za nadzor medija, te čuvati nezavisnost njenog izvršnog odbora, te se brinuti da su proračunska sredstva za ovu agenciju blagovremeno i u potpunosti dostupna.
- **Jačati napore usmjerene na borbu protiv diskriminacije i govora mržnje** usklađivanjem zakona o slobodi izražavanja i štiteći novinare od političkih i drugih pritisaka.

Mediji bi trebali:

- **Vršiti istraživanja** mišljenja mladih o medijima i trenutnom medijskom izvještavanju te promjena koje bi mladi voljeli vidjeti u medijima i izvještavanju kako bi medije smatrali relevantnijim, informativnijim i pouzdanijim/vjerodostojnijim.
- **Stavljati veći fokus na pitanja mladih**

Javni radio-televizijski servisi bi trebali ostavljati više prostora mladima da otvoreno diskutiraju o, za njih, značajnim temama i razvijaju sopstvene formate.

Preporuke za Europsku uniju

EU bi trebala pomagati Vladu BiH i/ili civilno društvo u implementaciji svih ranije navedenih preporuka. Na primjer, EU bi trebala nastaviti poticati Vladu BiH na napredak u vezi sa pitanjima mladih, uključujući bavljenje pitanjem sustava obrazovanja koje unosi razdor, visoke nezaposlenosti mladih i sveprisutne korupcije. EU bi također trebala pružati podršku razvoju politika i programa koji se bave pitanjima mladih, kao što je Državna omladinska politika. Pored toga, EU bi trebala:

1. Razviti mirotvorni okvir/ okvir za prevenciju sukoba za strategije, politike i izradu programa u BiH

- **Dalje istraživati odnos između mladih i dinamike konflikta**

EU bi trebala težiti boljem razumijevanju uloge mladih u odnosu na lokalnu dinamiku mira i sukoba te stvarati politike i programe koji odražavaju takvo bolje razumijevanje.

- **Dati prioritet izgradnji mira**

Pružati više podrške programima koji imaju izričit cilj poboljšavanja međuetničkih odnosa među mladima i jačanja njihove pozitivne uloge u odnosu na dinamiku mira (pomoću instrumenata kao što su Europski instrument za demokraciju i ljudska prava, Instrument podrške civilnom društvu i instrumenti u sklopu IPA okvira).

2. Pobrinuti se da su pitanja mladih adekvatno shvaćena, da im je dodijeljen odgovarajući prioritet i da su adekvatno obuhvaćena u strateškom planiranju EU

- **Mlade treba učiniti sveprisutnim pitanjem u Dokumentu višegodišnjeg indikativnog planiranja (MIPD)**

S obzirom na razmjere izazova sa kojima se mladi u BiH suočavaju, te potencijalne uloge mladih u odnosu na dinamiku mira i konflikta, probleme mladih treba posmatrati kao sveprisutno pitanje u Dokumentu višegodišnjeg indikativnog planiranja (MIPD).

- **Konsultirati mlade**

Osigurati konsultacije sa predstavnicima mladih prilikom strateškog planiranja vanjske pomoći EU (konkretno, MIPD). Imamo dobar primjer inicijative Specijalnog predstavnika EU „Generacija BiH za Evropu“, gdje je mladima pružena prilika da utvrde prioritete među pitanjima koja ih okupiraju, što je kasnije upućeno EU i državnim donosiocima odluka. Takva angažiranost bi trebala biti institucionalizirana kako bi se osiguralo učešće perspektive mladih u procesu donošenja politika, a sami postupci i rezultati bi trebali biti predstavljeni i razmatrani u školama, univerzitetima i drugim institucijama za mlade, kako bi se pokazalo da glas mladih ima svoj značaj.

3. Osigurati da su uslovi, prioriteti i mehanizmi financiranja adekvatni za jačanje programiranja koje se odnosi na mlade

■ Održati lokalni fokus

Pobrinuti se da prelazak na sektorsku pomoć ne znači prestanak pomoći manjim, lokalnim inicijativama usmjerenim na mlade.

■ Odabrati dugoročnu perspektivu

Dati prioritet dugoročnim i strateškim programima (u odnosu na kratkoročne) usmjerenim na poticanje međuetničkog razumijevanja i dijaloga

■ Učiniti mlade sveprisutnom temom u oblikovanju grantova

Smjernice za prijavu za grantove EU bi trebale, gdje god je to podesno, uključivati zahtjev da ponude navode na koji način će predmetnim projektima i programima biti obrađene konkretne potrebe mladih.

■ Ponovo razmotriti zahtjev za sufinansiranje

Izvršiti procjenu negativnih utjecaja zahtjeva koji od lokalnih NVO-ova traži da dio projektnih sredstava obezbijede iz drugih izvora (što se u praksi često pokazuje vrlo teškim) i raditi sa NVO-ovima na pronalaženju načina da se ovaj problem riješi.

4. Pomoći razvoj uslova za uključivanje i aktivizam mladih u društvenom, kulturnom i političkom životu

■ Pomagati mobilnost i razmjenu mladih, uključujući zemlje EU; na primjer, preko programa obuke „Europsko državljanstvo“ Vijeća Europe

Kao što je navedeno ranije (preporuka 2. za vladu i civilno društvo), EU bi u suradnji sa lokalnim partnerima i međunarodnim NVO-ovima trebala:

■ Mladima pružiti vještine i samopouzdanje da preuzmu inicijativu i aktivno učestvuju u društvu

Pružati podršku programima koji stvaraju prilike za razvoj liderskih vještina i nagrađivanje inicijative među mladima, na primjer, kroz školske projekte ili takmičenja djece/mladih na nivou BiH.

■ Njegovati demokratsku debatu

Podržati inicijative koje stvaraju prilike da mladi diskutiraju sa ciljem: jačanja njihovih sposobnosti i samopouzdanja za učestvovanje u otvorenoj debati na različite društvene teme; učenja slušanja i poštivanja mišljenja drugih, iznošenja konstruktivne kritike i pronalaska kompromisa. Ovakve prilike se mogu javiti u vidu debatnih klubova ili takmičenja na lokalnom, entitetskom, državnom ili regionalnom nivou, koja se odnose na opća pitanja koja utječu na mlade.

■ Promovirati aktivizam mladih

Podržavati i implementirati programe (naročito u ruralnim područjima) koji stvaraju mogućnosti za djecu da od malih nogu idu na organizirana ljetovanja/zimovanja, učestvuju u događanjima, aktivnostima i kampanjama gdje imaju aktivnu ulogu, tako da odrastaju doživljavajući aktivno učestvovanje u zbivanjima kao nešto što je važno, poželjno i pohvalno.

■ Ostaviti prostora za građevinske projekte

Osigurati stalna „sigurna mjesta“ za mlade, kao što su omladinski i sportski klubovi, gdje mogu provoditi vrijeme sa vršnjacima te na konstruktivan i kreativan način, uz stručno usmjeravanje i savjetovanje.

■ Podići svijest o dostupnim mogućnostima

Podržati i implementirati programe (kao što su informativne kampanje po školama, u medijima i na socijalnim mrežama) koji podižu svijest mladih o postojećim prilikama kako bi se više angažirali u društvenom, političkom i kulturnom životu.

Pomagati državnim agencijama, lokalnim i međunarodnim NVO-ovima u:

■ Očuvanju prava pojedinca na mirno protestiranje

Treba izvršiti procjenu da li je strah od toga da će učestvovanje u javnim demonstracijama imati štetne posljedice (poput gubitka posla) zasnovan na stvarnim dokazima ili samo glasinama i neosnovanim strahovima. Ukoliko se strahovi pokažu opravdanim, treba izvršiti pritisak na vlasti da osiguraju poštivanje ljudskog prava na mirno protestiranje.

ANEKS 1: Metodologija

Ideja za ovo istraživanje se zasniva na studiji koju su Saferworld i Nansen dijalog centar (NDC) Sarajevo radili u periodu 2009.-2010., a koja se bavila načinom na koji pripadnici zajednica vide konflikt i sigurnost u BiH.⁹¹ Nalazi ove studije su ukazali da su stavovi mladih vezani za sigurnosne agencije i državu drugačiji od stavova starijih generacija, što je ukazalo da treba izvršiti dodatno istraživanje kako bi se to pitanje detaljnije istražilo. Ova ideja je podijeljena i dodatno razrađena sa predstavnicima iz EU (iz Brisela, BiH i regije), vlastima, civilnim društvom i stručnjacima za sigurnost u okviru programa Narodne mirovne perspektive (PPP).

Ovo istraživanje je radio Saferworld u saradnji sa NDC-om. Zamišljeno je da se prikupljanje i analiza solidnih kvalitativnih podataka kombiniraju sa participatornim pristupima koji ne samo da bi omogućili mladim ljudima da iskažu svoje mišljenje, već bi im također dalo aktivnu ulogu u vršenju dijelova istraživanja. Namjera je bila: a) dobiti pristup mladim ispitanicima i specifičnim informacijama kojima drugi istraživači nemaju pristup; b) ohrabriti mlade da kritički preispituju vlastite stavove i ponašanje u svezi sa mirom i konfliktom; c) pokazati mladima da mogu samostalno nešto postići.

Procjena je urađena u pet koraka:

1. **Pripremna faza i istraživanje sekundarnih podataka**
2. **Istraživačka faza 1:**
3. **Istraživačka faza 2:**
4. **Istraživačka faza 3**
5. **Provjera i radionica vezana za obuku o zagovaranju**

1. Preparatory phase and desk research

Opća tema procjene konflikta i šira istraživačka pitanja na koja će se istraživanje fokusirati, te usmjeravajuća pitanja za diskusije u okviru fokus grupa i intervju sa ključnim informantima su izrađeni na osnovu konsultacija sa NDC-om i interno unutar Saferworld-a. Obzirom da postoje tri studije u okviru PPP programa koje se bave ulogom mladih (BiH, Jemen i Centralna Azija), odlučeno je da će se odrediti sveobuhvatne oblasti koje će se analizirati u cilju omogućavanja poređenja naših nalaza na kraju. Tri oblasti koje su određene su bile slijedeće:

- Identitet, stereotipi i vrijednosti mladih
- Mogućnosti donošenja odluka za i utjecaj na mlade
- Kontekst vezan za rat/nesigurnost i trenutna situacija

U svrhu ovog istraživanja, analizirali smo mlade u starosnoj grupi 16-30. To jeste, mlade koji su iskusili rat u djetinjstvu, ali su bili premladi da bi aktivno učestvovali u borbama, ili mlade koji su rođeni tokom ili neposredno nakon rata i nisu imali sjećanja na rat.

Saferworld i NDC su odabrali deset lokacija za diskusije u okviru fokus grupa i intervju sa ključnim informantima širom BiH, u Federaciji BiH, te Republici Srpskoj. Niz kriterija je izrađeno za proces odabira, uključujući i da lokacije trebaju: osiguravati uravnotežen broj predstavnika različitih etničkih grupa koje žive u BiH; u jednakoj mjeri pokriti ruralne i urbane kontekste; osigurati pokriće različitih regija u BiH; i uključiti različita ratna naslijeđa (naprimjer, veliki broj povratnika, posebno međuetničke odnose, te udaljene i pretežno monoetničke lokacije u kojima su predrasude protiv drugih grupa posebno jake). Iako nismo željeli da se vratimo na

ista mjesta koja su obuhvaćena u izvještaju „Nezavršeni mir“, smatrali smo da je važno ponovo uključiti Sarajevo, Banju Luku i Mostar jer su to najvažniji gradovi, a Bošnjaci, Srbi i Hrvati ih smatraju 'centrima'.

Odabrane lokacije su bile slijedeće:

- u Federaciji BiH: Drvar, Sanski Most, Novi Travnik, Sarajevo i Mostar
- u Republici Srpskoj: Trebinje, Srebrenica, Bratunac, Doboj i Banja Luka

Lokacija	Regija u BiH	Etnički sastav	Druge odlike
Drvar	Zapadna Bosna, FBiH	Većina su bosanski Srbi, manjina su bosanski Hrvati i Bošnjaci	Postoji veliki procenat povratnika bosanskih Srba koji su se vratili u ovu općinu nakon rata; visoka stopa nezaposlenosti se posebno odnosi na mlade. Postoji trend odlaska iz općine.
Mostar	Južna Hercegovina, FBiH	Većina u istočnom cijelu grada su Bošnjaci, većina u zapadnom dijelu grada su bosanski Hrvati. Bosanski Srbi su manjina u oba dijela.	Postala je simbol uništenja tokom rata. U velikoj mjeri podijeljena (uključujući fizički) u dva cijela, a u svakom dominira jedna etnička grupa.
Novi Travnik	Centralna Bosna, FBiH	Većina su Bošnjaci, manjina su bosanski Hrvati i bosanski Srbi.	Postoji nevidljiva prepreka između dijela grada u kojem žive Bošnjaci i dijela u kojem žive bosanski Hrvati. Škole su podijeljene na etničkoj osnovi.
Sanski Most	Zapadna Bosna, FBiH	Većina su Bošnjaci, manjina su bosanski Hrvati i bosanski Srbi.	Postoji velika stopa nezaposlenosti među mladima.
Sarajevo	Centralna Bosna, FBiH	Većina su Bošnjaci, manjina su bosanski Hrvati i bosanski Srbi.	Glavni grad BiH i FBiH. Većina bosanskih Srba su napustili Sarajevo nakon reintegracije određenih dijelova grada gdje su bili većina tokom rata. Mnogi Bošnjaci iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine, posebno Istočne Bosne su došli da žive u Sarajevu.
Banja Luka	Zapadna Bosna, RS	Većina su bosanski Srbi, manjina su Bošnjaci i bosanski Hrvati.	Glavni grad Republike Srpske. Postoji određeni broj Bošnjaka koji su se vratili. Mnogi bosanski Srbi iz drugih dijelova BiH i Hrvatske su se preselili u Banju Luku.
Bratunac	Istočna Bosna, RS	Većina su bosanski Srbi, manjina su Bošnjaci.	Ovo je susjedna općina Srebrenice; većina bosanskih Srba koji su živjeli u Srebrenici su se preselili u Bratunac. Ekonomska i socijalna situacija je loša.
Doboj	Sjeverozapadna Bosna, RS	Većina su bosanski Srbi, manjina su Bošnjaci.	Nevidljiva podjela grada u dio u kojem žive Bošnjaci i dio u kojem žive bosanski Srbi.
Srebrenica	Istočna Bosna, RS	Većina su Bošnjaci, bosanski Srbi i bosanski Hrvati su manjina.	Gospodarska i socijalna situacija u ovoj općini je loša. Mladi na svaki mogući način pokušavaju otići.
Trebinje	Istočna Hercegovina, RS	Većina su bosanski Srbi, Bošnjaci su manjina..	Postoji velika nezaposlenost. Postoji tendencija među mladima da napuštaju ovaj grad i odlaze ili u Srbiju ili u druge dijelove Bosne i Hercegovine.

Istraživanje sekundarnih podataka, kao dopuna istraživanju na terenu, je urađeno u cilju određivanja i procjene kako politike i strategije EU i programi i inicijative koje finansira EU doprinose ili su kontraproduktivne rješavanju ključnih pitanja uočenih u izvještaju.

2. Istraživačka faza 1

Prva istraživačka faza je provedena u periodu od 09. do 28. svibnja 2011, uz dodatne intervju u periodu od 13. do 22. lipnja 2011. godine i u rujnu 2011. godine.

Diskusije u okviru fokus grupa: Rađene su dvije diskusije u okviru fokus grupe po lokaciji, uz učešće 10-12 učesnika, starosti 16-30 godina. Učesnici su uključivali: mladiće i djevojke, iz ruralnih i urbanih područja, studente, mlade koji rade i koji su nezaposleni, te različite etničke grupe. Učesnike su odabrale lokalne partnerske organizacije civilnog društva koje rade sa mladima ili na pitanjima mladih na

relevantnim lokacijama. Zbog zabrinutosti da bi vođenje odvojenih diskusija u okviru fokus grupa za osobe različitih etničkih grupa dodatno pojačalo postojeću podjelu, odlučili smo da napravimo diskusije sa miješanim fokus grupama sa članovima različite etničke pripadnosti koje odražavaju etnički sastav relevantne lokacije. Tim za istraživanje je svjestan da je to možda dovelo do toga da su osobe 'diplomatičnije' pri davanju odgovora, posebno u vezi sa izražavanjem svoje percepcije članova drugih etničkih grupa. Međutim, smatrali smo da je proces vršenja istraživanja prilika da se osobama omogući da se sastanu, podijele mišljenja i možda prevaziđu prepreke, te da je to važno za istraživački tim. Drugi izazov je bio taj da iako smo zahtijevali da u fokus grupama budu prisutni mladi i iz ruralnih i izoliranih lokacija, to se nije desilo u onoj mjeri u kojoj je to očekivano zbog logističkih razloga. Na svakoj od lokacija smo imali jednu grupu (prva FDG) sa mlađim učesnicima (16-22) i drugu grupu (druga FDG) sa starijim mladima (23-30) kako bismo vidjeli da li postoje bilo kakve značajne razlike u stavovima i ponašanju između ovih starosnih grupa.

Zavisno od etničkog sastava na relevantnoj lokaciji, fokus grupe su bile: u potpunosti monoetničke, skoro monoetničke (sa 1-3 učesnika druge etničke pripadnosti, te miješane. Većina njih (11) su bile miješane i imale su predstavnike iz urbanih i ruralnih oblasti, a preostali su bili samo iz urbanih područja. Grupe su također bile uravnotežene po pitanju spolne zastupljenosti.

Entitet	Lokacija	FGD	Etnički sastav
FBiH	Sanski Most	1. FGD	Monoetnička (Bošnjaci)
		2. FGD	Skoro monoetnička (2 bosanska Hrvata + 10 Bošnjaka)
	Drvar	1. FGD	Skoro monoetnička (1 Bošnjak + 11 bosanskih Srba)
		2. FGD	Skoro monoetnička (2 bosanskih Hrvata + 11 bosanskih Srba)
	Novi Travnik	1. FGD	Miješana (Bošnjaci i bosanski Hrvati)
		2. FGD	Miješana (Bošnjaci i bosanski Hrvati)
	Sarajevo	1. FGD	Miješana (9 Bošnjaka + 3 bosanski Srbi)
		2. FGD	Miješana (Bošnjaci, bosanski Srbi i bosanski Hrvati)
Mostar	1. FGD	Miješana (Bošnjaci i bosanski Hrvati)	
	2. FGD	Miješana (Bošnjaci i bosanski Hrvati)	
RS	Banja Luka	1. FGD	Monoetnička (bosanski Srbi)
		2. FGD	Monoetnička (bosanski Srbi)
	Doboj	1. FGD	Skoro monoetnička (2 Bošnjaka + 11 bosanskih Srba)
		2. FGD	Monoetnička (bosanski Srbi)
	Bratunac	1. FGD	Miješana (Bošnjaci i bosanski Srbi)
		2. FGD	Skoro monoetnička (2+12)
	Srebrenica	1. FGD	Miješana (bosanski Srbi i Bošnjaci)
		2. FGD	Miješana (bosanski Srbi i Bošnjaci)
	Trebinje	1. FGD	Monoetnička (bosanski Srbi)
		2. FGD	Monoetnička (bosanski Srbi)

Na osnovu usmjeravajućih pitanja, NDC je vodio diskusije u okviru fokus grupa na lokalnom jeziku; snimci su kasnije zapisani i prevedeni na engleski.

Intervjui sa ključnim ispitanicima: Paralelno sa diskusijama u okviru fokus grupa i na istim lokacijama, Saferworld je vodio intervju sa odabranim ključnim ispitanicima (ukupno 80). Osobe koje su intervjuirane su radile direktno sa mladima, ili su bile uključene u rad koji se odnosi na mlade. To je uključivalo predstavnike iz lokalnih organizacija civilnog društva, policije, općinske administracije, te sektora obrazovanja (kao što su školski nastavnici ili direktori, profesori, itd.). Dodatni intervjui su vođeni sa predstavnicima iz ministarstava, omladinskih organizacija stranaka, studentskih udruženja, radničkih sindikata, religijskih institucija, civilnog društva/

NVO, te političkih fondacija u Sarajevu i Banjoj Luci (glavni gradovi dva entiteta), te međunarodnim akterima u Sarajevu.

Lista institucija sa kojima su vođeni intervjui:

Međunarodni i regionalni akteri

Katolički servis za pomoć (CRS), Sarajevo
Schüler Helfen Leben (SHL), Sarajevo
Heinrich Böll Stiftung, Sarajevo
Ured za odnose sa javnošću Ambasade SAD-a u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
Delegacija EU, Sarajevo
Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo
OSCE, Sarajevo
OSCE, Bratunac
Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), Sarajevo
Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo
EUSR/EUFOR, Sarajevo
EUPM, Sarajevo
AIESEC, Sarajevo
UNICEF, Sarajevo

Međunarodni i domaći analitičari i stručnjaci za politike

Vladimir Azinovic, Atlantska inicijativa, Sarajevo
Kurt Bassuener, Vijeće za demokratizaciju politike, Sarajevo
Sanja Mihailovic, Centar za strateške studije (CSS), Sarajevo
Srđan Puhalo, psiholog, Banja Luka

Lokalne organizacije civilnog društva i istraživačke organizacije

Izbjeglički servis za povratak (RRS), Drvar
Fondacija One World SEE, Sarajevo
Fondacija lokalne demokracije, Sarajevo
Omladinska inicijativa za ljudska prava, Sarajevo
Helsinški odbor za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
Women to women, Sarajevo
NARKO NE, Sarajevo
Sirotište "Ljubica Ivezić", Sarajevo
Dosta, Sarajevo
AIESEC BiH, Sarajevo
Omladinska informativna agencija (OIA), Sarajevo
CEM, Travnik
Centar za obrazovanje mladih, Travnik
Alter Art, Novi Travnik
Odisej, Bratunac
Alternativni klub, Trebinje
Udruženje povratnika, Trebinje
Mirovni aktivist, Trebinje
SARA, Srebrenica
Unija studenata Srebrenice, Srebrenica
Unija studenata Srebrenice – Skelani SPONA, Srebrenica
ToPeeR, Dobož
Omladinski kulturni centar (OKC) Abrašević, Mostar
Omladinski kulturni centar (OKC), Banja Luka
Centar za strateške studije (CSS), Sarajevo
Nansen dijalog centar (NDC), Mostar
Dijalog Centar Srebrenica/Bratunac (terenski ured NDC Sarajevo), Srebrenica

NDC Prijedor (terenski ured NDC Sarajevo), Prijedor

Predstavnici državne vlasti

Ministarstvo obrane, Sarajevo

Komisija za koordinaciju pitanja mladih, Sarajevo

Predstavnici policije u

Banjoj Luci, Bratuncu, Doboju, Trebinju, Srebrenici (RS)

Drvaru, Mostaru, Novom Travniku, Sanskom Mostu, Sarajevo (FBiH)

Predstavnici škola u

Banja Luka, Bratunac, Doboju, Trebinje, Srebrenica (RS),

Drvar, Mostar, Novi Travnik, Sanski Most, Sarajevo (FBiH),

Predstavnici lokalnih vlasti u

Doboju, Bratunac, Srebrenica, Mostar,

Predstavnici religijskih zajednica

Direktor Katoličkog školskog centra Sarajevo, Sarajevo

Fakultet islamskih nauka Sarajevo, Sarajevo

Paroh Pravoslavne crkve u Sarajevu, Sarajevo

Predstavnici političkih stranaka

Stranka za BiH, Sarajevo

Mladi HDZ-a, Sarajevo

Omladinski forum Socijaldemokratske stranke BiH, Sarajevo

Naša Stranka, Sarajevo

Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), Banja Luka

Partija demokratskog progresa (PDP), Banja Luka

Ostali

Studentski parlament Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

Unija nastavnika Kantona Sarajevo, Sarajevo

3. Istraživačka faza 2

Nakon početne analize nalaza iz prve faze, NDC Sarajevo i Saferworld su organizirali radionicu na Ilidži (blizu Sarajeva) koja je trajala dva i po dana te na kojoj je učestvovalo 15 odabranih učesnika iz fokus grupa u periodu od 16. do 20. lipnja 2011. Učesnici su određeni na osnovu kriterija kao što su aktivno učešće tokom diskusija u okviru fokus grupa i iskazan interes za daljim učešćem, te u skladu sa regionalnom i etničkom ravnotežom. Neki su prethodno učestvovali u radionicama koje su organizirale nevladine organizacije, a drugi nisu.

Svrha ove radionice je bila:

- dijeliti i početi sa verifikacijom početnih nalaza iz faze 1;
- dobiti detaljne informacije u svezi sa određenim ključnim nalazima iz faze 1;
- zajednički odrediti teme za dodatne istraživačke aktivnosti malog obima koje će vršiti učesnici nakon kraja radionice;
- izgraditi osnovne istraživačke sposobnosti učesnika radionice;
- dati učesnicima mogućnost da se sastanu, dijele i kritički razmišljaju o vlastitim percepcijama, vrijednostima i ponašanju u odnosu na druge, te o miru i konfliktu.

Tokom radionice je primijenjeno nekoliko različitih alata, uključujući otvorene i usmjerene grupne diskusije i mapiranje. Pored toga, promatranje grupne dinamike je istraživačkom timu dalo interesantne uvide.

Tokom radionice učesnici su se podijelili u grupe u skladu sa svojim interesom za vršenje dodatnog istraživanja u svezi sa odabranim nizom tema:

- Utjecaj politike na mišljenja mladih (vidi okvir sa tekстом 1)
- Percepcije mladih u vezi sa demokratijom i EU (vidi okvir sa tekстом 2 i 3)
- Utjecaj medija na mišljenje mladih (vidi okvir sa tekстом 4)
- Mladi i politika (vidi okvir sa tekстом 5)
- Manifestacija radikalizacije i 'poruke mira' u muzici (vidi aneks 2)

U konsultaciji sa istraživačkim timom učesnici su odlučili koju specifičnu metodologiju će koristiti (većinom intervju, upitnike ili analizu sekundarnih informacija), te su izradili istraživačka pitanja u konsultaciji sa Saferworldom i NDC-om Sarajevo. Također su izradili radne planove koji su sadržavali odgovornosti svakog člana istraživačkog tima, vremenski raspored i istraživačke uvjete.

4. Istraživačka faza 3

Na temelju istraživačkih pitanja i metodologija koje su razvijene tokom faze 2, učesnici su vršili svoje istraživanje u fazi 3 na dobrovoljnoj osnovi u periodu od srpnja do kolovoza 2011. Projektni zadaci su izrađeni i sadržavali su istraživačke teme, metodologije koje će se koristiti, lokacije istraživanja i osobe koje će biti uključene, ali također na koji način će učesnici ostati u kontaktu i koordinirati istraživanje, te na koji način će dijeliti podatke sa istraživačkim timom. Metodologije koje su odabrane su bili upitnici, polustrukturirani intervjui ili analiza tekstova (mediji, pjesme).

Postojao je niz ograničenja vezanih za istraživanje koje su radili mladi:

- Svi oni koji su učestvovali u radionici u fazi 2 nisu imali vremena da vrše istraživanje, tako da nije bilo moguće očuvati uravnoteženost po pitanju regija/entiteta.
- Radionica u fazi 2 je omogućila samo osnovnu izgradnju kapaciteta i vježbanje istraživačkih vještina mladih.
- Pojedinačni dijelovi istraživanja nisu reprezentativni, ali predstavljaju pregled mišljenja mladih na određenoj lokaciji.
- Iako su mladi istraživači pokušali da ne ograniče svoje ispitanike u istraživanju na prijatelje i poznanike, te dobiju odgovore od ljudi koje ne poznaju, možemo pretpostaviti da su ispitanici bili slične dobi i društvenog podrijetla kao i osobe koje su vodile intervju.
- Prijevod istraživačkih pitanja ponekad nije bio jasan. Također su postojali problemi sa popunjavanjem upitnika, posebno ocjenjivanje različitih opcija, a neki odgovori su ostali prazni, ili je stavljena kvačica u više od jedne kutije, što je otežalo jasno očitavanje odgovora na osnovu postojećih kategorija.

5. Provjera i radionica vezana za obuku o zagovaranju

Radionica je provedena u septembru 2011, a imala je slijedeće ciljeve:

- 1 Razmjenu i provjeru nalaza istraživanja
- 2 Poboljšanje stručnih vještina zagovaranja
- 3 Pružanje osnovnih informacija o ključnim mehanizmima EU
- 4 Razvoj nacrtu strategije zagovaranja

Učesnici (vidi ispod) su odabrani na temelju njihove posvećenosti daljem učešću u radu na pitanjima mladih, njihove stručnosti i njihove povezanosti i utjecaja u BiH. Učestvovala su četiri mlada istraživača iz Sarajeva, Doboja, Banje Luke i Novog Travnika, te deset predstavnika organizacija civilnog društva. Iako je većina predstavnika bila iz lokacija na kojima se radilo terensko istraživanje, neki istraživači su odabrani na temelju činjenice da se smatralo da su posebno važni zbog iskustva

u radu na pitanjima vezanim za mlade. Također je uzeta u obzir regionalna i etnička zastupljenost. Učesnici radionice su se upoznali sa osnovnim alatima zagovaranja koji su posebno vezani za strukture EU. Upotrebom praktičnih vježbi zagovaranja, učesnici su izradili listu učesnika kojima će se obratiti sa porukama zagovaranja, te listu preporuka u svezi s tim kako pristupiti pitanjima mladih. Sesija o razmjeni istraživačkih rezultata je dovela do interesantnih diskusija, a učesnici su potvrdili svoje nalaze dajući dodatne primjere kojima se pokazuju rezultati.

Lokalne organizacije civilnog društva (rad na pitanjima mladih) koje su prisustvovala radionici su bile iz: NDC (Sarajevo i Prijedor), OIA (Sarajevo), Omladinska inicijativa za ljudska prava (Mostar), Helsinški odbor za ljudska prava u RS-u (Bijeljina), IPAK (Tuzla), Centar za izgradnju mira (Sanski Most), Omladinski komunikativni centar, OKC Abrašević (Mostar), ToPeeR (Doboj) i PRONI (Brčko).

ANEKS 2: Istraživanje mladih o muzici: manifestacija radikalizacije i 'poruke mira' u muzici

'Muzika možda malo više od bilo čega drugog spaja ljude, ali ih očigledno također može razdvojiti'⁹²: poruke koje se promoviraju putem muzike u BiH

"Ja zaista umjetnost i muziku vidim kao nešto što se može koristiti, ali također zbog njihove moći možda moraju biti korištene kako bi se ublažila kipuća situacija u BiH. Osobe iz moje generacije žele napredak, žele ohrabrenje i žele inspiraciju. Koji bolji način postoji da im se to da nego kroz tekst pjesme koji će glasno uzvikivati na nekom koncertu usred Sarajeva, grleći svoje prijatelje koji pripadaju raznim etničkim grupama?"

(istraživač)

Mladi u BiH, te stavovi mladih su raznoliki. Umjetnost mladima često daje mogućnost da izraze ta stajališta. Mladi istraživači su se fokusirali na muziku, jer je ona vjerovatno najpopularniji oblik umjetnosti koji doseže najveći broj mladih ljudi. Mladi istraživač iz Sarajeva je vodio istraživanje uz pomoć još jednog istraživača iz Travnika. Odabrali su primjere dvije vrste teksta putem interneta prije nego što su vodili intervjue: a) tekst pjesme koji promovira etničku/religijsku/nacionalnu superiornost i poruke mržnje, te koji je često uvredljiv, i b) tekst pjesme koji promovira poruke mira. Nakon toga, glavni istraživač je proveo deset intervjua, većinom sa mladima koje je već poznao. Svi ispitanici su živjeli u Sarajevu, ali neki od njih su bili iz Bihaća i Travnika. Cilj je bio ispitati njihove reakcije na različite tekstove pjesama i saznati zašto su određeni umjetnici privlačniji mladima od drugih. Ispitanici su svi bili u starosnoj grupi 19-20 godina (osim jednog koji je imao 28 godina), te su svi usprkos različitim ukusima za muziku priznali da prepoznaju i slušaju slične stvari kada se radi o poznatim muzičarima iz regije. Uzimajući u obzir ograničenja, nalaze ne treba uzeti kao važeće za cijelu zemlju, ali istraživanje ipak daje korisne informacije.

Primjeri negativnog teksta su uzeti iz Baja Mali Knindža i Neđo Kostić za koje se smatra da su radikalni nacionalistički pjevači. Oni pjevaju o ratu, veličajući jednu stranu vrijeđajući drugu. Ovo je jedan primjer:

*"Tera Srbini balije preko Bašćaršije
Sa ramena glava leti kad se Srbini sveti."*

Neđo Kostić

*"Ne volim te Alija
Zato što si balija
Srušio si miran san,
Nosila ti Drina 100 mudžahedina
Svaki dan...
Zapjevaću,
Dugo nisam pjevo,
Biće naše Novo Sarajevo." Baja Mali Knindža*

Baja Mali Knindža⁹³

Tekstovi Đorđa Balaševića su korišteni kao pozitivan primjer, kao tekstovi koji promoviraju pacifizam:

*"Samo da rata ne bude,
Ludila među ljudima,
Veliki nude zablude,
Plaše nas raznim čudima,
I svakoj bajci naude,
Samo da rata ne bude."⁹⁴*

Đorđe Balašević

---

⁹² Istraživač

⁹³ "Balija" je pogrdan naziv za Bošnjake. "Alija" se odnosi na Aliju Izetbegovića, prvog predsjednika Bosne i Hercegovine (1990.-1996.)

⁹⁴ Tekst je preveo istraživač

Na pitanje o najutjecajnijim umjetnicima, ispitanici su naveli Dubiozu Kolektiv (grupu iz Tuzle koja većinom pjeva o društvenoj stvarnosti i kritizira vlasti), Đorđa Balaševića, Dinu Merlina, Halida Bešlića, Harija Varešanovića, Gorana Bregovića, Edu Maajku, Marcela, Crvenu jabuku, Plavi orkestar i Erogene zone. Svi oni su muzičari koji promoviraju univerzalne ljudske vrijednosti, toleranciju, osuđuju rat i ono što se desilo u prošlosti. „Oni pjevaju o stvarima koje bi se trebale promijeniti kako bi svima bilo bolje, u svojim tekstovima ne dijele ljude koji žive na istoj teritoriji, dok drugi namjerno huškaju te ljude jedne protiv drugih. Svi ti umjetnici i muzičari su rođeni i odrasli u ovoj regiji, ljudi koji znaju šta to znači biti human i stvarni komšija, bez obzira na to kako se zoveš.“ (djevojka, 20 godina). Pjesma "Suze" je pomenuta kao "važna", jer je proizvod saradnje između srbijanskog repera Marcela i bosanskohercegovačkog repera Ede Maajke koji živi u Hrvatskoj:

*"Ja znam da mrtvi plaču, jer srcem čujem jauke! Jecaju i kunu, pitaju "Zašto"? "Je l' bilo vredno?" "Je l' bilo vredno? Reci to majci što je izgubila jedino čedo! Nek znaju da ni dan danas ne znamo ni razloga ni značaja! Pa svima je dosta rata! Mržnja nije naša, već nam je data! O tata, reci zar danas treba da mrzim Hrvata ili muslimana? Pa sve nas muči ista rana iz starih dana! Ljudi su ljudi, bez obzira sa ovog ili onog meridijana. Iste nas stvari plaše... Oprosti nam grehove naše."*⁹⁵

Grupa Thompson (hrvatska grupa) i Baja Mali Knindža (srbijanski pjevač) su pomenuti kao primjeri lošeg utjecaja na mišljenja mladih. Svih deset ispitanika je reklo da je razlog zašto su 'dobri muzičari' privlačni za ljude najčešće činjenica da im njihov tekst daje mogućnost da kažu nešto što bi i sami željeli vidjeti u budućnosti i zato što 'se prepoznaju' u tekstu.

Kada je istraživač čitao tekstove pjesama radikalnih nacionalističkih grupa, svi ispitanici su bili jednoglasno kritični u svezi sa negativnim tekstom koji promovira mržnju i rasizam prema mladima koji slušaju ovu vrstu muzike, te su ih okarakterizirali 'bolesnim'. "Patriotizam koji se izražava tekstovima pjesama poput 'Ne volim te Alija zato što si balija', u kojem se obraća muslimanima, ugrožava dobre odnose između mladih i može samo posijati sjeme mržnje. Takva upotreba patriotizma ugrožava odnose", rekao je jedan od ispitanika.

U svezi sa pristupom muzici, svi oni su rekli da nije teško doći do muzike koja nastaje u drugom entitetu ili u inostranstvu zbog dostupnosti putem interneta. Porijeklo grupe ili muzičara ne definira da li ih oni slušaju ili ne, već prije poruke koje prenose i kvalitet muzike. Iako to ne znači da svi mladi u BiH misle na taj način, slika koju daje ovo istraživanje manjeg obima je pozitivna: pokazuje da se mladi distanciraju od negativnih manifestacija putem muzike. Više su solidarni prema muzičarima koji ne govore o etničkim podjelama, prošlosti i osveti, već promoviraju poruke koje su zajedničke svima bez obzira na etničku pripadnost.

“Nansen dijalog centar je neprofitna, nevladina organizacija koja za cilj ima doprinijeti razvoju demokratskih praksi i sprječavanju i rješavanju konflikta u Sarajevu i širom Bosne i Hercegovine stvarajući dijalog između etnički i nacionalno podijeljenih grupa.”

“Saferworld radi na sprječavanju i smanjivanju nasilnog konflikta i promidžbi pristupa sigurnosti zasnovanim na suradnji. Radimo sa vladama, međunarodnim organizacijama i civilnim društvom da bismo ohrabрили i podržali djelotvorne politike i prakse zagovaranjem, istraživanjem i razvijanjem politika te podržavanjem djelovanja drugih sudionika.”

SLIKA NA NASLOVNICI: Slika pokazuje performans mladog čovjeka na prometnim ulicama Sarajeva u svrhu sakupljanja novca za učešće njihove grupe na regionalnom plesnom takmičenju. © NINO VADAKARIA

Nansen Dialogue Centre Sarajevo
Hakije Kulenovića 10
71000 Sarajevo
Bosnia i Hercegovina
Tel./Fax: +387 (0)33 556 845
Email: office@ndcsarajevo.org
Web: www.ndcsarajevo.org

ISBN 978-1-904833-78-9

Saferworld
The Grayston Centre
28 Charles Square
London N1 6HT
UK
Tel.: +44 (0)20 7324 4646
Fax: +44 (0)20 7324 4647
Email: general@saferworld.org.uk
Web: www.saferworld.org.uk

Registered charity no. 1043843
A company limited by guarantee no. 3015948